

**LAPSEN VIERAANNUTTAMINEN TOISESTA VANHEMMASTA
LAPSEN HUOLTO- JA TAPAAMISRIIDASSA
– Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulma**

**Marjaana Sorokin
Pro gradu -tutkielma
Yhteiskuntatieteiden
ja filosofian laitos
Sosiaalityö
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2014**

TIIVISTELMÄ

Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta lapsen huolto- ja tapaamisriidassa - lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulma

Marjaana Sorokin

Pro gradu-tutkielma

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Ohjaaja: Marjo Kuronen

Kevät 2014

sivumäärä: 100

Pro gradu -tutkielmassani olen selvittänyt, minkälaisia kokemuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on lapsen vieraannuttamisen tilanteista lapsen huolto- ja tapaamisriidan yhteydessä. Olen selvittänyt minkälaisena lastensuojelullisena ilmiönä vieraannuttaminen koetaan, mitä haasteita lastensuojelun sosiaalityöntekijät kohtaavat ja minkälaisia interventiomahdollisuuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on lapsen vieraannuttamisen tilanteissa. Lapsen vieraannuttaminen ilmiönä paikantuu kuntien perheoikeudellisten sopimuspalveluiden ja lastensuojelun sosiaalityön rajapinnalle. Määrittelen lapsen vieraannuttamisen vanhemman käyttäytymiseksi erotilanteessa siten, että lapsen ja toisen vanhemman vuorovaikutussuhde vaikeutuu ja joissain tapauksissa katkeaa kokonaan. Eroa on edeltänyt vieraannutetun vanhemman ja lapsen normaali ja tunnesävyiltään myönteinen suhde eikä mikään viittaa siihen, että vanhempi olisi lapselle vahingollinen.

Tutkielman aineisto koostuu kahdeksan lastensuojelun sosiaalityöntekijän teemahaastattelusta, jotka on toteutettu kevään 2014 aikana. Aineisto on analysoitu sisällönanalyysin keinoin. Tulokset kuvaavat ilmiön monimutkaisuutta ja haasteellisuutta.

Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta nähdään lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta lapselle haitallisena, jopa lapsen kaltoinkohteluna. Vieraannuttaminen koetaan henkisenä väkivaltana myös vieraannuttamisen kohteena olevalle vanhemmalle. Keskeinen tulos oli se, että lapsen vieraannuttamista sekä tapaamis- ja huoltoriitaa ei nähdä lastensuojelullista puuttumista vaativana tilanteena sen vakavuudesta ja kauaskantoisista seurauksista huolimatta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksena on, ettei tapaamis- ja huoltoriita-asiat kuulu lastensuojeluun ja asia siirretään sovittelun, perheneuvolan, lastenvalvojan tai tuomioistuimen käsiteltäväksi ja ratkaistavaksi.

Lapsen vieraannuttaminen on lastensuojelussa suhteellisen vieras käsite. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät tunnistivat kuitenkin vieraannuttamisen ilmiön. Haasteelliseksi koettiin lastensuojeluilmoitukset osana tapamamis- ja huoltoriitaa sekä vieraannuttamisen määrittelyminen lastensuojelullisena ongelmana. Sosiaalityöntekijän rooli koettiin ristiriitaiseksi. Asiantuntemuksen, moniammatillisen yhteistyön merkitys sekä lastensuojelutarpeen selvityksen ja lastensuojelun tukitoimet nähtiin tärkeinä. Viimesijaisena keinoina nähtiin pakkokeinot, huostaanotto ja tuomioistuimen ratkaisut. Tulevaisuudessa nähtäväksi jää, miten vieraannuttaminen mahdollinen kriminalisointia koskevat lakialoitteet, valvottujen tapaamisten mahdollistaminen sekä asiantuntija-avusteinen sovittelu vaikuttavat vieraannuttamiseen sekä tapaamis- ja huoltoriitojen ratkaisuihin.

Avainsanat: Vieraannuttaminen, lapsen huolto- ja tapaamisriita, lastensuojelu

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	4
2. LAPSEN VIERAANNUTTAMINEN	8
2.1. Mitä vieraannuttaminen on?	8
2.2. Vieraannuttamisen vaikutukset lapsen hyvinvointiin	13
2.3. Vieraannuttamisen taustalla olevat tekijät	15
3. SOSIAALITYÖNTEKIJÄ LAPSEN HUOLTO- JA TAPAAMISRIIDAN JA LASTENSUOJELUN RAJAPINNASSA	18
3.1. Perheoikeudelliset sopimuspalvelut vanhempien erotessa	19
3.2. Huoltoriita lastensuojelullisena ongelmana	21
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ	30
4.1. Konstruktionistinen lähestymistapa	30
4.2. Tutkimustehtävä	32
4.3. Teemahaastattelu ja kriittinen tapaus aineistonkeruumenetelmänä	33
4.4. Aineiston sisällönanalyysi	37
4.5. Tutkimuksen eettiset periaatteet	38
5. LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMA LAPSEN VIERAANNUTTAMISEEN	41
5.1. Vieraannuttamisen haasteet lastensuojelun sosiaalityössä	41
5.1.1. Lastensuojeluilmoitus osana tapaamis- ja huoltoriitaa	42
5.1.2. Vieraannuttamisen määrittäminen lastensuojelullisena ongelmana	47
5.1.3. Sosiaalityöntekijän ristiriitainen rooli	60
5.2. Lastensuojelun sosiaalityön interventiomahdollisuudet	70
5.2.1. Varhainen vieraannuttamisen tunnistaminen	70
5.2.2. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus, kokemus ja ammattitaito	72
5.2.3. Moniammatillinen yhteistyö	78
5.2.4. Lastensuojelutarpeen selvitys ja lastensuojelun tukitoimet	81
5.2.5. Pakkokeinot interventiomahdollisuuksina	85
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	90
LÄHTEET	95

1. JOHDANTO

Vanhempien ero koskettaa Suomessa vuosittain 30 000 lasta. Vaikka ero merkitseekin suurta muutosta lapsen elämässä, turvalliset suhteet molempiin vanhempiin ja kumpaankin sukuun voivat säilyä, mikäli vanhemmat pystyvät toimimaan yhteistyössä lasta koskevilla asioilla. Mikäli vanhemmat eivät pääse yhteisymmärrykseen lapsen asumis- ja tapaamisjärjestelyistä, saattaa eroprosessi pitkittyä ja lapsi kadottaa kontaktin kokonaan toiseen vanhempaansa sekä myös isovanhempiin ja muihin sukulaisiin. (STM 2013, 43.) Entistä kiivaampana on noussut esille keskustelut eron jälkeisistä huoltajuusratkaisuista. Käräjäoikeuksissa käsitellään vuosittain noin 3600 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa, joista riitaisiksi muodostuu 1800–2000 asiaa (Oikeusministeriö 2012, 15). Huoltoriidoista aiheutuu kymmenien miljoonien eurojen kustannukset yhteiskunnalle (Hämäläinen 2012, 200). Tutkimusten mukaan lapset, jotka ovat kokeneet vanhempien välisiä ristiriitoja ja riitojen jälkeen vanhempien eron saattavat saada monimuotoisia käyttäytymisen ja tunne-elämän ongelmia. Erokriisistä toipuminen voi pitkittyä tai pysähtyä kokonaan, mikäli vanhemmat jatkavat riitelyään vielä eron jälkeen. Vaikeat huoltajuusriidat kuormittavat oikeusasteita, sosiaalitoimia ja lasten mielenterveyspalveluja ja tulevat yhteiskunnalle kalliiksi. Avioeroja tutkineet ovat yksimielisiä siitä, että lapset kärsivät joutuessaan vanhempiensa vuosia jatkuvan riitelyn välikappaleeksi. (Sinkkonen & Kalland 2011, 173–174.)

Tässä tutkimuksessa tarkoitan vieraannuttamisella vanhemman käyttäytymistä erotilanteessa siten, että lapsen ja toisen vanhemman vuorovaikutussuhde vaikeutuu ja joissain tapauksissa katkeaa kokonaan. Eroa on edeltänyt vieraannutetun vanhemman ja lapsen normaali ja tunnesävyltään myönteinen suhde eikä mikään viittaa siihen, että vanhempi olisi lapselle vanhingoksi. Käyttäytymisen motiivina on yleensä vieraannuttajan viha ja katkeruus eron toista osapuolta kohtaan. Suomessa tai muissa Pohjoismaissa vieraannuttamisen yleisyyttä ei ole toistaiseksi tutkittu. Etenkin Yhdysvalloissa ilmiöön on kiinnitetty jo pitkään huomiota ja viranomaiset ovatkin arvioineet, että vieraannuttamista esiintyy keskimäärin 10–30 %:ssa huoltajuusriidoista. Lapsen vieraannuttamista toisesta vanhemmasta esiintyy Suomessakin vaikeiden erojen yhteydessä. (Häkkänen-Nyholm 2010, 499.)

Esimerkkinä vieraannuttamisesta kertoo Donner (2006, 542–553) vanhemmista, jotka jatkoivat riitelyä, vaikka he olivat eronneet seitsemän vuotta aikaisemmin ja saaneet poikansa yhteishuoltajuuden. Isä halusi, että entinen vaimo pidätettäisiin varkaudesta syytettynä, koska poika palasi äidin luota ilman isän hänelle ostamia housuja. Äiti puolestaan valokuvasi hyttysenpuremia, joita poika oli saanut ollessaan isänsä kanssa telttaretkellä, ja teki asiasta lastensuojeluilmoituksen. Eräs toinen isä vaati uutta oikeuskäsittelyä, koska hänen entinen vaimonsa jätti pariskunnan yhteisen pojan hänen hoteisiinsa ja osallistui itse raamattupiiriin. Sama entinen vaimo taas koki häirinnäksi entisen miehensä onnittelusoiton pojan syntymäpäivänä ja vaati yhteydenpidon rajoittamista sekä puhelujen kieltämistä.

Nähtävissä on, että patologisoituneet, jopa kohtalokkaat huoltoriidat ovat lisääntyneet (Gottberg 2012, 55). Tuomioistuimessa riideltäväksi huoltoriitojen määräksi arvioidaan alle 10 % kaikista niistä tapauksista, joissa eroavilla vanhemmilla on alaikäisiä lapsia. Suomessa on myös havaittu, että vajaa viisi prosenttia avioeroista muodostuu vaikeiksi ja pitkällisiksi riita-asioiksi, jotka koskevat lapsen huoltoa, asumista tai tapaamisoikeutta. (Auvinen 2002, 117.) Patologisoituneella huoltoriidalla tarkoitetaan tilannetta, joka ei lainkaan ratkea. Eron yhteydessä saatetaan käydä pitkä oikeudenkäynti, jota jatketaan niin pitkälle kuin oikeustie antaa myöden. Samaan aikaan voi olla voimassa väliaikaismääräyksiä huollosta ja tapaamisesta, täytäntöönpano-oikeudenkäynti, tapaamisten laiminlyöntejä ja lapsen palauttamatta jättämisiä. Kun päätös perusteasiasta saadaan, itsensä hävinneeksi kokeva osapuoli saattaa käynnistää riidan lähes välittömästi alioikeudessa uudestaan, kun laki ei anna tähän esteitä. Kierre saattaa jatkua lapsen alaikäisyyden ajan. Perimmäisenä syynä näissä tapauksissa ei usein ole lapsi tai hänen huoltonsa tai tapaamisensa sinänsä vaan vanhempien ratkaisematon parisuhdekriisi tai joissakin tapauksissa myös luonnehäiriö tai muu pohjimmiltaan lapsen liittymätön ongelma. (Gottberg 2012, 55–56.)

Näissä tapauksissa joudutaan joskus turvautumaan myös lastensuojelulain antamiin mahdollisuuksiin. Lastensuojelulaissa viitatus lapsen kasvuolosuhteet käsittävät kodin ulkoisten olosuhteiden ohella lapsen hyvinvointiin vaikuttavat muut tekijät. Määritelmä kattaa myös huoltajien toiminnan lapsen asioissa. (Gottberg 2012, 55–56.)

Etenkin perheissä, joissa ei ole erityisiä taloudellisia ongelmia tai päihteisiin tai väkival-

taan liittyvää käyttäytymistä, pelkkä viittaus mahdollisesta lapsen väliaikaisesta sijoittamisesta kodin ulkopuolelle saattaa palauttaa vanhemmat ajattelemaan lapsen näkökulmaa ja tunteita omien lapsen kulminoituvien ristiriitajensa sijasta. Huostaanotto ymmärretään usein vielä nykyäänkin vain lapsen pelastamisena väkivallan tai päihderiippuvuuden oloista, vaikka vanhempien psyykinen suhtautuminen saattaa muodostaa edellä mainittuihin verrattavan tai jopa niitä pahemman uhan lapsen kehitykselle ja henkiselle terveydelle silloin, kun ulkoiset olosuhteet ovat moitteettomat. Lapsella on oikeus lapsuuteen, joka kyseenalaistuu voimakkaasti, jos hänestä tulee pysyvän riidan objekti ja vanhempiensa hallitsemattoman riidan välikappale. (Gottberg 2012, 55–56.)

Tässä Pro gradu -tutkielmassa tarkastelen millaisia kokemuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on lapsen vieraannuttamisen tilanteista lapsen huolto- ja tapaamisriidan yhteydessä. Tarkoitukseni on selvittää, millaisena lastensuojelullisena ilmiönä vieraannuttaminen nähdään, miten lastensuojelun sosiaalityöntekijät kokevat omat interventiomahdollisuutensa ja mitä haasteita lastensuojelun sosiaalityöntekijät kohtaavat. Vieraannuttaminen paikantuu ilmiönä kuntien perheoikeudellisten sopimuspalveluiden ja lastensuojelun sosiaalityön rajapinnalle. Perheoikeudellisilla sopimuspalveluilla tarkoitan sosiaalitoimelle laissa säädettyjä lapsen tapaamis- ja huoltosopimuksen vahvistamispalveluja (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361, 8 §).

Aiheena lapsen vieraannuttaminen on ajankohtainen, koska lakivaliokunnan käsiteltävänä on ollut syksyllä 2013 kaksi lakialoitetta vieraannuttamiseen liittyen. Lakialoitteet koskevat laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 2 §:n muuttamista sekä rikoslain 25 luvun muuttamista. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 2 §:n tulisi lisättäväksi 3 momentti, jonka mukaisesti tapaamisoikeuden toteutumista ei saa haitata eikä vaarantaa antamalla lapselle siitä vanhemmasta, jonka luona lapsi ei asu, totuudenvastaisia kielteisiä tietoja tai mielikuvia, jotka ovat omiaan vieraannuttamaan lasta vanhemmastaan. Kyse on vieraannuttamiskiellosta. (Lakialoite 27/2012 vp.) Rikoslain 25 lukuun esitetään lisättäväksi uusi 5 b §. Pykälän mukaisesti jos kuuttatoista vuotta nuoremman lapsen vanhempi tai henkilö, jolle huoltajuus on määrätty, estää tahallisesti ja toistuvasti vahvistetun tapaamisoikeussopimuksen toteuttamisen, on hänet tuomittava lapsen tapaamisoikeuden toteuttamisen tahallisesta estämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukau-

deksi. (Lakialoite 28/2012 vp.) Kyse on lapsestaan erossa asuvan vanhemman aseman vahvistamisesta sekä vieraannuttamisen kriminalisoinnista.

Tutkielmani toisessa luvussa kuvailen vieraannuttamista ilmiönä sosiaalityön näkökulmasta. Tuon esille vieraannuttamisen vaikutuksia lapsen hyvinvointiin sekä kuvailen vieraannuttamisen taustalla olevia tekijöitä. Kolmannessa luvussa käsittelen sosiaalitoimen roolia vanhempien erotilanteessa. Ensin käsittelen perheoikeudellisia sopimuspalveluita ja tämän jälkeen lastensuojelun sosiaalityön roolia tapaamis- ja huoltoriita-asiassa. Neljännessä luvussa esittelen tutkielmani toteutuksen, sekä tutkimustehtävän. Käsittelen tutkimusmenetelmänä teemahaastattelua ja kriittisen tapauksen menetelmää. Lisäksi käsittelen aineiston sisällönanalyysiä sekä tutkimuksen eettisiä periaatteita. Viidennessä luvussa analysoin aineistoa sosiaalityöntekijöiden kokemien haasteiden ja interventiomahdollisuuksien kautta. Luvussa kuusi kokoan tutkimustulokset johtopäätöksiksi.

2. LAPSEN VIERAANNUTTAMINEN

Vieraannuttaminen eli Parental Alienation Syndrome (PAS) on lastenpsykiatri Richard Gardnerin (1998, 2002) kehittämä ja edelleen kiistanalainen sekä epätieteelliseksi kritisoitu termi (Sinkkonen ym. 2011, 177). Määrittelen seuraavassa vieraannuttamista sosiaalityön näkökulmasta käsin. Määrittelen aluksi vieraannuttamista lastensuojelullisena ilmiönä, jonka jälkeen tuon esille vieraannuttamisen vaikutuksia lapsen hyvinvointiin, kasvuun ja kehitykseen sekä vieraannuttamisen taustalla vaikuttavia tekijöitä. Jätän tämän tutkimuksen ulkopuolelle vieraannuttamisen vaikutukset vanhempiin, koska tarkasteluni kohteena on lastensuojelun näkökulma ja lapsen etuun liittyvä pohdinta.

Käytän tässä tutkielmassa Castrénin (2009) määrittelyn mukaisesti eroperhettä tarkoittaen eronneita vanhempia. Etävanhempana tarkoitan vanhempaa, jonka luona lapsi ei asu ja lähivanhempana vanhempaa, jonka luona lapsi asuu. Lähivanhempi toimii määrittelyni mukaisesti vieraannuttajana ja etävanhempi on puolestaan lapsesta vieraannutettu vanhempi.

2.1. Mitä vieraannuttaminen on?

Vieraannuttamisella tarkoitan vanhemman käyttäytymistä erotilanteessa tavalla, joka vaikeuttaa lapsen ja toisen vanhemman välistä suhdetta ja johtaa joissakin tapauksissa sen katkeamiseen kokonaan. Näin tapahtuu siitä huolimatta, että vieraannutetun vanhemman ja lapsen välinen suhde on ollut myönteinen ennen vanhempien eroa. Vieraannuttamistapauksissa esiintyy sellaista toimintaa ja käyttäytymistä, jolla yleensä lapsen vanhempi pyrkii tietoisesti tai tiedostamattaan manipuloimaan ja vahingoittamaan lapsen ja vieraannuttamisen kohteena olevan niin sanotun kohdevanhemman vuorovaikutussuhdetta. (Häkkänen-Nyholm 2010, 499.)

Häkkänen-Nyholm, Laajasalo & Tuuri (2013) ovat julkaisseet ensimmäisenä Pohjoismaissa empiirisen tutkimuksen lapsen vieraannuttamiseen liittyen. Julkaisu perustuu PsyJuridica Oy:n ja Helsingin yliopiston käyttäytymistieteiden laitoksen toteuttaman verkkokyselyn tuloksiin, jossa lapsen vieraannuttamiselle altistuneita vanhempia on haastateltu lapsen vieraannuttamiseen käytetyistä toimintatavoista sekä niiden vaikutuksista lapseen ja sen koh-

teena olevaan vanhempaan.

Häkkinen-Nyholm (2010, 500) esittelee yleisimpiä vieraannuttamiseen pyrkiviä toimintatapoja. Äärimmäisinä toimintatapoina voi olla mitä tahansa, eikä mielikuvituksella ole rajaa. Lapselle on saatettu uskotella, ettei kohdevanhempi ole hänen biologinen vanhempiensa, kohdevanhemmasta keskusteltaessa on alettu käyttämään hänen etunimeään, lasta on uhattu ja kiristetty rakkauden, taloudellisen tuen tai huolenpidon menettämällä, jos hän ylläpitää suhdetta kohdevanhempiensa tai hänet on kaapattu kauas kohdevanhemmasta jopa ulkomaille. Esittelen seuraavassa taulukossa Häkkinen-Nyholmin esittämiä esimerkkejä vieraannuttajan käyttämistä ilmauksista.

Taulukko 1. Vieraannuttamisen toimintatavat ja esimerkkejä vieraannuttajan käyttämistä ilmauksista (Häkkinen-Nyholm 2010, 500).

TOIMINTATAPA	ESIMERKKI
Kohdevanhemman toistuva mustamaalaaminen, mitätöiminen ja hienostuneet syytökset.	<i>"Isäsi ei ole koskaan osallistunut kasvattamiseen. On sellaisia negatiivisia asioita, joita en voi kertoa isästäsi."</i>
Yhteydenpidon rajoittaminen ja kontrollointi.	<i>"Sinulla on oikeus käydä isäsi luona, mutta tiedät mitä ajattelen siitä."</i>
Lapsen esittäminen kohdevanhemman käyttäytymisen uhrina.	<i>"Isäsi ei rakasta sinua enää."</i>
Lapsen pakottaminen valitsemaan vanhempien välillä.	<i>"Molemmat eivät voi osallistua ylioppilasjuhliisi."</i>
Aiheettomien pelkojen herättäminen lapsessa.	<i>"Sinun pitää varoa, ettei isäsi kohtele sinua samoin kuin minua."</i>
Kohdevanhemmaa koskevien positiivisten muistojen tuhoaminen.	<i>"Muistat varmaan väärin, ei isäsi koskaan ollut meidän kanssa, kun olit pieni, hän oli aina jossain muualla."</i>
Kohdevanhemman sukulaisten, ystävien ja uuden perheen mustamaalaaminen, solvaaminen ja lapsen kontaktien rajoittaminen niihin.	<i>"Isoäitisi on mielisairas ja väkivaltainen. Isäsi uusi puoliso vihaa sinua eikä halua olla kanssasi missään tekemisissä."</i>
Konfliktien tietoinen aiheuttaminen lapsen ja kohdevanhemman välille.	<i>"Voit minun puolestani mennä kaverisi luokse viikonloppuna yöksi, mutta tiedät, että olet viikonloppuna isäsi luona, joka ei hyväksy yökyläilyä."</i>
Kohdevanhemman syyttäminen omista ja perheen ongelmista lapsen kuullen.	<i>"On isäsi syytä, ettei meillä ole rahaa, kun kaikki rahat menevät oikeudenkäyntikuluihin eikä isäsi maksa minulle mitään."</i>
Kohdevanhemman toistuva syyllistäminen ja mustamaalaaminen sukulaisille, ystäville ja viranomaisille lapsen läsnä ollessa.	<i>"Ex-mieheni oli aina huono isä ja aviomies."</i>

Vaikeudet syntyvät, kun vanhemmat eivät pysty ottamaan lapsen tarpeita riittävästi huomioon omassa parisuhdekriisissään, jolloin lapsesta tulee helposti pelinappula vanhempien välisessä riidassa. Vanhempien katkeruus ja epälojaalius toisiaan kohtaan ilmenevätkin usein lapsen ja tapaajavanhemman tapaamisten epäonnistumisina tai jopa laiminlyönteinä ja tapaamisten estämisenä. Tilanne on ikävä lapsen kannalta ja voi pahimmassa tapauksessa vaarantaa hänen tasapainoista kehitystään. Vanhempien yhteistyökyvyttömyyden seurauksena voivat olla lapsen pettymykset, turvattomuus ja hylätyksi tulemisen pelko, minkä lisäksi lapsi voi tuntea syyllisyyttä tilanteesta ja ongelmista. (Aaltonen 2009, 90.)

Jos lapsi kiukuttelee, on masentunut, ahdistunut tai hermostunut tapaamisten yhteydessä, hänen käytöksensä tulkinnasta syntyy usein tarpeettomia ongelmia vanhempien välille. Lapsen kanssa asuva lähivanhempi tulkitsee lapsen tuntemat tapaamisten yhteydessä esiintyvät pelot ja ahdistukset siten, että lasta tapaava etävanhempi ei kykene luomaan tapaamisten yhteydessä lapseen läheistä ja turvallista suhdetta ja että tapaaminen on epäonnistunut. Tämän vuoksi lähivanhempi katsoo tapaamiset lapsen edun vastaiseksi. Lähivanhempi katsookin usein tilanteissa, että ainoa ratkaisu on tapaamisten lopettaminen. Etävanhempi voi puolestaan nähdä lapsen ahdistuneet reaktiot osoituksena siitä, että lapsen lähivanhempi on pelotellut lasta tapaamisilla ja antanut lapselle hänestä negatiivisen kuvan. Etävanhempi onkin usein sitä mieltä, että lapsen kannalta ainoa oikea ratkaisu on muutto hänen luokseen ja huollon siirtäminen hänelle. Jos taas lapsi on iloinen ja myönteinen tapaamisen alkaessa tai päättyessä, hänen lähivanhempansa voi tulkita sen siten, että tapaajavanhempi yrittää epälojaalilla tavalla voittaa lapsen kiintymyksen itselleen ja pyrkii tällä tavoin käännättämään lapsen lähivanhempansa vastaan. (Savolainen 1984, 114.)

Vieraannuttamisen lievissä muodoissa lapsen kontaktia toiseen vanhempaan ei vaalita eikä pidetä yllä vaan se unohtuu esimerkiksi silloin kun lähivanhempi solmii uuden seurustelusuhteen. Tällöin etävanhemman tapaaminen on vastenmielistä ja lapsen ikävää on vaikea ymmärtää. Vaikeammassa muodoissa kyllästyminen ja kielteisyys toista vanhempaa kohtaan näkyvät selkeästi ja vanhempien välinen yhteydenpito jää lapsen harteille. Äidin ja isän maailmat ovat toisistaan erillisiä ja lapsen identiteettikin muuttuu sen mukaan, missä hän kulloinkin asuu. Lapsi joutuu käyttämään paljon voimavaroja, jotta muistaisi olla puhumatta äidin luona isän hänelle uskomia salaisuuksia ja päinvastoin. (Sinkkonen ym.

2011, 177–178.)

On tavallista, että eron jälkeisiä perhesuhteita koskevista vaikeuksista puhutaan siten, että ongelmat nähdään jostain tietystä ihmisestä tai hänen piirteistään johtuvaksi. Uudet kumppanit, katkeruus, viha, pahantahtoisuus ja kypsymättömyys saattavat aiheuttavat ongelmia uusperheissä jopa siten, että lapsi sairastuu psyykkisesti. Demonisoimalla tai patologisoimalla tapahtumiin liittyvä henkilö, saadaan näennäinen selitys sille, mistä ongelmat johtuvat. (Castrén 2009, 160–161.)

Vieraannuttaminen ei johdu pelkästään siitä, että lähivanhempi tahallaan tai tahattomasti vieraannuttaa lasta lapsen etävanhemmasta, vaan tilanteeseen liittyy myös lapsen oma osuus. Lapsi on lähivanhempaan suuntautuvan luontaisen lojaaliutensa vuoksi altis lähivanhemman manipuloinnille ja alkaa myös itse vierastaa etävanhempaa. Useinkaan lapsen vieraannuttamisesta ei voida puhua tilanteissa, joissa etävanhempi on todistetusti ollut väkivaltainen tai hänen käytöksensä on muutoin ollut sietämätöntä. Lapsen syinä yhtyä vieraannuttamiseen ovat pelko ensisijaisen suhteen katkeamisesta lähivanhempaan, samaistuminen aggressioiden esittäjään ja tilaisuus ilmaista omaa vihamielisyyttään vanhempien erosta johtuen, vallanhalu sekä kilpailu toista sukupuolta olevasta vanhemmasta. Toisaalta laajamittainen lapsen manipulointi etävanhempaa kohtaan ei aiheuta vieraannuttamista, jos lapsi kykenee itsenäiseen ajatteluun ja suhde etävanhempaan on terve ja vahva. (Gardner 1998, 110–118.)

Lapsen oma osuus sekä lojaalius lähivanhempaa kohtaan aiheuttavat sen, että hänen etävanhempaa vastustava mielipiteensä saattaa vaikuttaa aidolta ja sen erottaminen voi olla hyvin haastavaa. Vieraannuttamisen havaitseminen on mahdollista erottaa tuntemalla vieraannuttamisilmiön kaikki puolet eli tulevatko muut piirteet esiin lapsen käytöksessä. Viranomaiset eivät välttämättä ymmärrä tätä ilmiötä, joten he saattavat sortua pitämään lapsen perusteettomia väitteitä esimerkiksi etävanhemman väkivaltaisuudesta todenperäisinä. (Bone & Walsh 1999, 44.)

Vieraannuttamiseen kuuluvat Bonen ja Walshin (1999,44) mukaan seuraavat piirteet. Ensimmäinen tyypillistä on etävanhemman tapaamisten ja muun yhteydenpidon estäminen lap-

sen kanssa. Lapsen suojeleminen on usein tekosyynä. Se, miltä lasta suojellaan, saatetaan perustella epämääräisesti sillä, että tapaaminen on lasta hämmentävä tai häiriinnyttävä ja että lapsi tarvitsee aikaa tottuakseen eroon ja etävanhemman tapaamisiin. Tapaajavanhempaa ei näin ollen kohdella perheen avainhenkilönä vain kiusallisena ja epämukavana asiana lapselle. Tästä tuloksena on lapsen ja etävanhemman suhteen heikkeneminen. Usein kokemuksena on myös se, että pienikin muutosta tapaamisaikataulussa pidetään tekosyynä koko tapaamisen peruuttamiseen ja joustavuutta ei ole. Näille taktiikoille yhteistä on toisen vanhemman pitäminen ylivoimaisena toiseen vanhempaan nähden. Kun tätä jatkuu kauan, saa lapsi sanattoman, mutta selvän viestin toisen vanhemman paremmuudesta toiseen nähden.

Toiseksi etävanhempaan saatetaan kohdistaa perusteettomia syytöksiä erilaisista asioista esimerkiksi alkoholi- tai huumeongelmasta, lapsen fyysisen turvallisuuden vaarantamisesta, väärin ruoka-aineiden syöttämisestä tai ruoatta jättämisestä. Tarkemmin tarkasteltuna voidaan havaita kyseen olevan tavanomaisista eroista vanhempien tavoissa toimia kasvatustajana. Esimerkiksi lähivanhempi voi antaa lapselle normaalisti ruokaa, mutta ruokavalio saattaa poiketa lähivanhemman tarjoamasta ruokavaliosta, etävanhempi voi antaa lapsen valvoa myöhempään kuin lähivanhempi tai esitellä uuden kumppaninsa lapselle lähivanhemman mielestä liian aikaisin. Lähivanhempi esittää tällaiset erot käytöstavoissa suurempina kuin ne todellisuudessa ovat ja esittää ne lapselle tuhoisina. (Gardner 1998, 150.)

Vaikeimmissa muodoissa, kun lapsi on joutunut vedetyksi vanhempien väliseen avoimeen ja aktiiviseen vihakampanjaan, pitää hän toista vanhempaansa yksinomaan pahana ja toistelee papukajamaisesti vieraannuttajavanhemman fraaseja. Hän kieltäytyy ehdottomasti tapaamasta toista vanhempaansa ja saattaa keksiä syytöksiä väkivallasta tai hyväksikäytöstä. Käyttäytyminen saa jossakin mielessä liki psykoottiset mittasuhteet. Mikä hämmentävintä, lapsi voi käyttäytyä aivan normaalisti, kunnes puhe kääntyy tavalla tai toisella vihattuun vanhempaan. Lapsi ei tunne syyllisyyttä hirveistä puheistaan eikä tietenkään pysty tajuamaan, kuinka syvästi hänen käyttöksensä vahingoittaa sekä vieraannutettua vanhempaa että häntä itseään. (Sinkkonen ym. 2011, 178.)

2.2. Vieraannuttamisen vaikutukset lapsen hyvinvointiin

Tutkimukset ovat osoittaneet, että avioeroon liittyvät vanhempien keskinäiset riidat ja lasten joutuminen osalliseksi niihin ovat yhteydessä lasten kehityksen häiriintymiseen. Norjalainen Moxnes (2003, 145–146) on tutkinut avioeron vaikutuksia lapsiin. Hän on koonnut kolme teoriaa sen mukaan, miksi avioero katsotaan riskiksi lapsen hyvinvoinnille. Ero aiheuttaa ensinnäkin muutoksia perheen arkeen tulojen, asumisen ja yhteisen ajan määrässä. Toiseksi muutosten nähdään aiheuttavan lapselle stressiä. Kolmannen teorian mukaan eron seurauksena on muutosta, mutta myös jatkuvuutta ja tämä voi olla negatiivista tai sitten positiivista. Moxnesin mukaansa vanhempien yhteistyö on tärkeää eron vaikutusten ymmärtämiselle. Vanhempien keskinäinen yhteistyö on tärkein keino vähentää eron negatiivisia vaikutuksia lapseen.

Vuosikausia jatkuneet huoltoriidat ovat lapsille haitallisimpia. Huoltoriitoihin liittyvä vanhempien katkeruus vaikuttaa lapseen, koska lapsi on lojaali molempia vanhempia kohtaan. Ristiriitainen tilanne lapsen elämässä saa hänet tuskaiseksi, levottomaksi, ahdistuneeksi ja aggressiiviseksi. Pienempien lasten vanhemmat saattavat välttää katkeruuden ilmaisemista, mutta isommat voivat päätyä vanhempien uskotiuksi. (Arajärvi & Koski 1989, 49.) Vieraannuttamisen voidaan katsoa vaarantavan vakavasti lapsen psyykkisen kehityksen. Tapaukset voidaan jakaa kolmeen tyyppiin niiden vakavuusasteen mukaisesti. Lievässä tapauksessa lapsi kokee merkittävää stressiä ollessaan yhteydessä etävanhempaansa. Keskivaikeassa tapauksessa lapsi joutuu pitämään yllä ikään kuin kahta erillistä maailmaa ja identiteettiä ollessaan vanhempiensa kanssa. Erittäin vakavissa tapauksissa prosessi on johtanut siihen, ettei lapsi halua lainkaan olla yhteydessä etävanhempaansa ja tähän kohdistuvat vihan tunteet hallitsevat lapsen ajatusmaailmaa. (Häkkänen-Nyholm 2010, 500.)

Vanhemman kuolemasta voi päästä yli surun jälkeen, mutta vanhemman katoaminen eron yhteydessä aiheuttaa ristiriitaa ja epämääräisiä tunteita. Lapsi voi kärsiä syyllisyyden tunteista. Lapselle ei ole myöskään hyväksi, ettei hänellä ole lupaa ikävöidä toista vanhempaansa. Isän mustamaalaus saattaa asettaa äidin suosion vaakalaudalle ja lapselle saattaa syntyä pelko joutua molempien vanhempien hylkäämäksi. (Hokkanen 2002, 134–136.)

Baker (2005, 1–29) haastatteli neljäkymmentä aikuista, jotka oli aikoinaan vieraannutettu toisesta vanhemmastaan. He kuvasivat vieraannuttajavanhempaa samantapaisin sanakään-
tein kuin johonkin kulttiin kuuluneet jäsenet kuvaavat johtajaansa. Vanhempi vaati itselleen kohtuuttoman paljon omistautumista ja huomiota ja käytti samanlaisia taivuttelu- ja manipulaatiotekniikoita kuin kulttien itsevaltaiset johtajatkin. Psykkiset seuraukset vieraannutetuille lapsille olivat aikuisiässä samankaltaisia kuin kultista irtautuneilla aikuisillakin: syyllisyyttä, depressiota, itsetunto-ongelmia ja kyvyttömyyttä luottaa sen enempää itseensä kuin toisiinkaan. Lapsistaan eroon joutunut vanhempi ei tiedä, miten lapset voivat ja mitä lapset ajattelevat hänestä. Vanhempi kokee voimattomuutta ja turhautumista, koska ei voi vaikuttaa mihinkään ja jos hänellä on lapsiin jokin yhteys, hän on täydellisesti lasten armoilla. Vanhemman auktoriteetista ei ole enää puhuttakaan ja valta-asetat ovat kääntyneet pääläelleen (Häkkinen-Nyholm 2010, 499–505.)

Lapsen psyykkisen kehityksen vaarantumisen kannalta on erityisen huomionarvoista se, että useat strategiat edellyttävät lapsen aktiivista osallistumista. Osallisuus asiassa herättää lapsessa syyllisyyden ja häpeän tunteita suhteessa etävanhempaansa. Nämä tunteet lapsi yleensä joutuu torjumaan ajattelemalla käyttäytymisensä ja ajattelunsa olevan oikeutettua, koska etävanhempi on hänet hylännyt lähivanhemman kertoman mukaan. Tämä vahvistaa entisestään lapsen kielteisiä tunteita etävanhempaansa kohtaan. (Häkkinen-Nyholm 2010, 500.)

Lasten reaktiot riippuvat heidän iästään, sukupuolestaan, temperamentistaan ja ennen kaikkea siitä, miten vanhemmat pystyvät ratkaisemaan keskinäiset erimielisyytensä. Tutkimusten mukaan tytöt oireilevat useammin masentumalla ja ahdistumalla, kun taas varsinkin pienten poikien ahdinko näkyy käytösongelmina ja aggressiivisuutena. (Sinkkonen ym. 2011, 179.) Lisäksi oireina saattavat olla jäsentymätön vihantunne etävanhempaa kohtaan, lisääntynyt hermostuneisuus, ahdistuneisuus, itseluottamuksen puute, turvattomuuden tunne, perusteettomien pelkojen herääminen, psykosomaattiset oireet, uni- ja nukahtamisvaikeudet, lisääntynyt stressi, masentuneisuus ja itsetuhoajatukset, syömishäiriöt, kouluvaikeudet, päihteiden lisääntynyt käyttö, pakko-oireet, toistuvat itsesyytökset sekä ahdistus- ja paniikkihäiriöt. (Baker 2005, 1–29.) Eroon liittyy usein monia muita elämäntilanteen muutoksia. Perhe saattaa joutua muuttamaan, jolloin lasten kaveripiiri, päiväkotitai koulu vaih-

tuu. Tämä pahentaa edelleen epävarmuuden tunnetta. Taloudellinen tilanne voi myös huonontua, jolloin jopa harrastusten jatkaminen voi käydyä mahdottomaksi. (Sinkkonen ym. 2011, 179.)

On ilman muuta eduksi lapselle, että hän saa psyykkisen ja konkreettisen luvan ylläpitää läheiset suhteet kumpaankin vanhempaansa. Se on todennäköisesti paljon tärkeämpi kysymys kuin se, kuinka monta yötä viikossa tai kuukaudessa lapsi viettää kunkin vanhemman luona. Jos vanhemmat jatkavat riitelyään eron jälkeen, lapset oireilevat sitä enemmän, mitä tasapuolisemmin he viettävät aikaa vanhempiensa kanssa. Rungas kontakti sekä äitiin että isään on siis heille haitallista niissä tapauksissa. Tämä pitäisi ottaa huomioon huoltajusratkaisua tehtäessä. Yhteishuoltajuus saattaa erimielisistä vanhemmista olla ainoa mahdollinen ja tasapuolinen ratkaisu, mutta heidän on syytä olla selvillä sen potentiaalisista haitoista lapselle. (Sinkkonen ym. 2011, 179–180.)

Lapsen toistuva kuuleminen vanhempien tapaamis- ja huoltoriidan aikana ja pyrkimys selvittää hänen aitoa näkemystään asemastaan vanhempien välisessä konfliktissa ovat lapselle erittäin kuormittavia. Vaikka nämä selvitys-yritykset eivät koske pieniä lapsia ja vaikka aiheet olisivat vilpittömiä, lapsen on vaikea lausua puolueeton mielipiteensä asiasta, joka koskettaa häntä syvästi. Lapsen sisäinen toive on, että hän voisi pitää mielessään kuvan kahdesta häntä rakastavasta vanhemmasta. (Sinkkonen ym. 2011, 174–175.)

2.3. Vieraannuttamisen taustalla olevat tekijät

Vieraannuttamisen syistä ja taustalla vaikuttavista seikoista on suhteellisen vähän tutkimustietoa, koska vieraannuttajat eivät ole kovinkaan helposti tutkijoiden saavutettavissa tai sitten he pyrkivät usein kieltämään vieraannuttamisen. (Häkkänen-Nyholm 2010, 502.) Mielenkiintoinen kysymys on, mikä tekee eron niin vaikeaksi, etteivät vanhemmat pääse yksimielisyyteen lapsen asioista? Onko kyse vanhoista syyllisyysteemoista avioeron syihin liittyen vai jostain muusta? Sosiaalishallinnon viranomaisten mukaan on havaittu, että hankalassa erodynamiikassa nousevat yleensä esiin vanhempien mustasukkaisuus, uudet seurustelu- tai parisuhteet, psyykkiset ongelmat, väkivaltaisuus, liiallinen alkoholin käyttö ja jossain määrin myös uskonnolliset ristiriidat. Vanhempien kommunikointiongelmat ovat

yleisiä. Riitatilanteisiin saattaa liittyä epäilyjä lapsen pahoinpitelystä tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Riita voi laajentua sukujen keskeiseksi ja myös viranomaisverkostoon. Lainsäädännön tasolla lapsen huollon, asumisen ja tapaamisoikeuden ratkaiseminen ei riipu parisuhteen päättämisen syistä sen paremmin kuin vanhempien taloudellisesta asemastaan. Käytännössä eroprosessin ammattiauttajat tunnistavat erilaisia syy-yhteyksiä ja ongelmia huoltoriitojen taustalla. Tunnistaminen tapahtuu niin erosovittelussa, asianajossa, sosiaalitoimiston selvitystyössä kuin tuomioistuimessakin. (Auvinen 2002, 117.)

Edellä mainittujen taustasyiden lisäksi voidaan luokitella vielä eropatologia. Sitä voidaan huoltoriitojen perusteella kuvata tavanomaista katkeruutta moniulotteisemmaksi, erityisesti eron käynnistämäksi patologiseksi asennoitumiseksi ja käyttäytymiseksi paitsi entistä puolisoa, mutta myös lapsia kohtaan. Eropatologisia huoltoriitoja kuvataan psykologiassa termillä *high-conflicted custody disputes*. Tällaisia oireita ovat kummankin tai vain toisen vanhemman vaikeus irrottautua liitosta, vanhempien henkilökohtaisesti käymän eroprosessin eriaikaisuus, raskas syyttely, hyökkävyys ja mitätöinti sekä psykosomaattinen ja psyykinen oireilu, joka usein yhdistyy toisen vanhemman uuteen parisuhteeseen. Psykopatologisissa ero- ja huoltoriidoissa lapseen kohdistetaan kohtuutonta painetta niin että lapset oirehtivat. (Auvinen 2002, 118.) Viha ja katkeruus toista osapuolta kohtaan saattavat aiheuttaa sen, että vieraannuttaminen ja samalla myös lapsi toimii tietoisesti koston välineenä vanhempien keskinäisessä riidassa. Riidan kautta vieraannuttaja pyrkii vaikuttamaan sosiaalisiin valta-asetelmiin sekä etävanhemman psyykkiseen hyvinvointiin. (Häkkänen-Nyholm 2010, 503.)

Vieraannuttamista voidaan käyttää myös keinona saada avioero- ja huoltajuusriidoissa vastapuoli taipumaan omiin oikeudellisiin vaatimuksiin tai vaikuttaa oikeusprosessin ratkaisuun. Ei ole harvinaista myöskään se, että vanhempi pyrkii lapsen manipuloinnin kautta vaikuttamaan tuomioistuimen ratkaisuun. Clawar ja Rivl (1991) ovat todenneet, että 80 %:ssa oikeudessa käsitellyistä huoltajuusriitatapauksista vanhempi on manipuloinut lasta siten, että se vaikuttaisi oikeuden ratkaisuun. (Häkkänen-Nyholm 2010, 503.)

Darnall (1998, 20–23) on jakanut vieraannuttajat kolmeen luokkaan sen mukaan, millainen asenne heillä on toisen vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen. Niihkö vieraannuttaja

tiedostaa sen, että toisen vanhemman aktiivisella osallistumisella on tärkeä merkitys lapsen elämään, mutta ajoittain hän sanoo jotain kielteistä toisesta vanhemmasta tai tekee jotain, mikä aiheuttaa toisessa vanhemmassa ja lapsessa negatiivisia tunteita. Aktiivinen vieraannuttaja on vanhempi joka yhtäläillä ymmärtää toisen vanhemman merkityksen lapselle, mutta hänen ilmaisunsa toista vanhempaa kohtaan osoittavat voimakasta turhautumista ja kaunaa, mikä aiheuttaa tässä vanhemmassa ja lapsessa negatiivisia tunteita. Pakkomielteisen vieraannuttajan elämäntehtäväksi on muodostunut toisen vanhemman ja lapsen välisen suhteen tuhoaminen. Tämä aiheuttaa toistuvasti toisessa vanhemmassa ja lapsessa negatiivisia tunteita.

Vieraannuttajien on osoitettu olevan persoonallisuudeltaan muita narsistisempia ja kyvyttömämpiä kokemaan empatiaa. Lapsen elämän keskipisteenä oleminen on usein vieraannuttajalle patologinen tarve. Vanhemmuus ei heidän mielestään kuulu kenelläkään toiselle. Tutkimuskirjallisuudessa on esitetty, että vakava vieraannuttaminen olisi yhteydessä myös vanhemman psykopaattisiin persoonallisuuspiirteisiin, mutta tätä kuitenkin ei ole toistaiseksi testattu empiirisesti. (Häkkinen-Nyholm 2010, 502.)

3. SOSIAALITYÖNTEKIJÄ LAPSEN HUOLTO- JA TAPAAMISRIIDAN JA LASTENSUOJELUN RAJAPINNASSA

Sosiaalitoimella on yleinen ohjaus- ja neuvontavelvoite, joka tarkoittaa sosiaalisten ongelmien selvittämistä sekä yksilöiden ja perheiden turvallisuuden ja suoriutumisen ylläpitämistä ja edistämistä (Sosiaalihuoltolaki 1982/710, 18 §). Erotilanteissa sosiaalitoimella on seuraavanlaiset tehtävät: perheasioiden sovittelu, vanhempien sopimusten vahvistaminen, selvityksen laatiminen tuomioistuimelle ja täytäntöönpanosovittelu. Lastenvalvoja- ja lastensuojeluviranomaisena sosiaalitoimen rooli edellyttää eri lähtökohtia kuin selvitystyön tekeminen. Eronjälkeisen perhe-elämän tukeminen ja lapsen hyvinvoinnista huolehtiminen edellyttävät joissakin tapauksissa terapeuttisesti, hoidollisesti ja sosiaalisesti eheyttäviä toimia myös lastensuojelun toimesta. Selvitystyötä tehtäessä joudutaan ottamaan kantaa näiden toimien ja selvitystarpeen keskinäiseen suhteeseen. (Auvinen 2002, 121.)

Siviilioikeudellisissa huolto- ja tapaamisriidoissa, joissa lapsen vanhemmat käyvät ankaraa keskinäistä kamppailua lapsen huoltajuudesta, asumisesta ja tapaamisesta on vaarana, että lapsen oikeuksien ja edun ensisijaisuus päätöksenteossa unohtuu. Huolto- ja tapaamisriidat voivat pitkittyessään kestää useita vuosia. On selvää, että eläminen jatkuvassa konfliktitilanteessa on lapsen edun vastaista. Vaikka huolto- ja tapaamisriidoissa puhutaankin lapsen oikeuksista ja edusta, saattavat kyseiset prosessit tosiasiaassa muodostua vanhempien keskinäisten kaunojen purkautumistieksi, jolloin prosessia saatetaan ylläpitää pahimmassa tapauksessa jopa lapsen mielenterveyden kustannuksella. Tilanne täyttää usein lastensuojelulain näkökulmasta kriteerin lapsen terveyden ja kehityksen vakavasta vaarantumisesta. (Valjakka 2002, 58.)

Käsittelen seuraavaksi sosiaalitoimen roolia yleisesti vanhempien erotilanteissa ja tarkemmin lapsen vieraannuttamisen tilanteissa perheoikeudellisten sopimus palveluiden ja lastensuojelun näkökulmasta.

3.1. Perheoikeudelliset sopimuspalvelut vanhempien erotessa

Lainsäädäntö määrittää, miten lasten elämä järjestetään vanhempien erotessa, kuinka tilanteessa toimitaan ja millaisia rooleja viranomaisilla on. Tapaamis- ja huoltokäytäntöjen periaatteet on määritelty laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Viranomaisten tehtävänä on arvioida lapsen edun toteutuminen yksilökohtaisesti kussakin tilanteessa. (Auvinen 2006, 202–203.)

Lapsen etua arvioidessa tärkeänä pidetään, että kummankin vanhemman vanhemmuus jatkuu eron jälkeen. Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta korostaa ensimmäisessä pykälässä molempien vanhempien merkitystä lapselle, jossa painotetaan myös myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden turvaamista lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Tilanne ei lain silmissä muutu eron jälkeen. Vanhemmuuden jatkumista edistetään yhteishuollon avulla ja lisäksi laissa on myös kirjattuna tapaamisoikeus, jonka perusteella lapsilla on oikeus pitää yhteyttä toiseen vanhempaansa ja tavata häntä. Sopimus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta vahvistetaan sen kunnan sosiaalilautakunnassa, missä lapsen asuinpaikka sijaitsee. Jos vanhemmat eivät saavuta sovintoa itse, on mahdollista käyttää kuntien tarjoamaa perheasiain sovittelua. (Gottberg 1997, 11–17; LHL 1983/361, 1 §, 8 §.)

Huolto- ja tapaamisasioissa julkista valtaa edustavat tuomioistuineläitos sekä sosiaalitoimi. Sosiaalitoimi ei voi tehdä päätöksiä lasten huollosta, asumisesta tai tapaamisoikeudesta vaan tuomioistuimilla on ainoastaan päätösvalta. Sosiaalitoimen tehtäviin kuuluvat vanhempien tekemien sopimusten vahvistaminen, tarpeellinen asiaan liittyvä neuvonta sekä sovitteluavun antaminen ja asiantuntijarooli. Tuomioistuimeen menneissä huoltoriidoissa sosiaalitoimella on velvollisuus antaa oikeudelle oma asiantuntijalausuntonsa tilanteesta tai täytäntöönpanosovittelua täytäntöönpanotilanteissa. Sosiaalitoimella on myös oikeus laittaa vireille itsenäisesti yksityisoikeudellisena asiana huoltoriita tuomioistuimessa ja käyttää asiassa puhevaltaa. Tämä oikeus takaa sosiaalitoimen toimintamahdollisuudet huolto- ja tapaamisasioissa tilanteissa, joissa ei voida osoittaa lastensuojelun toimenpiteiden tarvetta. (Gottberg 1997, 17–18, 85–88.) Pelkistetysti voidaan sanoa, että huoltoriidoissa tuomarit käyttävät päätösvaltaa ja sosiaalityöntekijät asiantuntijavaltaa (Hautanen 2010, 55).

Auvinen (2006, 3–4, 464–468) on käsitellyt väitöskirjassaan sosiaalitoimen roolia huoltoriidoissa. Tutkimuskohteena hänellä on ollut huoltoriidat, joissa tuomioistuimet ovat pyytäneet sosiaalilautakunnan selvitystä lapsen olosuhteista. Auvinen on tutkimuksessaan muodostanut kokonaiskuvan sosiaalitoimen rooleista huoltoriitojen selvittäjänä, sovittelijana ja asiantuntijana. Auvisen mukaan lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain lähtökohtana on, että merkittävä osa siitä tiedosta, jonka avulla lapsen etua tuomioistuimen huoltoratkaisua tehtäessä arvioidaan, saadaan sosiaalilautakunnan tekemästä selvityksestä. Nähtävissä on, että sosiaalitoimen selvitystyön on väitetty saaneen asiantuntijalausannon arvon. Sosiaalitoimen selvitys on tärkeä, koska arviolta 85–95 % huoltopäätöksistä tehdään sosiaalitoimen lausunnon mukaan.

Antikainen (2007, 73–75, 167–169) on väitöskirjassaan analysoinut sosiaalityön asiantuntijuutta lapsen sopimuspalveluissa. Hän on tehnyt tutkimuksensa perusteella havainnon, että sosiaalityöntekijät hallitsevat hyvin lainmukaisen sopimuksellisuuden, mutta heidän noudattamansa käytännöt eivät tue vanhempien yhteistoimintaa ja yhteisymmärrystä erossa. Antikainen erottaa lastenvalvojan työtä koskevassa tutkimuksessaan kaksi erilaista työskentelyorientaatiota, sopimusteknisen vanhempien asiantuntijuutta korostavan sekä psykososiaalisen perheen kokonaisvaltaisuuden huomioivan lapsen erosta selviytymistä tukevan rationaliteetin. Antikainen katsookin, että sopimuspalvelun kehittäminen olisi tältä osin perusteltua ja huomiota tulisi kiinnittää sosiaalityön ammatilliseen perustaan ja ammatillisten metodien kehittämiseen.

Vanhemmat voivat sopia lapsen huoltoon, asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyvistä kysymyksistä haluamallaan tavalla. Pääsääntöisesti sosiaalitoimen tai tuomioistuimen on vahvistettava vanhempien tekemä sopimus ja arvioida sopimuksen lapsen edunmukaisuus. Viranomaisten aktiivinen toiminta on tärkeää, koska lapsi ei välttämättä itse kykene huolehtimaan oikeuksiensa toteutumisesta. Käytännöksi on muodostunut oletus, että vanhemmat tietävät parhaiten lastaan koskevat ratkaisut. Tästä syystä sosiaalitoimet vahvistavat usein sopimukset ilman perusteellista arviointia. Huomioitava on se, että vanhempien eron taustalla saattaa ole erilaisia ristiriitoja esimerkiksi päihde- ja mielenterveyden ongelmia. Viimekädessä sosiaaliviranomaisten on otettava kantaa siihen, pitäisikö perhettä tukea myös lastensuojelun tukitoimin. (Valjakka 2002, 54–55, 64.)

Vaikka sopimuksellisuustaso on sosiaalitoimissa käsiteltävistä huolto- ja tapaamisasioista on korkea (90–95 % vanhemmista pääsee sopimukseen), ei se kuitenkaan takaa lapselle suotuisaa tulevaisuutta ja riidan ratkeamista. Auvinen (2006, 11, 254, 258–259) on jaotellut eroriidat kolmeen luokkaan. Psykososiaalisissa riidoissa vanhemman kyky toimia lapsen huoltajana on heikentynyt esimerkiksi mielenterveys- tai päihdeongelmien vuoksi, tasapeliriidoissa vanhemmat ovat yhtä vahvoja huoltajaehdokkaita ja patologisissa riidoissa konflikti on syvä ja se on johtanut vuosia kestäneeseen oikeudenkäyntikierteeseen.

Auvisen väitöskirja-aineistossa tasapeliriitoja oli eniten, eli noin puolet kaikista riidoista. Psykososiaalisia riitoja oli 41 % ja patologisia riitoja 9 %. Tasapeliriitoja ratkaistaan parhaiten sovittelulla ja etsimällä joustavia ratkaisuja. Psykososiaalisissa riidoissa avainasemassa ovat vanhempien ja lasten tilannetta koskevat viranomaisten arviot ja tutkimukset. Lastensuojelun tehtävänä on pyytää kasvatus- ja perheneuvolaa selvittämään lasten psyykkistä tilaa. Kroonistuneissa riidoissa tutkimuksia on yleensä tehty kosolti ja lausuntoja voi olla kymmenittäin. Niiden taso voi olla kirjava. Lausunnon antaja on saattanut tempautua tunnepitoisesti puolustamaan asiakastaan edes tapaamatta toista osapuolta, eivätkä keskenään erimieliset asiantuntijat auta oikeutta tekemään järkeviä ratkaisuja. (Auvinen 2006, 254, 258–259.)

Huoltoriitakierteet voivat alkaa myös sosiaalitoimen vahvistamasta sopimuksesta. Vanhempien psykososiaaliset ongelmat ovat kroonisissa huoltoriidoissa yleisiä. Peräti 70 % kroonistuneista huoltoriitatapauksista perheeseen oli kohdistunut lastensuojelutoimia. Tämä asettaa sopimuspalveluihin huomattavia kehittämisvaatimuksia. (Valkama & Litmala 2006, 82–83.)

3.2. Huoltoriita lastensuojelullisena ongelmana

Huoltoriitoja käsiteltäessä ollaan usein tekemisissä myös lastensuojelutyön kanssa (Auvinen 2006, 76). YK:n lapsen oikeuksia koskevassa yleissopimuksessa korostetaan perheen ja vanhempien ensisijaista asemaa lapsen hoidossa ja kasvatuksessa. Sopimuksen 18 artiklan mukaan sopimusvaltioiden on parhaansa mukaan taattava periaate siitä, että vanhem-

mat vastaavat yhteisesti lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Vanhemmilla tai tapauksesta riippuen laillisilla huoltajilla ja holhoojilla on ensisijainen vastuu lapsen kasvatuksesta ja kehityksestä. Lapsen edun on määrättävä heidän toimintaansa. Sopimuksen 18 artiklan 2 kappaleen mukaan sopimusvaltioiden on annettava vanhemmille ja muille laillisille huoltajille asianmukaista apua heidän hoitaessaan lastenkasvatustehtävänsä. Sopimuksen 9 artiklan 3 kappaleessa puolestaan korostetaan vanhemmastaan tai vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempansa säännöllisesti, paitsi jos se on lapsen edun vastaista. (Valjakka 2002, 51–52.)

Lapsen edun mukaisen ratkaisun löytämiseen liittyy niin huoltoriidoissa kuin lastensuojeluasioissakin kysymys oikeudesta yksityis- ja perhe-elämän suojaan. Perustuslain 10 §:n mukaan jokaisen yksityiselämä on turvattu. Yksityiselämän käsite omaksuttiin Suomen perustuslakiin Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklasta. Viranomaiset eivät saa puuttua 8 artiklassa suojatun oikeuden käyttämiseen paitsi silloin, kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä. Euroopan ihmisoikeussopimuksessa perhe-elämän suoja esiintyy yksityiselämän suojan rinnalla, eikä soveltamiskäytännössä yksityis- ja perhe-elämää pyritä aina edes erottamaan toisistaan. Suomen perustuslain 10 § ei sisälly erityistä mainintaa perhe-elämän suojasta. Hallituksen esityksen mukaan perhe-elämä kuuluu tästä huolimatta säännöksen tarkoittaman yksityiselämän suojan piiriin. (Valjakka 2002, 52.)

Yksityisyyden suoja on keskeinen asia huolto- ja tapaamisriidassa silloin, kun joudutaan ottamaan kantaa siihen, miten pitkälle perheen sisäisiä asioita voidaan sosiaaliviranomaisessa tai tuomioistuimessa tutkia ja ottaa päätöksenteossa huomioon. Lapsen edun nimissä tuomioistuimen sosiaalilautakunnalta pyytämään selvitykseen voidaan kirjata sellaisiakin asioita, jotka muun lainsäädännön nojalla olisi pidettävä salassa hallintolain 16 §:n mukaisesti. Esimerkkinä voidaan mainita vanhempien päihteiden käyttö, mielenterveysongelmat ja perheessä mahdollisesti esiintyvä väkivalta tai insesti. Asianosaiset eivät voi kieltää tällasiten seikkojen esiintuomista, jos tiedot ovat tarpeen lapsen edun mukaisen päätöksen aikaan saamiseksi. Mitä riitaisampi ja vaikeampi tapaus on, sitä pidemmälle tuomioistuimen ja sosiaalilautakunnan selvitysvelvollisuus ja -oikeus ulottuu. (Valjakka 2002, 53.)

Sosiaalitoimien korkea sopimustaso ei estä tapaamiskatkoksia. Tutkimusten mukaan osa lapsista ei tapaa lainkaan etävanhempaansa. Brobergin ja Hakovirran (2005, 143) tutkimuksen mukaan yksinhuoltajaperheissä asuvista lapsista tapasi etävanhempaansa kerran kuukaudessa noin 80 %, kerran viikossa noin 50 % ja muutaman kerran vuodessa tai harvemmin noin 20 %. Käytännössä joka viides yksinhuoltajaperheessä asuva lapsi on hyvin vähän tai ei lainkaan yhteydessä etävanhempaansa. Uusperheiden lapsista tapasi etävanhempaansa harvoin tai ei lainkaan 40 %. Kysymykseksi nouseekin, olisiko sopimuspalveluiden käytännöllä merkitystä?

Koska kyseessä on siviilioikeudellinen riita-asia, josta annettu päätös ei saavuta oikeusvoimaa, voivat vanhemmat jatkaa riitaa lähes loputtomasti. Sen jälkeen, kun tuomioistuin on antanut päätöksen, voi kumpikin vanhemmista valittaa päätöksestä. Kun valitustie on käyty loppuun, voi annettuun päätökseen vaatia muutosta esimerkiksi muuttuneiden olosuhteiden tai päätöksen alkuperäisen kohtuuttomuuden vuoksi. Lisäksi huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanoriita voi olla samanaikaisesti vireillä. (Valjakka 2002, 58.) Lapsi ja koko perhe saattaa elää epävarmuudessa vuosien ajan ja toisen vanhemman tapaamiskatkoksisista voi tulla pitkiä.

Joskus vanhemmasta voi eroprosessin aikana tulla esiin vaikea persoonallisuushäiriö. Olemassa olevalla persoonallisuushäiriöllä on merkitystä eron patologisoitumisen kannalta. Varsinkin narsistiset ja rajatilapersonallisuushäiriöt ovat yhteydessä vaikeisiin konflikteihin ja vieraannuttamiseen. Narsistinen ihminen ei siedä ajatella omaa osuuttaan eroon päättymiseen. Epäonnistumisen aiheuttaman häpeän ja nöyryytyksen torjumiseksi hän sysää syyntoisen osapuolen niskaan. Narsistinen raivo voi ilmetä myös kateutena lasten osoittamasta kiintymyksestä toista vanhempaa kohtaan. Seurauksena voi tällöin olla pyrkimys omistaa lapset kokonaan ja kääntää heidät toista osapuolta vastaan. (Sinkkonen ym. 2011,177.)

Huoltoriitojen ja väkivallan problematiikkaan liittyy niin kansainvälisissä kuin kotimaisissakin keskusteluissa kysymys väkivaltaväitteiden tekemisestä. Usein esitetään, että huoltoriitojen aikana laitetaan tarkoitushakuisesti liikkeelle vailla todellisuuspohjaa olevia väkivaltaväitteitä. Erityisesti äitien ajatellaan keksivän tai suuresti liioittelevan väitteitä

isän väkivaltaisuudesta ja lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Myös viranomaiset saattavat lähestyä väitteitä hyvin epäilevästä näkökulmasta. (Jaffe, Lemon & Poisson 2003, 17; Trocme & Bala 2005, 1334.)

Huoltoriita-asioissa ajatusta väitteiden tekaisusta tulisi arvioida suhteessa väkivaltanäytön olemassaoloon ja riittävyteen. Jaffe (2008) on tutkinut väkivaltaa ja huoltoriitoja ja vertailnut tutkimuksia, joissa on arvioitu huoltoriidoissa esitetyn väkivaltanäytön ja -tiedon määrää. Noin 50–75 % parisuhdeväkivaltaväitteitä sisältäneistä huoltoriitatapauksista on sellaisia, että niissä voidaan jollain tapaa osoittaa väitteet tosiksi. Lapsiin kohdistuvan väkivallan kohdalla eri tutkimuksista saadut luvut vaihtelivat välillä 22–52 %. Tutkijoiden mukaan luvut ovat merkityksellisiä, vaikkei niiden mukaan voi suoraan päätellä perusteettomien ja tosien syytöksien määrää. Näytön puuttuminen ei tarkoita, ettei väkivaltaa olisi voinut silti tapahtua. Pelkästään väitteiden ajoittuminen huoltoriidan yhteyteen ei saisi myöskään automaattisesti johtaa niiden pitämiseen epätosina. Fyysistä väkivaltaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä voi olla vaikea tuoda viranomaisten tietoon parisuhteen aikana, koska se voi merkitä voimistuvaa konfliktia parisuhteessa. (Hautanen 2010, 26–27.)

Sosiaalityön ammattitaito ja osaaminen lastensuojelun sosiaalityön toimintaympäristön kontekstissa perustuu lainsäädäntöön. Lastensuojelulaki määrittää kunnalle tehtäviä, joiden tavoitteena on vaikuttaa kunnassa asuvien lasten kasvuoloihin, ennaltaehkäistä syntyviä ongelmia sekä tukea ja kuntouttaa lapsia sekä perheitä. Lastensuojelun on edistettävä lasten suotuisaa kehitystä ja hyvinvointia ja lapsen ja perheen tukemisen on oltava ensisijaisena auttamiskeinona. Lapsi on otettava huostaan, mikäli puutteet lapsen huolenpidossa ja kasvuolosuhteissa ovat niin vakavia, että ne vaarantavat lapsen terveyden tai kehityksen sekä tilanteissa, joissa lapsi itse vaarantaa terveyttään tai kehitystään. (Lastensuojelulaki 2007/417, 1–3 §, 40§.)

Australialaistutkijat Brown ym. (2000, 849–859) selvittivät, millaisia epäilyjä lapsiin kohdistuneesta väkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä esitettiin huoltoriidoissa ja miten viranomaiset nämä epäilyt kohtasivat. Aineisto muodostui 1990 -luvulla käydyistä 200 huoltoriitatapauksesta ja eri viranomaisten haastatteluista. Tutkijoiden mukaan lapsiin kohdistuvan väkivallan, hyväksikäytön ja laiminlyönnin kysymykset ovat nousseet keskeiseen

asemaan perheoikeuksissa, jonka vuoksi perheoikeudet on tarpeen nähdä myös lastensuojelluisina instituutioina. Lasten kohtelun ongelmat nivoutuivat aineistossa myös muihin ongelmiin kuten parisuhdeväkivaltaan, työttömyyteen ja päihdeongelmiin. Tuomioistuinten ja sosiaalitoimen yhteistyötä ei havaittu toimivaksi, prosessit kestivät pitkään ja olivat lapsille raskaita.

Lastensuojelulain 25 §:n määrittelemillä henkilöillä on velvollisuus salassapitosäännösten estämättä ilmoittamaan viipymättä kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, mikäli he ovat tehtävää hoitaessaan saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Lastensuojeluasian vireille tulon jälkeen sosiaalityöntekijän on ratkaistava ryhdytäänkö lastensuojelulain 27 §:ssä tarkoitetun lastensuojelutarpeen selvityksen tekemiseen vai onko ilmoitus luonteeltaan sellainen, ettei se aiheuta toimenpiteitä. Lastensuojelutarpeen selvityksessä arvioidaan lapsen kasvuolosuhteita, huoltajien tai muiden lapsen hoidosta vastaavien henkilöiden mahdollisuuksia huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta sekä lastensuojelutoimenpiteiden tarvetta. (Lastensuojelulaki 2007/814, 27 §.)

Lastensuojelutarpeen selvitys on lastensuojelulain 27 §:ssä määritelty toimenpide, johon on ryhdyttävä lastensuojeluasian tultua vireille. Selvitystyön tulee valmistua kolmen kuukauden kuluttua lastensuojeluasian vireille tulosta. Laki määrittää sen, että kyseessä on lastensuojelun tavoitteellinen ja suunnitelmallinen prosessi, jossa on selkeä alku ja päätös. Näin lainsäädännön avulla on pyritty luomaan valtakunnallisesti yhteneväistä käytäntöä lastensuojelun arviointivaiheen työskentelyprosessiin. (Lastensuojelulaki 2007/814, 27§.)

Lastensuojelussa tiedonkeruu painottuu vanhemmilta saatavaan tietoon. Hurtig (2006, 170-172) on hahmotellut lasten tietoon liittyviä tulkintakehyksiä. Perhekehityksessä lapsi ajatellaan ensisijaisesti perheen jäseneksi, hänellä on oikeus kuulua perheeseen ja saada apua perheenä. Sosiaalityössä tarkastellaan asioita myös perhekokonaisuutena, aikuisten tarpeiden ja ongelmien näkökulmasta. Kestämiskehys puolestaan perustuu siihen, että lapsen ajatellaan suojautuvan luonnostaan vaikeuksia vastaan ja sosiaalityöntekijän tehtävänä on tukea selviytymisstrategioita eikä niinkään puuttua olosuhteisiin. Särkymiskehyksen mukaan tulkitaan, että lapsi säikähtää ja särkyä, mikäli häneltä kysytään asioita, joista hän ei halua

puhua. Ajatuksena on, että työntekijällä joka työskentelee lapsen kanssa, täytyisi olla erityisosaamista tähän, jotta lapsi ei vahingoitu.

Lojaalisuuskehyksessä lapsen tuottama tieto nähdään tärkeänä, mutta samalla nähdään tiedontuottamisen pulmallisuus. Lapsen ei katsota mielellään tuottavan tietoa, joka on heidän läheisiään vastaan. Lasten ajatellaan olevan lojaaleja oman hyvinvointinsakin kustannuksella. Seurauskehyksen tulkinnan mukaan lapsen ajatellaan olevan vaarassa puhuessaan asioista, kun lapselta kysellään ja kerätään tietoja. Ajatuksena on, että lapsi kokee syyllisyyttä, mikäli hänen kertomillaan asioilla on vanhemmille seurauksia ja tästä muodostuu lapselle kohtuuton taakka. (Hurtig 2006, 170–172.)

Ongelmatilanteen selvittäminen ja hyvän asiakassuhteen luominen ovat yhteydessä toisiinsa. Asiantuntijatieto ja asiakkaan näkökulman ensisijaisuus saattavat olla ristiriidassa, tällöin sosiaalityöntekijä joutuu valitsemaan tilanteeseen sopivimmat toimintamenetelmät. Tilanearvio ja kokonaiskuvan saaminen edellyttävät kerättyjen tietojen yhdistämistä ja tulkitsemista suhteessa johonkin. (Rostila 2001, 64–73.)

Ammattilaisilla on tiettyjen taitojen ja tietojen kokonaisuus, oikeuksia ja valtaa. Ammatilliselle sosiaalityölle luonteenomaista ovat asiakassuhdetyö ja työn kompleksisuus. Sosiaalityöhön sisältyvät ominaisuuksina sekä tuki että kontrolli. Sosiaalityössä erilaisten ristiriitojen ja intressien eettinen arviointi on olennaista. (Parton & Kirk 2010, 25–36.) Sosiaalityön kompleksisuus edellyttää laajaa metodologista osaamista. Sosiaalisista ongelmista voi tutkimus tuottaa sellaista tietoa, jota sosiaalityöntekijät tarvitsevat interventioita varten. Tapauskohteisesti tietoa tarvitaan sosiaalisten olosuhteiden ja ongelmien korjaamiseksi. Ongelmallisena sosiaalityössä on usein sosiaalinen oikeudenmukaisuus. Sosiaalityön tutkimusmetodien mukaan on mahdollista arvioida niin interventioprosesseja kuin tuloksia. (Gilgun 2010, 281–298.)

Ammatillista käytäntöä on myös taito tunnistaa, mistä asiakkaan osalta on kysymys. Ongelmatilanteen selvittäminen ja hyvän asiakassuhteen luominen ovat yhteydessä toisiinsa. Asiantuntijatieto ja asiakkaan näkökulman ensisijaisuus saattavat olla ristiriidassa, tällöin sosiaalityöntekijä joutuu valitsemaan tilanteeseen sopivimmat toimintamenetelmät. Tilan-

nearvio ja kokonaiskuvan saaminen edellyttävät kerättyjen tietojen yhdistämistä ja tulkitsemista suhteessa johonkin. (Rostila 2001, 64–73.)

Vanhemmat salaavat joskus motiivejaan ja todellisia tavoitteitaan, mikä tekee lastensuojellulisesta arviointityöskentelystä erityisen haastavaa. Vanhempien näkemykset lapsen parhaasta peilautuvat joka tapauksessa heidän parisuhteestaan ja siinä toteutuneesta vanhemmuudestaan. Huoltoriidan selvitys ja ongelman ratkaisu on yksinkertaisempaa, mikäli sosiaalitoimen selvitystyössä tunnistetaan riittävässä määrin riidan taustasyyt ja ongelmaryhmit. Osa vanhemmista pyrkii kuitenkin piilottamaan ja salaamaan niitä motiiviensa ja tavoitteidensa mukaan. (Auvinen 2002, 120.)

Sosiaalityö on vuorovaikutustyötä, jossa pyritään ratkaisemaan inhimillisiä ongelmia. Ongelmanratkaisuprosessi alkaa sosiaalityössä ongelman tunnistamisesta. Prosessi alkaa ongelman tunnistamisesta ja siihen kuuluu tiedollinen ja eettinen analyysi, tilannearvion tekeminen ja hyvän asiakassuhteen luominen. Tämä edellyttää tietoa asiakkaan kohtaamisesta, sen edellytyksistä ja dialogisuudesta. (Jokinen & Juhila 2008, 28.) Sosiaalityön tiedolla on vaatimus tulkita ongelmatilanne niin, että asiakas itse pystyy näkemään omat käytännön ratkaisunsa. Se merkitsee tietovarannon ja toimijoiden sekä työntekijän ja asiakkaiden kokemustiedon rakentamista vuorovaikutuksessa tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijä on tekemisissä elävän ihmisen ongelman ja elävän kokemuksen kanssa. Dialogissa sosiaalityöntekijä ja asiakas muodostavat asiakkaan ongelmatilanteesta kuvan, jolloin tieteellisen tiedon muodostukseen perustuva tietoa on vain osa sosiaalityön tieto-taitoa, vaikkakin välttämätöntä. (Gredig & Marsh 2010, 75–82.)

Sosiaalityön tärkeimpiä sisältöjä on taitavuus sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja ongelmanratkaisussa, johon työskentely hyvin pitkälti perustuu. Kokeneilla työntekijöillä muodolliset teoreettiset mallit automatisoituvat ja ominaista heille on se, että työskentely perustuu suurimmalta intuition varaan. (Saarnio 1993, 94.) Sosiaalityön asiantuntijuudella ammattikunta legitimoitui ja oikeuttaa asemansa yhteiskunnassa. Sosiaalityöntekijä tarvitsee taitoa kohdata asiakkaan, taitoa tunnistaa, mistä on kysymys, taitoa toimia ja taitoa arvioida ja kehittää. Näihin liittyvät myös asiakkaan elämysyhteydet ja yksilön tilanteeseen vaikuttavat ympäristön järjestelmät ja yhteiskunnalliset ehdot. (Sipilä 2011, 39.)

Asiakkaan reagointi omaan elämään puuttumiseen voi johtaa siihen, että sosiaalityöntekijä nähdään vastapelurina, jolloin yhteistyö sosiaalityön kanssa voidaan nähdä hankalana (Juhila 2006, 97–98). Sosiaalityössä on käytössä lievimmän riittävän toimenpiteen periaate, jonka mukaan perheen elämään puututaan mahdollisimman vähän perheen yksityisyyttä ja perhe-elämän suojaa häiriten. Sosiaalityön asiakkaan kohtaaminen on aina interventio asiakkaan elämään ja siihen sisältyy mahdollisuus antaa asiakkaalle tukea, mutta se sisältää aina myös kontrollin olemassaolon. (Vornanen 2007, 14–15.)

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön Sosiaalihuollon tehtävä- ja ammattirakenteen kehittämissuunnitelman loppuraportin mukaan sosiaalityöntekijät ovat sosiaalihuollossa se laajan teoreettisen tietopohjan omaava ryhmä, jonka ammattitaidon katsotaan riittävän hankalien ja monisyisten asiakastilanteiden arvioon ja analyysiin. Asiakkaan tilanneanalyysiin pohjautuen sosiaalityöntekijät arvioivat asiakkaan kanssa tämän ongelmia. Sosiaalityöntekijä ja asiakas pyrkivät pääsemään ongelmista yhteisymmärrykseen ja tämän jälkeen sosiaalityöntekijä määrittelee asiakkaan kanssa muutostarpeen ja tavoitteet. (Horsma & Jauhiainen 2004, 55–56.)

Sosiaalityöntekijä selvittelee asiakkaan kokemusta yhdessä asiakkaan kanssa ja tutkii, mitä merkityksiä havaittu ongelma saa asiakkaan oman tulkinnan mukaan. Asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden suhteet voidaan Juhilan (2006), mukaan luokitella liittämisen- ja kontrollisuhteeksi, kumppanuussuhteeksi, huoltosuhteeksi ja vuorovaikutukseen rakentuvaksi suhteeksi. Näissä suhteissa sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ja taito toimia tilannekohtaisesti korostuvat.

Sosiaalityössä on käytössä lukuisia työmenetelmiä. Sosiaalityöntekijän voidaan sanoa toimivan sekä yksilön, että ympäristön välimiehenä. Sosiaalityöntekijän välimiestehtävä voidaan jakaa kolmeen eri tyyppiin: opastava välimiestehtävä, hoitava välimiestehtävä ja eheyttävä välimiestehtävä. Opastava on erityisen merkittävä sosiaalitoimessa, hoitava korostaa sosiaalityöntekijän ja asiakkaan suhdetta ja eheyttävä on puolestaan sairaaloiden sosiaalityöntekijöillä yleisin. (Mäki 2006, 231–274.) Psykososiaalisilla menetelmillä sosiaalityöntekijä voi auttaa asiakasta ymmärtämään ongelmiansa alkuperää. Sosiaalityöntekijä

voi opastaa asiakasta esimerkiksi suunnittelemaan kompleksisissa sosiaalisissa ja psykologisissa ongelmissa uusia reagoititapoja. (Payne 1998, 125–127.)

Yhteiskunnallinen vaikuttamistyö, yhteisösosiaalityö, palveluohjaus ja asianajo sekä välittämiseen perustuva työote ovat erilaisia näkökulmia sosiaalityöhön. Yhteisösosiaalityö on toiminnan taso ja välittämiseen perustuva työote viittaa laajempaan sosiaalityön ideologiaan. Sosiaalityön tavoitteena valtaistaminen tarkoittaa sitä, että ihmiset kykenevät oppimaan, kasvamaan ja muuttumaan eli vaikuttamaan itse omaan elämäänsä ja sen tarkoitukseen sosiaalityöntekijän tukemana ja ohjaamana. (Juhila 2008, 75-77.) Sosiaalityöntekijän ammattitaidon odotetaan koskettavan monia elämänalueita, monipuolisia tilannearvioita, suhteiden rakentamisen taitoja, kykyä olla tukeva ja samalla jämäkkä kaottisissakin tilanteissa. Tärkeää on taito luoda toivoa ja uskoa ongelmien ratkaisemiseen. (Rantalaiho 2004, 26–27.)

Sosiaalityöntekijän työ on jatkuvaa oppimisprosessia. Ammatillinen pätevyys ei ole pysyvä ominaisuus. Oleellista reflektiivisessä ammatillisuudessa on työntekijän oma tietoisuus omaa toimintaansa ohjaavista tekijöistä. Näin työntekijä rakentaa ammatillista osaamistaan kriittisesti arvioiden. (Karvinen 1993, 45.)

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTUS JA TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Tutkielmani on lähestymistavaltaan laadullinen ja viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi. Sosiaalisen konstruktionismin ydinajatuksena on se, että tieto todellisuudesta muotoutuu sosiaalisissa prosesseissa ja ilmiöistä tulee sosiaalisia ongelmia vasta kun ne sellaisiksi konstruoidaan (Heiskala 2000, 197). Tutkielmassani käsittän vieraannuttamisen lastensuojelullisena ongelmana ja ilmiönä, joka rakennetaan ja määritellään yhteiskunnallisessa keskustelussa ja vuorovaikutuksessa. Vieraannuttamista voidaan tarkastella tietyissä yhteiskunnallisissa oloissa syntyneenä ja sen ajan merkityksiä heijastelevana ilmiönä. (Satka 2007, 216.)

Näkemykset hyvästä lapsuudesta ja sen vaarantavista riskeistä vaikuttavat siihen, millaiseksi lastensuojelun käytäntöjä rakennetaan. Se, millainen suhde lastensuojelulla ja sosiaalityöllä on mihinkin yhteiskunnalliseen aikaan, kertoo omalta osaltaan yhteiskunnan arvoista ja yhteiskunnallisesta lapsuusnäkemyksestä. Lastensuojelutyö sekä sosiaalityö yleensäkin ovat sosiaalisia konstruktioita, jotka kiinnittyvät tiettyyn yhteiskunnalliseen aikaan ja paikkaan. (Satka 2007, 216.) Tämä tutkimus tarjoaa yhdenlaisen näkökulman tämän yhteiskunnallisen hetken lastensuojelutyön käytäntöihin.

Esittelen tässä luvussa konstruktivistisen lähestymistavan tutkimuksen filosofisena lähtökohtana, tutkimustehtävän ja tutkimusmenetelmän sekä aineiston analyysin sisällönanalyysin keinoin. Pohdin tässä luvussa myös tutkimuksen eettisiä periaatteita.

4.1. Konstruktionistinen lähestymistapa

Filosofisena lähtökohtana tutkielmassani on sosiaalinen konstruktionismi, jonka mukaan ihmisen todellisuus rakentuu sosiaalisten vuorovaikutustilanteiden avulla. Konstruktionismin mukaisesti tieto kehittyy vuorovaikutuksessa ja tulee näkyviin sosiaalisissa prosesseissa ja sitä voidaan muuttaa. (Parton & O'Byrne 2000, 25.) Perusajatuksena on se, että ihminen rakentaa tiedon aikaisemman tietonsa ja kokemuksensa varaan ja näkemys muokkautuu sen mukaan, kun ihminen saa uusia kokemuksia ja keskustelee niistä muiden kanssa.

Konstruktionismin mukaan ihmiset rakentavat eli konstruoivat tietonsa ja identiteettinsä kertomusten välityksellä. Ihmisten käsitys asioista rakentuu aikaisemman tiedon ja kokemuksen varaan sekä muuttaa muotoaan uusien kokemusten ja muiden ihmisten kanssa keskusteltaessa. Konstruktionismin mukaisesti ei ole olemassa yhtä yhteistä todellisuutta, vaan eri tavoin mielessä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa konstruoituvia todellisuuksia. Tutkielmassa en pyrikään täysin objektiiviseen totuuteen, vaan tavoitteena on tuottaa erityinen näkökulma todellisuuteen. (Heikkinen 2010, 146.)

Ajatuksenani on, että tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijät rakentavat oman asiantuntevuksensa sekä ammattitaitonsa konstruktiiivisesti kertomustensa välityksellä. Kertomukset perustuvat aikaisempaan tietoon sekä sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin asiakastilanteista, joista pyysin heitä kertomaan. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa ei ole yhtä yksittäistä oikeaa todellisuutta, vaan jokaisen sosiaalityöntekijän kertomus asiakastilanteista on yksilöllinen ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa rakentunut kokemus. En halunnut tehdä tutkimuksesta kuitenkaan kertomuksista huolimatta esimerkiksi narratiivista tai diskursiivista, koska pidin sosiaalityöntekijöiden esille tuomia sisältöjä kerronnallisuuteen ja kieleen verrattuna tärkeämpänä sosiaalityön käytäntöjä tutkivassa tutkielmassani. Konstruktivismi toimii näin ollen lähinnä filosofisena lähtökohtana tutkielmalleni.

Burrin (2003, 2-5) mukaan sosiaalisen konstruktionismin suuntauksia yhdistää se, että itsestään selvänä pidettyyn tietoon suhtaudutaan kriittisesti. Näkemyksemme maailmasta rakentuu sosiaalisissa prosesseissa ja ne ovat syntyneet tietyissä yhteiskunnallisissa ja kulttuurisissa olosuhteissa. Vaikka konstruktiomme maailmasta ovat suhteellisia, ne eivät kuitenkaan ole sattumanvaraisia ja mielivaltaisia.

Sosiaalityön voidaan sanoa olevan ammattikäytäntönä sosiaalisesti konstruointia toimintaa. Universaali sosiaalityö voidaan ymmärtää sosiaalisen ja kulttuurisen kontekstin kautta. Sosiaalityötä on tarkasteltava toimijoiden, organisaation, teorioiden ja yhteiskunnan asettamien ehtojen kautta, jotta voidaan ymmärtää mitä sosiaalityö on. (Payne 1991, 7–8.)

Sosiaalinen konstruktionismi on ollut Suomessa sosiaalityön käytäntöjen tutkimuksen yksi lähtökohta. Konstruktionistisessa sosiaalisten ongelmien tutkimisen perinteessä mitkään

olosuhteet tai käyttäytyminen sinänsä ei ole sosiaalinen ongelma, vaan niistä tulee ongelmia vasta, kun ne määritellään ongelmiksi. Kun yksilö tai ryhmä tulee määritellyksi johonkin sosiaaliset ongelmat -luokitukseen ja kun tämän ongelman hoidon katsotaan tarvitsevan väliintuloa, täyttyvät asiakkuuden edellytykset. (Jokinen, Juhila & Pösö 1995, 13.) Sosiaalityössä tehdään arviointeja siitä, kenen kanssa aloitetaan lastensuojelun asiakkuus ja kenen kohdalla asiakkuuden tarvetta ei ole. Sosiaalityöntekijä voi nähdä asiakkaan ongelman esimerkiksi tapaamis- ja huoltoriita-asiassa sellaisena, että lastensuojelun keinoin ei siihen pystytä vastaamaan, vaan asiassa odotetaan oikeuden ratkaisua.

Tutkielmassani näkökulma vieraannuttamiseen on sosiaalityöntekijän henkilökohtainen, mutta sosiaalityöntekijän haastattelun myötä muodostuva tarina on muodostunut vuoropuheluna sosiaalisessa vuorovaikutuksessa niiden ihmisten ja työkavereiden kanssa, joiden kanssa hän on asiaa käsitellyt ja asiasta keskustellut. Kokemusten ja vuorovaikutuksen kautta muodostuvat sosiaalityöntekijän käsitys käsillä olevasta ilmiöstä, sosiaalityöntekijän asiantuntijuus ja ammattitaito.

Laadullisessa tutkimuksessani ei ole tarkoituksena yleistettävyyttä, vaan pyrin kuvaamaan tässä tutkimuksessa yksittäisiä sosiaalityöntekijöiden kertomuksia ja kokemuksia. Sosiaalityöntekijöiden kertomukset vieraannuttamisen tilanteista ovat subjektiivisia luonteeltaan ja tosia kertomuksen kertojalle. Ihmisten identiteetit rakentuvat kertomuksina ja niiden kautta on mahdollista ymmärtää ja hallita menneisyyttä. Samalla ne suuntaavat toimijoita myös tulevaisuuteen. (Heikkinen 2002, 103.)

4.2. Tutkimustehtävä

Pro gradu -tutkielmani tarkoituksena on tutkia, millaisia kokemuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on lapsen vieraannuttamisen tilanteista ja miten lastensuojelun sosiaalityöntekijät kokevat omat interventiomahdollisuutensa. Tutkimukseni lähtökohdat ovat sosiaalityön käytännöntutkimuksessa. Tutkielmassa tarkastelen lapsen vieraannuttamista ilmiönä tapaamis- ja huoltoriidan ja lastensuojelun rajapinnassa lastensuojelun sosiaalityöntekijän näkökulmasta.

Tutkimuskysymyksinäni ovat:

- Millaisia kokemuksia lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä on lapsen vieraannuttamisen tilanteista ja millaisena lastensuojelullisena ilmiönä lastensuojelun sosiaalityöntekijät kokevat lapsen vieraannuttamisen?
- Millaisia haasteita sosiaalityöntekijät kohtaavat lapsen vieraannuttamisen tilanteissa?
- Miten lastensuojelun sosiaalityöntekijät tulkitsevat omat interventiomahdollisuutensa?

Rajasin tutkielman aineiston koskemaan ainoastaan lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä, koska mielenkiintoni kohteena ovat tilanteet, joissa vieraannuttaminen näyttäytyy lastensuojelullisena ongelmana. Vanhemmat saattavat tehdä toisistaan lastensuojeluilmoituksia tai vieraannuttaminen saattaa näyttäytyä muutoin lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen elämässä ongelmallisena asiana.

4.3. Teemahaastattelu ja kriittinen tapaus aineistonkeruumenetelmänä

Tutkimusaineistoni koostuu kahdeksan lastensuojelun sosiaalityöntekijän teemahaastattelusta. Koin tutkimusaihetta ja menetelmää rajatessani, että aineistonkeruu on mielekkäintä tehdä haastattelujen avulla. Vuorovaikutteinen keskustelu tutkimusaiheestani tuntui luontevimmalta. Haastattelu on yksi tiedonhankinnan perusmuoto, jonka avulla tutkija voi välittää kuvaa haastateltavan ajatuksista, käsityksistä, kokemuksista ja tunteista. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2003, 41.) Haastattelu on joustava tiedonkeruumenetelmä, jossa tutkija on suorassa vuorovaikutuksessa haastateltavan kanssa. Vuorovaikutteinen tilanne antaa tutkijalle mahdollisuuden ohjata keskustelua ja tiedonhankinnan kulkua. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 34.)

Teemahaastattelu on strukturoimattoman ja strukturoidun haastattelun välimuoto (Hirsjärvi ym 2003, 195). Teemojen varaan tukeutuva haastattelu ei pohjaudu tarkkoihin etukäteen määriteltyihin kysymyksiin, vaan antaa tutkijalle mahdollisuuden liikkua teemojen sisällä haastattelun aikana. Teemat muodostavat haastatteluille konkreettisen kehikon, vaikka an-

tavatkin mahdollisuuden keskustella varsin vapaasti teemoista. (Eskola & Suoranta 1998, 86–88.)

Haastatteluiden taustalla käytin kriittisen tapauksen menetelmää saadakseni käytännön työn luonnetta esille. Kriittisen tapauksen menetelmän (critical incident technique) on käytetty ammatillisten käytäntöjen ja toimintatapojen tutkimisessa. Kriittinen tapaus on tapahtuma, joka on kertojalleen merkittävä. Kriittisen tapauksen menetelmä ankkuroi haastattelun konkreettisesti sosiaalityöntekijän kokemaan tapahtumaan ja auttaa haastateltavaa sosiaalityöntekijää pohtimaan tarkemmin toimintaansa tilanteessa. (Kain 2004, 71–72, 79–80.)

Annoin haastattelutilanteessa haastateltaville sosiaalityöntekijöille vapaasti valittavaksi asiakastilanteita, joista he halusivat kertoa. Pyysin valitsemaan sellaisen tapauksen, joka on ollut ammatillisen osaamisen ja asiantuntijuuden kannalta merkittävä kokemus, joka kuvaa mahdollisimman hyvin sosiaalityöntekijän mielestä vieraannuttamisen tilannetta lastensuojelutyössä. Kysyessäni sosiaalityöntekijöiden halukkuutta osallistua tutkimukseen, kerroin heille toiveenani että sosiaalityöntekijät miettivät jo ennakkoon sopivan tapauksen.

Haastatteluissa sosiaalityöntekijät kertoivat yhden kriittisen tapauksen lisäksi myös muista kokemuksistaan. Lyhyemmät tapauskuvaukset ja kokemukset liittyivät haastattelujen teemojen kautta nousseisiin kysymyksiin. Tutkijalla voi olla otsikkoja ja teema-aiheita, joista toivoo haastateltavien kertovan (Mason 2002, 62). Tarvittaessa kysyin lisäkysymyksiä sosiaalityöntekijöiden kokemia haasteita tai interventiomahdollisuuksia koskien. Haastatteluissa minulla oli käytettävissä asiasanarunko teemoista, jotka muotoutuivat haastattelujen tekemisen myötä. Tarkentavilla lisäkysymyksillä sekä teema-alueilla pyrin syventämään sosiaalityöntekijöiden pohdintaa haastattelun aikana.

Haastattelussa pyysin sosiaalityöntekijöitä kertomaan myös siitä, miksi tapahtuma oli heistä niin merkittävä, että halusivat juuri sen tuoda esille haastattelussa. Haastateltavat perustelivat valintansa tilanteen haasteellisuudesta, vaativasta asiantuntijuudesta ja tilanteen kuormittavuudesta johtuen.

Pidin tärkeänä, että haastattelussa oli joustava rakenne, joka antoi mahdollisuuden keskus-

telun etenemiselle mahdollisesti ennalta arvaamattomillekin teemoille. Kiinnitin huomiota erityisesti tarinoiden käännekohtiin sekä oivalluksiin, jotka sosiaalityöntekijöiden kokemuksiin perustuen ovat olleet osaltaan työskentelyssä haasteena tai parhaaksi arvioidun intervention perustana.

Toteutin haastattelut maaliskuun 2014 aikana. Haastateltavien saaminen oli suhteellisen helppoa Etelä-Suomen alueelta omasta pitkäaikaisesta alueella työskentelystäni johtuen. Suurin haaste oli saada sovittua sosiaalityöntekijöille sopivia aikoja. Sosiaalityöntekijät olivat joko tällä hetkellä töissä tai aiemmin työskennelleet lastensuojelun sosiaalityöntekijänä. Työkokemusta haastateltavilla oli lastensuojelun sosiaalityöntekijän työstä kahdesta vuodesta 15 vuoteen. Haastatellut sosiaalityöntekijät olivat kaikki naisia. Viidellä haastatelluista oli sosiaalityöntekijän muodollinen pätevyys (yhteiskuntatieteen maisteri/valtiotieteen maisteri) ja kolme haastatelluista oli sosionomi AMK -tutkinnon omaavia.

Toteutin viisi sosiaalityöntekijän haastattelua heidän omalla työpaikallaan, kaksi omalla työpaikallani ja yhden sosiaalityöntekijän kotona. Otin yhteyttä haastateltaviin suoraan työskentelypaikkakuntani naapurikuntien alueelta. Jätin oman työyhteisöni jäsenet tutkimuksen ulkopuolelle, koska halusin lisätä tutkimuksen objektiivisuutta ja luotettavuutta. Osan haastateltavista tunsin kuitenkin jo entuudestaan työni puolesta. Kerroin tutkielmastani ensin puhelimitse ja tiedustelin tämän jälkeen halukkuutta osallistua haastatteluun. Ainoastaan yksi sosiaalityöntekijä kieltäytyi osallistumasta haastatteluun. Moni haastatelluista kertoi aiheen olevan mielenkiintoinen ja tunteita herättävä.

Koin seitsemännen haastattelun jälkeen, että aineistoni alkoi olla riittävä ja vastaukset alkoivat toistaa tietyltä osin aiempaa aineistoa. Tein kuitenkin vielä sopimani kahdeksannen haastattelun. Tutkijan tulisi päättää milloin aineisto on riittävä ja kattava tutkimusongelman näkökulmasta (Eskola ym. 2000, 63). Haastattelujen kestot vaihtelivat 60 minuutista noin kahteen tuntiin. Haastattelut olivat mielestäni onnistuneita ja sosiaalityöntekijät kertoivat avoimesti ja innostuneesti kokemuksistaan. Osa sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että haastattelu ja aiheesta keskustelu oli ammatillisessa mielessä opettavaista, jopa työnohjauksellista.

Kriittisen tapauksen menetelmä antaa haastateltavalle mahdollisuuden myös oman toimintansa reflektointiin. Refleктоimalla toimintaansa ja kriittiseksi näkemäänsä tapausta työntekijä tekee samalla näkyväksi työhön liittyviä ajattelutapoja ja käytäntöjä. (Kain 2004, 79–80.) Viisi sosiaalityöntekijää kahdeksasta kertoi kokemuksestaan vieraannuttamisen tilanteista, jotka olivat vaikuttaneet merkittävästi omaan työssä jaksamiseen, tunnetiloihin sekä herättäneet ajatuksia myös työpäivän jälkeen vapaa-ajalla työntekijää kuormittavalla tavalla.

Vaikka haastattelun teema oli melko rajattu, olivat haastateltujen sosiaalityöntekijöiden kertomukset erittäin laajoja ja esille tuli useita näkökulmia. Havaittavissa oli kuitenkin, että kertomuksissa toistui samanlaisia piirteitä. Haastatteluissa tarkensin kertomuksia kysymyksiin ja kysymykset ohjasivat keskustelu pysymään aiheessa. Teemahaastattelun etuna on se, että haastattelijä voi tilanteen mukaan vaihtaa teema-alueiden esittämisjärjestystä, esittää haluamiaan lisäkysymyksiä ja johdattelemaan myös tiedonannon suuntaa (Hirsjärvi ym. 2000, 66, 104.) Aloitin haastattelut taustakysymyksillä, joilla kartoitin sosiaalityöntekijän koulutuksen ja sosiaalityöntekijänä toimimisen keston. Tämän jälkeen etenin varsinaiseen haastatteluun.

Nauhoitin haastattelut ja litteroin ne tekstiksi lähes välittömästi haastatteluiden jälkeen. Tein litteroinnin sanasta sanaan, mutta karsin kuitenkin täytesanat ja asiaan kuulumattomat keskustelut pois, joita en kokenut merkityksellisiksi. Murre sanat ja sosiaalityöntekijän vahingossa kertomat asiakkaiden nimet tai asuinpaikkakunnat muutin välittömästi poistaen nimet ja käyttäen kirjakielen mukaisia ilmauksia. Litteroidessani poistin välittömästi anonymiteetin vaarantavat tiedot. Litteroitua aineistoa tuli haastatteluista yhteensä 108 sivua Times New Roman-fontilla, fonttikoolla 12 ja rivivälillä 1,5. Haastattelujen välissä ja litteroidessani muodostin koko ajan mielessäni esille toistuvasti nousevia teemoja ja sisältöjä, joita aloin koota vähitellen haastattelujen edetessä.

4.4. Aineiston sisällönanalyysi

Laadullista tutkimusta voidaan kuvailla kahden vaiheen kautta, havaintojen pelkistämisen ja arvoituksen ratkaisemisen kautta. Havaintojen pelkistämisessä aineistoa tarkastellaan tutkimuskysymyksen näkökulmasta siten, että siitä tulee hallittavampaa. Havaintoja yhdis-

tellään nimeämällä niitä yhdistäviä piirteitä. Aineistosta tehtyjä havaintoja suhteutetaan muuhun tutkimukseen ja kirjallisuuteen. (Alasuutari 1999, 39–48.)

Useimmat eri nimillä kutsutut laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät perustuvat tavalla tai toisella sisällönanalyysiin. Analyysin tarkoituksena on aineiston tiivistäminen siten, ettei sen sisältämä tieto katoa. Sisällönanalyyttinen aineiston pilkkominen, yhdisteleminen ja analysoiminen lisäävät aineiston informaatioarvoa. (Eskola ym. 1999, 138; Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 108.) Tutkimuksen aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä ja analyysin tarkoitus on luoda sanallinen ja selkeä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Analyysissä aineisto pyritään järjestämään tiiviiseen ja selkeään muotoon kadottamatta sen sisältämää informaatiota. (Tuomi ym. 2009, 110.)

Sisällönanalyysi voidaan jakaa aineistolähtöiseen-, teoriaohjaavaan sekä teorialähtöiseen analyysiin. Teoriaohjaava analyysi etenee aineiston mukaisesti kuten aineistolähtöinen analyysikin. Teoriaohjaava analyysi perustuu induktiiviseen päättelyyn, johon teoria tuodaan ohjaamaan lopputulosta. (Tuomi ym. 2009, 100, 117–118.) Tässä tutkielmassa käytin induktiivista päättelyä edeten alkuun aineistolähtöisesti enkä heti analysoinut aineistoa teoreettisen viitekehyksen läpi. Tein aineistolähtöistä analyysia jo haastatteluvaiheessa yhdistellessäni mielessäni kertomuksia aiempiin haastatteluihin. Tarkastelin myöhemmin aineiston koodaamisen jälkeen aineistoa teoreettisista näkökulmista ja aiemmista tutkimuksista käsin, jonka avulla aloin nähdä entistä selkeämmin teemat joihin paneutua.

Analysoin aluksi sosiaalityöntekijöiden kertomia kriittisiä tapauksia etsien niistä yhteisiä piirteitä sekä eroja. Etsin sosiaalityöntekijöiden hyväksi ja toimivaksi havaitsemia käytäntöjä sekä tekijöitä, jotka aiheuttavat erityisiä haasteita. Sosiaalityöntekijöiden oman työn reflektointi toi lisäarvoa toimintatapojen tarkastelulle.

Aineiston analyysissa olen pohtinut kertomusten tapaustyyppejä, yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia niin sosiaalityöntekijöiden kokemissa interventiomahdollisuuksissa kuin haasteisakin. Olen avannut kertomuksia ja haastatteluja tarkemmin poimimalla haastatteluista tärkeitä teemoja ja luokitellut niitä johdonmukaiseksi kokonaisuudeksi. Teemoittelussa aineistoa pilkataan ja ryhmitellään erilaisten aihepiirien mukaan. Teemoittelun avulla pystytään

kuvaamaan tietyn teeman esiintymistä aineistossa. Tyypittelyssä muodostettujen teemojen sisältä etsitään yhteisiä ominaisuuksia, joista pystytään luomaan yleistyksiä tai tyyppiesimerkkejä. (Tuomi ym. 2009, 91–94.) Tyypittelyä en tässä tutkielmassa tehnyt vaan keski-tyin koodaamisen kautta teemoitteluun.

4.5. Tutkimuksen eettiset periaatteet

Olen kiinnittänyt huomiotani siihen, että tutkielman eettinen arviointi kulkee koko tutkielmanteon ajan mukana. Eettiset kysymykset liittyvät valintoihin, joita tutkija joutuu tutkielman aikana tekemään. Valintoja tulee tehdä aiheen valinnasta tutkimustiedon käyttöön saakka. (Pietarinen & Launis 2002, 46.) Omana eettisenä lähtökohtanani on tutkielman te-
koon liittyen haastateltavien itsemääräämisoikeuden ja ihmisarvon kunnioittaminen sekä salassapitosäännökset. Haastateltavilla on ollut oikeus keskeyttää osallistumisensa milloin tahansa ja osallistua vain haluamallaan tavalla (Rauhala & Virokannas 2011, 241). Haastateltavalla oli oikeus kertoa tarinaansa valitsemassaan laajuudessa ja syvyydessä sekä kertoa tai jättää kertomatta haluamiaan asioita.

Tutkimusaiheen oikeutus eli kysymys siitä, miksi kyseisen ilmiön tutkiminen on perusteltua, on tärkeä (Kylmä, Pietilä & Vehviläinen-Julkunen 2002, 70–73). Olen perustellut tutkimusaiheeni johdannossa. Pidän aihetta yhteiskunnallisesti tärkeänä, jolla voi olla merkittäviä vaikutuksia pitkälle yksittäisten lasten tulevaisuuteen. Lisäksi pidän mahdollisena, että vieraannuttamisen käsitteestä ja ilmiöstä avoimesti keskusteleminen voi osaltaan vaikuttaa vieraannuttamisen havaitsemiseen riittävän varhain sekä osaltaan myös tehdä vieraannuttamisesta näkyvämpää ja ymmärrettävämpää. Avoin keskustelu voi myös ennaltaehkäistä vieraannuttamisen tilanteiden syntymistä yhteiskunnallisena ilmiönä.

Tutkimusaiheen valinnassa tarvitaan myös objektiivisuutta. Oletuksena on, että tutkittava ilmiö on olemassa tutkijasta riippumatta ja tutkijan on kerrottava mahdollisimman neutraalisti tästä aiheesta ja vältettävä subjektiivisia kannanottoja. (Niiniluoto 1999, 82–83.) Tutkimusta tehdessäni olen joutunut erityisesti kiinnittämään tähän huomiota, koska selvää on, että oma lastensuojelun sosiaalityöntekijän taustani vaikuttaa myös osittain tutkimuksen tekemiseen myös tahtomattani. Työssäni olen kohdannut vieraannuttamista eroriitojen yhteydessä ja joutunut miettimään siihen liittyviä kysymyksiä. Tässä tutkielmassa olen pyrki-

nyt mahdollisimman objektiiviseen näkemykseen jättämällä omat kokemukseni taustalle tiedostaen tilanteen ongelmallisuuden.

Oma kokemukseni näkyy todennäköisesti eniten haastatteluissa, joissa olen kokemukseeni perustuen helpommin ymmärtänyt, mistä sosiaalityöntekijät puhuvat ja miksi. Kiinnitän erityisesti huomiota siihen, että analyysia ja tutkimuksen tuloksia esittäessäni saan näkyviin haastattelemiani sosiaalityöntekijöiden äänen, enkä omaa sosiaalityöntekijän ääntäni. Jotta olen pystynyt todistamaan tutkimukseni luotettavuutta, olen lisännyt analyysiin suoria lainauksia haastatteluista, jotta lukijan on mahdollista löytää haastateltavien omat ajatukset. Olen lainannut kaikkien sosiaalityöntekijöiden haastatteluista osia, joten vastaukset eivät henkilöidy ainoastaan yhteen haastateltuun. Sosiaalityöntekijät olen erotellut sitaateissa numeroiden S1, S2,...S8. Olen pyrkinyt käyttämään tasapuolisesti kaikkien haastateltujen sosiaalityöntekijöiden sitaatteja. Sitaatissa esiintyvällä merkinnällä [...] olen merkinnyt sitaatista poistamani epäolennaiset tai muutoin anonyymiteettia vaarantavat osat. Olen kiinnittänyt huomiota myös siihen, etteivät haastateltavien tarinoiden henkilöt ole tunnistettavissa.

Tutkijan eettinen velvollisuus on myös raportoida tutkimustulokset mahdollisimman rehellisesti ja tarkasti. Tiedonhankintaan liittyvissä kysymyksissä eettisenä perustana on rehellisyys kaikissa tutkimustyön vaiheissa. Samalla on myös suojeltava tutkittavia. Tuon tehtävässä esille, miten analyysiprosessi on edennyt ja miten olen tulokset saanut. Pyrin tekemään tutkimusprosessista mahdollisimman läpinäkyvää myös tutkimuksen eettisten kysymysten arvioimisen mahdollistamiseksi. (Kylmä ym. 2002, 70–73.)

Kvalitatiivisten haastattelujen aineisto on yleensä rikasta ja persoonallista. Otteet tutkimusaineistosta ovat tunnistettavissa usein kuitenkin haastateltavalle itselleen. (Mason 2002, 79–80.) Mahdollista on kuitenkin, että tutkielman lukija saattaa samaistua kerrottuihin sitaatteihin. Vieraannuttamisen toimintatavat ovat yleisiä ja tästä johtuen tunne siitä, että kertomuksen perhe on tuttu, voi olla aidon tuntuinen. Olen esitellyt Häkkänen-Nyholmin esittämiä vieraannuttajien puhetapoja kollegoilleni (ks. Taulukko 1, s. 9) ja saamani palaute on ollut se, että moni sosiaalityöntekijä samaistuu esitettyihin vieraannuttajan esittämiin lausahduksiin kokien lausahdukset tuttuina ja aiemmin kuultuina.

Tutkimuksen hyväksymisen jälkeen hävitän kaiken tutkittaviin liittyvän tutkimusmateriaalin (henkilötiedot, nauhoitukset, tulostetut haastattelut, tiedostot), kuten haastateltaville olen luvannut. Lisäksi olen luvannut haastatelluille sosiaalityöntekijöille käyttää aineistoa vain omaan tutkimukseeni, joten aineiston hävittäminen hyväksymisen jälkeen on perusteltua.

5. LASTENSUOJELUN SOSIAALITYÖNTEKIJÖIDEN NÄKÖKULMA LAPSEN VIERAANNUTTAMISEEN

Vieraannuttaminen on vähän käytetty käsite sosiaalityössä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden arkityössä. Kahdeksasta sosiaalityöntekijästä kolme oli käyttänyt ja kuullut työssään käytettävän vieraannuttamisen käsitettä. Käsite oli ollut käytössä myös oikeudenkäyntien yhteydessä tuomarin kuultavina olleille sosiaalityöntekijöille esittämässä kysymyksissä. Määrittelin vieraannuttamisen Häkkänen-Nyholmin (2010, 499) mukaisesti vanhemman käyttäytymisellä erotilanteessa siten, että lapsen ja toisen vanhemman vuorovaikutussuhde vaikeutuu ja joissain tapauksissa katkeaa kokonaan. Olennaista on se, että eroa on edeltänyt vieraannutetun vanhemman ja lapsen normaali ja tunnesävyltään myönteinen suhde, eikä mikään viittaa siihen, että vanhempi olisi lapselle vanhingoksi.

Käsittelen seuraavassa lapsen vieraannuttamista lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemien haasteiden ja mahdollisuuksien kautta. Ensimmäisenä esittelen sosiaalityöntekijöiden kokemia haasteita lapsen vieraannuttamisen tilanteissa lastensuojelutyössä osana tapaamis- ja huoltoriitaprosessia. Tämän jälkeen esittelen sosiaalityöntekijöiden kokemia interventiomahdollisuuksia lapsen vieraannuttamisen tilanteissa sekä tuon esille sosiaalityöntekijöiden havaitsemia hyviä käytäntöjä ja toimiviksi havaittuja menetelmiä. Haasteiden ja mahdollisuuksien kautta pyrin luomaan kokonaisvaltaisen kuvan vieraannuttamisesta ilmiönä lastensuojelun sosiaalityön näkökulmasta.

5.1. Vieraannuttamisen haasteet lastensuojelun sosiaalityössä

Käsittelen seuraavassa haastatteluaineiston perusteella sosiaalityöntekijöiden haastatteluita nostamani teemoja lapsen vieraannuttamiseen liittyvistä haasteista, jotka toistuivat sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa. Haasteet määrittelin asioiksi, jotka täsmentyivät haastatteliieni sosiaalityöntekijöiden kokemuksissa negatiivisina asioina. Olen teemoitellut haasteet neljään teemaan, jotka koskevat lastensuojeluilmoituksen arvioimisen haasteellisuutta osana huolto- ja tapaamisriitaa, vieraannuttajan toimintatapojen ja motiivien havaitsemisen haasteellisuutta ja vieraannuttamisen määrittelemisen vaikeutta lastensuojelullise-

na ongelmana sekä sosiaalityöntekijän ristiriitaista roolia tapaamis- ja huoltoriidassa kahden riitelevän vanhemman sekä muiden viranomaisten välissä.

5.1.1. Lastensuojeluilmoitus osana tapaamis- ja huoltoriitaa

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden haastattelujen perusteella lapsi tuli tapaamis- ja huoltoriidan yhteydessä lastensuojelun asiakkuuteen pääsääntöisesti toisen vanhemman tekemästä lastensuojeluilmoituksesta tai avunpyynnöstä johtuen. Lastensuojeluilmoituksen perusteena oli sosiaalityöntekijöiden esimerkkitapauksissa lasta tapaavan etävanhemman perushoidon laiminlyönti, päihtyneisyys, pahoinpitelyepäilyt, seksuaalinen hyväksikäyttö tai jokin muu lähivanhemman arvioon perustuva lapselle haitallinen kasvatus- tai menettelytapa. Joissain tapauksissa etävanhempi oli pyytänyt lastensuojelun sosiaalityöntekijältä apua saadakseen tavata lastaan voimassa olevan tapaamis- ja huoltosopimuksen mukaisesti.

Lastensuojeluilmoitus saattoi tulla myös sosiaalipäivystyksen kautta viikonlopun aikana virka-ajan ulkopuolella kärjistyneestä tilanteesta johtuen. Lapsen vanhempi tai muu sukulinainen oli ollut yhteydessä sosiaalipäivystykseen tapaamisen peruuntumisesta, vaihdon hankaluudesta tai viikonloppuna havaituista lapsen hoidon laiminlyönneistä johtuen. Huolto- ja tapaamisriidat voivat olla sosiaalipäivystyksen yhteydenoton syinä muiden perhe-elämän vaikeuksien, perheväkivallan, päihteidenkäytön, onnettomuuksien ja rikosten lisäksi (Soine-Rajanummi, Kuosmanen & Hornborg 2006, 16).

"...äiti oli ilmoittanut sosiaalipäivystykseen, ettei halua viedä lasta isälleen, koska isä on humalassa [...] isä oli kertonut sosiaalipäivystyksen työntekijälle tapaamisten ongelmista ja oli ollut epätoivoinen lapsen tapaamisten suhteen ja kuullostanut puhelimessa selvältä ja asialliselta [...] en ole koskaan kuullut, että vieraannuttaminen olisi sinänsä lastensuojeluilmoituksen syynä, joku muu asia lapsen tilanteessa aiheuttaa lastensuojelutarpeen selvityksen [...] asiaa selvitellessä voidaan nähdä tapaamis- ja huoltoriidan keskeneräisyys ja tätä kautta vanhemman toimivan vieraannuttajan tavoin. Tämä tietenkin voisi tulla myös ilmi myös olosuhdeselvityksessä tai lastenvalvojalta..." (S3)

"...äiti teki lastensuojeluilmoituksen, koska epäili isän pahoinpitelevän lasta ja huutavan hänelle [...] lastensuojelutarpeen selvitys alkoi..." (S4)

"... isä otti yhteyttä lastensuojeluun, koska ei ollut saanut tavata lasta nyt jo vuoteen

muutoin kuin satunnaisesti [...] hän oli ihan väsynyt ja uupunut tilanteeseen ja huolissaan lapsesta, hän ei tiennyt enää mitä tehdä..." (S6)

Patologisoituneiden huoltoriitojen yhteydessä lastensuojeluilmoitukset ovat yleisiä. Lapsen näkökulmasta tämä tarkoittaa lapsen joutumista sosiaalityöntekijöiden haastateltavaksi heille mahdollisesti sensitiivisistä asioista. Joissain tapauksissa lastensuojelutarpeen selvityksen yhteydessä tapaamisoikeus toiseen vanhempaan saattaa keskeytyä hetkellisesti. (Häkkinen-Nyholm ym. 2013, 18.) Lastensuojeluilmoitukset sekä syytökset toista vanhempaa kohtaan aiheuttavat sosiaalityöntekijöissä ristiriitaisia tunteita.

... en voinut sivuuttaa äidin tekemää lastensuojeluilmoitusta isän seksuaalisesta hyväksikäytöstä, vaikka tiesin ettei siinä ole perää [...] näin heti äidin kertomuksesta, että kun isä oli laittanut tapaamisasian vireille käräjäoikeuteen, otti äiti asian vasta sitten seksuaalisen hyväksikäytön puheeksi ja perusteet epäilylle olivat hyvin hatarat ja kohdistuivat hyvin pitkälle menneeseen aikaan [...] seksuaalisen hyväksikäytön epäily oli kuitenkin tutkittava ja tutkintapyyntö tehtävä [...] äiti sai valtavan viranomaiskoneiston liikahtamaan, joka tuntui lapsen ja isän kannalta pahalta...(S3)

Lastensuojeluilmoituksia ja siitä seuraavaa selvittelyprosessia yhdistivät sosiaalityöntekijöiden havainnot siitä, että lastensuojeluilmoituksen varsinaisen syyn taustalta löytyi usein keskeneräinen tapaamis- ja huoltoriita, käynnissä oleva oikeudenkäyntiprosessi tai ongelmia lapsen ja etävanhemman tapaamisissa. Tilanteiden taustalta sosiaalityöntekijät kertoivat vanhempien eron keskeneräisyydestä, lapsen menettämisen pelosta, vanhempien keskinäisistä uhkailuista ja kiristämistä, uuden puolison löytymisestä, mustasukkaisuudesta ja kateudesta sekä eron jälkeisestä katkeruudesta sekä kiusanteosta lapsen kustannuksella. Häkkinen-Nyholmin ym. (2013, 83) tutkimuksen mukaisesti vieraannutetuista vanhemmista huomattava osa koki uuden parisuhteen kiihdyttäneen vieraannuttamista ja pahentaneen tilannetta.

Huoltoriitojen ja väkivallan ongelmalliseksi kysymykseksi nousee väkivaltaväitteiden mutta myös muiden syytösten tekaiseminen vailla todellisuuspohjaa. Erityisesti ajatuksena on se, että äidit keksivät ja liioittelevat isien väkivaltaisuutta ja esittävät väitteitä lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. (Trocme ym. 2005, 1334.) Erilaisten syytösten kysymykset, niin väkivallan kuin muidenkin laiminlyöntien muodot, olivat nousseet Brownin ym. (2000, 858-859) tutkimuksessa keskeiseen asemaan australialaisessa perheoikeuksista, jonka

vuoksi he katsoivat, että perheoikeudet tulisi nähdä myös lastensuojelullisena instituutiona. Sosiaalitoimen ja tuomioistuimen yhteistyö ei ollut näissä asioissa sujuvaa, prosessi kesti pitkään ja oli ennen kaikkea lapselle rankka.

Oranen (2004, 11–12) on myös tutkinut väkivallan sekä huolto- ja tapaamisriidan yhteyttä. Havaintona oli se, että mikäli nainen eli väkivaltaisessa liitossa, pyrittiin naista ja lasta suojelemaan siltä sekä naiselta odotettiin eroamista. Kun ero oli jo tapahtunut, pitivät viranomaiset naisen pyrkimystä suojella lasta väkivaltaiselta isältä ongelmallisena ja naisten toimintaa tapaamisten rajoittajana kyseenalaistetaan. Nähtävissä oli myös, että väkivaltaan tai lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ei oltu halukkaita puuttumaan, koska äitien kuviteltiin tekaisevan väitteitä huoltoriitaa varten.

"Tein lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilystä tutkintapyynnön poliisille ja ajattelin, että poliisi hoitakoon tutkinnan ja toimitaan sitten sen jälkeen tarpeen mukaan lastensuojeluasiassa..." (S6)

Sosiaalityöntekijän saamissa lastensuojeluilmoituksissa tai vieraannuttajavanhempien kertomuksissa oli nähtävissä erilaisia tarinoita ja selvityksiä syistä, miksi ei lapsi voisi tavata toista vanhempaansa. Sosiaalityöntekijöiden mukaan vanhemman selvitykset voisivat pitää hyvin paikkaansa ja olivat usein uskottavia. Joissain tilanteissa sosiaalityöntekijät kokivat hieman absurdeinkin asiakkaiden perustelut, miksei tapaamisia etävanhemman kanssa tulisi järjestää.

"... Äiti kertoi minulle, ettei voi antaa lasta isälle viikonlopuksi, koska isä on menossa mökille ja siellä on hyttysiä ja punkkeja ja lapsella ei ole punkkirokotetta [...] lapsi ei myöskään omistanut kumisaappaita, jonka vuoksi ehdottomastikaan lapsi ei voi isän luokse nyt lähteä mökkeilemään..." (S8)

"... Lapsella oli karrikoidusti sanottuna lähes joka toinen viikonloppu kuume ja joka toinen viikonloppu ripuli [...] viikonlopun vaihtoihin äiti ei suostunut sopimuksen mukaisen tapaamisviikonlopun peruuntuessa sairastumisesta johtuen. Joustavuutta ei äidillä ollut lainkaan [...] äiti kyseli minulta, että otanko sitten vastuun siitä, että kipeä lapsi tulee vielä kipeämmäksi suostutelllessani äitiä viemään lapsen isälleen sopimuksen mukaan..." (S6)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että syytökset aiheuttivat ristiriitaa, koska näyttöä ei ollut ja syytökset perustuvat vain toisen vanhemman näkemyksiin, jotka eivät olleet helposti todennettavissa. Samasta syystä ei ilmoittajavanhempaa voinut myöskään syyttää valehtelus-

ta. Kysymyksiä herätti sosiaalityöntekijöissä se, mistä voi ikinä tietää, onko tulkinta tilanteessa oikein vai väärin ja miten lähteä asiaa selvittämään puolueettomasti. Sosiaalityöntekijät kuvasivat, että esitetty syy tapaamisen epäämiselle ei ole lapselle hengenvaarallinen, mutta mahdollisesti ikävä ja haitallinen.

Sosiaalityön tiedon tulisi perustua teoreettiseen, tutkimukseen perustuvaan tietoon sekä käytännölliseen ja kokemukseen perustuvaan tietoon. Ristiriita on siinä, että tiedon tulisi olla objektiivisuuteen pyrkivän, mutta myös subjektiivisen tiedon kokonaisuus. Sosiaalityöntekijän tieto on asiantuntijatietoa, jonka turvin sosiaalityöntekijän tulisi pystyä arvioimaan ja perustelemaan lapsen tilannetta ja siihen liittyviä päätöksiä. (Sipilä 2011, 30–32.)

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksista nostan merkityksellisenä esiin se, että tapaamis- ja huoltoriitoihin ja vanhempien keskinäisiin syyttelyihin sekä mahdollisiin vieraannuttamisen tilanteisiin eivät sosiaalityöntekijät aina haluaisi puuttua ja sosiaalityöntekijät saattavat pyrkiä välttämään lapsen tilanteeseen puuttumisen ohjaamalla vanhemmat muiden palveluiden piiriin. Sosiaalityöntekijöiden kokemus oli, että sosiaalipäivystys karsii tehtävistään hyvin helposti pois tapaamis- ja huoltoriidat ja ohjaavat asiakkaita olemaan virka-aikana yhteydessä sosiaalityöntekijään tai lastenvalvojaan.

Virka-aikana taas sosiaalityöntekijät saattoivat pyytää vanhempia kääntymään tapaamis- ja huoltoriidassa perheasioiden sovittelun, perheneuvolan tai käräjäoikeuden puoleen todeten, ettei vanhempien yhteisymmärrystä lapsen asioissa löydy sosiaalityöntekijän tapaamisilla. Sosiaalityöntekijöillä ei aina ollut halukkuutta lähteä neuvottelemaan ja sovittelemaan riita-asiaa lapsen näkökulmasta riitaisten vanhempien kanssa.

Sosiaalityöntekijöistä osa kertoi havainneensa sen, että joissain asiakastilanteissa muihin palveluihin ohjaaminen voi riittää ja lapsen tilanne rauhoittuu. Toisaalta sitten taas eräs sosiaalityöntekijä oli sitä mieltä, että tilanteet, joissa on viitteitä esimerkiksi vanhemman persoonallisuushäiriöistä, epävakaasta toiminnasta, erilaisista syytöksistä, lastensuojeluilmoituksista, oikeudenkäynneistä sekä tapaamisten jatkuvista ongelmista, ei saisi jäädä lastensuojelulta huomaamatta ja tutkimatta.

"...ajattelin silloin, että mitä tänne tulette tästä (lapsen säänmukainen vaatetus)

riitelemään, älkää sotkeko minua teidän välisiin asioihin ja taisin todetakin silloin vanhemmille, että laittavat tapaamis- ja huoltoasian vireille oikeuteen. En ajatellut silloin, että kyllähän tämä asia minulle kuuluisi, näinhän kuitenkin heti, että äiti ei kykene toimimaan johdonmukaisesti ja lapsen etua ajatellen [...] hän oli kuitenkin lapsen arjesta vastaava lähihuoltaja ja epävakaa kuin mikä..." (S7)

"...kun nyt asiaa mietin, en olisi halunnut millään sekaantua siihen soppaan ja ottaa vihoja niskaani [äiti oli pyytänyt sosiaalityöntekijää keskustelemaan isän kanssa pojan allergian hoidosta ja hoidon laiminlyönneistä ennenkuin suostuisi lapsen viemään isälle] Ihankuin äiti olisi olettanut, että soittaisin asiasta viranomaisena, joka on itse asian havainnut ja joka kieltää lapsen isän luokse menon, se oli kuitenkin äidin esittämä huoli ja äidin toive. Ajattelin, etten tähän valtataisteluun lähde mukaan [...] äiti ei pitänyt siitä, etten lähtenyt asiaa selvittämään ja osoitti minulle pettymystään..." (S1)

Tämä työnjakokysymys herätti sosiaalityöntekijöissä keskustelua. Useampi sosiaalityöntekijöistä kertoi tunnistavansa itsessään turhautumista jo ennakkoon ajatellessaan riitaista lapsen tapaamis- ja huoltoriidan selvittelyä ja lastensuojeluilmoitusta. Halu ajatella asia vanhempien keskinäisenä asiana ja olla puuttumatta tilanteeseen saattaa johtaa virhearviointiin. Sovitteluun tai oikeuden ratkaisun hakemiseen ohjaaminen ei välttämättä riitä tilanteessa, jossa tarvittaisiin myös lastensuojelullista osaamista ja tukea.

"...näen että etenkin lapsen vieraannuttamisen tilanteissa lastensuojelun rooli olisi merkittävä [...] Törmään usein ajatukseen, että eihän asia lastensuojeluun kuulu. En tiedä kumpi asiassa painaa enemmän, se että sosiaalityöntekijät kokevat voimattomuutta vieraannuttamisessa vai se, että prosessi tulee olemaan erityisen rankka ja vahvaa ammattitaitoa vaativa..." (S7)

Sosiaalityöntekijöiden suhtautuminen lastensuojeluilmoituksia kohtaan oli negatiivinen, jos kyseessä oli taustalla oleva lapsen tapaamis- ja huoltoriita. Ristiriitaa aiheuttaa toista vanhempaa kohdistuviin syytöksiin suhtautuminen ja näytön puute. Laiminlyönti voi olla hyvin mitätön, mutta toisaalta taas poliisin tutkintaa vaativa fyysisen väkivallan tai seksuaalisen hyväksikäytön vakava epäily.

Pitkään jatkuneet erokriisit vaarantavat lapsen kehityksen ja ovat tämän vuoksi perusteena lastensuojelun asiakkuudelle ja avohuollon toimenpiteille. Lastensuojelussa on kuitenkin esiintynyt käytäntöjä, joissa vanhempien välisen huolto- ja tapaamisprosessin vireillä ollessa pitäydytään lastensuojelun toimenpiteistä ja pidetään mahdollisia lastensuojeluilmoituksia lähtökohtaisesti aiheettomina. (STM 2013, 43)

Pahoinpitelyn- ja seksuaalisen hyväksikäytön syytteet ovat vieraannuttamisen tilanteissa sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa yleisiä. Valtaosaan sosiaalityöntekijöiden kertomuksista sisältyi lapsen kohdistuva seksuaalisen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn epäily, josta sosiaalityöntekijä oli tehnyt poliisille tutkintapyyntö lastensuojelulain 25 §:n mukaisesti.

"... eräs isä laittoi lapsen tapaamis- ja huoltoasian vireille oikeuteen oltuaan kolme kuukautta tapaamatta lasta vastoin tahtoaan. Äiti keksi asian vireille tultua, että isä olisi seksuaalisesti hyväksikäyttänyt lasta [...] Lääkäri vei asiaa eteenpäin tehden lähetteen keskussairaalaan, jossa on mahdollisuus seri-tutkimuksiin [seksuaalirikos]. Tutkimuksia tekevästä tahosta otettiin lastensuojeluun yhteyttä ja pyydettiin tekemään tutkintapyyntö, jotta saavat tutkimuksiin poliisin lähetteen [...] Asiasta tehtiin tutkintapyyntö, mutta äidin kanssa asiasta keskusteltaessa kävi jo ilmi, että syytös on tekaistu. Poliisi jätti asian tutkimatta, eikä tehnyt lähetettä tutkimuksiin [...] äiti olisi ollut valmis tutkituttamaan lapsensa nukutuksessa tapahtuvassa tutkimuksessa sen vuoksi, että isän tapaamiset evättäisiin, tilanne aiheutti vihaa niin itsessäni kuin konsultoimassani poliisissa..." (S6)

Poliisin tutkiessa tapaamis- ja huoltoriitojen yhteydessä lapsen mahdollista pahoinpitelyn epäilystä sosiaalityöntekijät ajattelevat asian olevan hoidossa ja vasta poliisin tutkinnan päätyttyä mietitään poliisin syyteharkinnasta riippuen mahdollista lastensuojelun tarvetta. Vanhempien lastensuojeluilmoitukset tapaamisasioissa mielletään ensisijaisesti muilla tavoilla hoidettaviksi asioiksi, jolloin lastensuojelun näkökulmasta tilanteen arvioiminen saattaa jäädä vajaaksi.

5.1.2. Vieraannuttamisen määrittelyminen lastensuojelullisena ongelmana

Vieraannuttamista ei välttämättä osata ajatella lapsen kaltoinkohteluna ja yhtä vakavana asiana näkyviin ja havaittaviin kaltoinkohtelun muotoihin verrattuna. Todettavissa kuitenkin on, että lapsen vieraannuttaminen on yhtäläillä traumatisoivaa kuin muutkin kaltoinkohtelun muodot. Sosiaalityöntekijöiden mukaan lapsen on helpompi ymmärtää alkoholin käytön sekä sairauksien haitat, mutta vieraannuttamista on erityisen vaikea ymmärtää lapsena. (Häkkinen-Nyholm ym. 2013, 44–45.)

Todettavissa on, että vieraannuttamisen myötä lapsen kiintymyssuhde toiseen vanhempaan

katkeaa, kun lähivanhempi ei anna lapselle mahdollisuutta ylläpitää suhdetta etävanhempaansa. Eräs sosiaalityöntekijöistä painotti nimenomaan kiintymyssuhteen merkittävyyttä ja sitä, mitä kiintymyssuhteen menettäminen aiheuttaa ihmiselle tulevaisuudessa.

"... mietin usein sitä, mitä tärkeän kiintymyssuhteen menettäminen aiheuttaa lapsen elämään tulevaisuudessa, omassa tulevaisuuden parisuhteessa ja perheen perustamisen yhteydessä. Näen, että vieraannuttaminen voi olla niin traumaattista, että vaikutukset voivat jatkua pitkälle jopa omien lastenkin elämään..." (S6)

Kiintymyssuhdeteoria on keskeisessä roolissa ihmisen varhaiskehityksen ymmärtämisessä. Se on Bowlbyn (1969) mukaan yritys käsitteellistää ihmisen taipumusta muodostaa voimakkaita tunnesiteitä toisiin ihmisiin ja selittää niitä ahdistuksena, vihamielisyytenä, depressiona ja tunteiden eristämisenä ilmeneviä stressin muotoja, jotka aiheutuvat tahattomista erokokemuksista ja menetyksistä. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 88.)

Sosiaalityöntekijät eivät tuoneet esille omista kokemuksistaan millaisia vaikutuksia vieraannuttamisella on lapsen kasvuun ja kehitykseen tapaamis- ja huoltoriidan sekä vieraannuttamisen alkuvaiheissa.

"...Poika toimi ikäisensä tavoin, leikkivänä ja huolettomana ja yllättävän täysijärkisenä keskellä vanhempien järjetöntä riitaa. Isän hakutilanteet olivat kuormittavia ja niissä näki lapsen oireilun levottomuutena ja itkuisuutena sekä haluttomuutena mennä isälleen..." (S2)

Vieraannuttamista verrattiin kuitenkin lapsen kaltoinkohteluun. Osa sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että lapsen systemaattinen manipulointi ja toisesta vanhemmasta erossa oleminen saattavat aiheuttaa lapsessa ikävää, surua, ahdistusta, pelkoa ja ristiriitaisia tunteita. Kaikki sosiaalityöntekijät tunnistivat tilanteita, joissa toisesta vanhemmastaan vieraantunut lapsi saattaa kärsiä esimerkiksi koulunkäynnin vaikeuksista sekä tunne-elämän ja käytöksen häiriöistä.

"...mun mielestä ei ole mikään ihme, että lapsi käyttäytyy väkivaltaisesti ja arvaamattomasti opettajaa ja äitiä kohtaan. Koko tapaamis- ja huoltoriita ja isän poissaolo ovat hänelle rankka juttu..." (S3)

"...Mielestäni vieraannuttaminen saattaa pahimmillaan pilata lapsen koko tulevaisuuden ja elämän..." (S5)

"... se että toinen vanhempi aiheuttaa kaiken tämän tahallisesti lapsen kustannuksella on

erityisen huolestuttavaa, tällaisen huoltajan ei tulisi saada olla lapsen huoltaja lainkaan..." (S8)

"...se vaarantaako vieraannuttaminen lapsen kasvun ja kehityksen vakavasti on varmasti tilannekohtaiseen arviointiin perustuvaa..." (S1)

Vieraannuttamisen vaikutuksia lapsen kehitykseen arvioitiin niiden asiakassuhteiden kautta, joissa lapsi oli ollut jo pitkään erossa toisesta vanhemmastaan. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kertomuksista oli nähtävissä myös se, että tapaamis- ja huoltoriitaa tai toisen vanhemman tapaamattomuutta ei aina ymmärretä osasyynä lapsen oireiluun ja käytösongelmiin (ks. Baker 2005). Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi kokemuksestaan, jossa lapsen asioissa järjestettiin laaja moniammatillinen verkostopalaveri, koska lapsen käytös oli yllättäen muuttunut. Lapsi oli alkanut kastelemaan ja tuhrimaan päivähoitossa sekä käytös oli muuttunut entistä levottomammaksi ja omaehtoisemmaksi. Taustalla oli akuutti tapaamis- ja huoltoriita ja yhteys näyttivät selvältä lapsen oireilun ja vanhempien riidan välillä lastensuojelun sosiaalityöntekijän silmissä.

"...Lapsen verkostopalaveriin oli kutsuttu vanhempien lisäksi päivähoiton henkilökuntaa, lapsen toimintaterapeutti sekä lastenpsykiatrian poliklinikan työntekijöitä. Kerroin tietäväni tapaamis- ja huoltoriidan vireilläolosta sekä tapaamisten vaihtotilanteiden pulmista, jotka olivat erityisen kuormittavia lapselle [...] Päivähoidon työntekijä ei voinut käsittää lainkaan, miksi palaverissa keskusteltiin suurimmalta osalta vain vaihtotilanteista ja vanhempien keskinäisestä työnjaosta, eikä lapsen muista ongelmista, jotka näkyivät päivähoiton arjessa ja kritisoi tätä [...] lapsen käytös rauhoittui, kun vanhemmat saivat sovittua tapaamisista ja vaihdoista päivähoiton kautta tapahtuvina ja säännöllisinä..." (S2)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät pohtivat asiakastilanteita, joissa lapsi on tullut lastensuojelun asiakkuuteen vakavasta oireilustaan ja käytöshäiriöistä johtuen tai lapsen oireilu oli osa koko perheen lastensuojelun asiakkuuden ydintä. Lapsen käytöshäiriöt saattoivat olla sosiaalityöntekijöiden mukaan erityisen haasteellisia ja nähtävissä oli, että lähivanhempi ei pärjää lapsen kanssa esimerkiksi ilman lastenpsykiatrian ja lastensuojelun tukea. Lastensuojelutarpeen selvitystä tehtäessä on saattanut käydä ilmi, että lapsi ei ole tavannut toista vanhempaansa välttämättä koskaan tai hyvin satunnaisesti ja epäsäännöllisesti. Taustalla on sosiaalityöntekijöiden kuvauksen mukaan toisen vanhemman kertomukseen, mutta ei kuitenkaan virallisiin dokumentteihin perustuvia väitteitä etävanhemman väkivaltaisuudesta, mielenterveysongelmista ja päihteiden käytöstä, jonka vuoksi lähivanhempi on saanut yk-

sinhuoltajuuden, eikä etävanhempi tapaa enää lasta lainkaan. Etävanhempi on saattanut hävitä lapsen elämästä kokonaan vuosien myötä.

"...[lastensuojelun] asiakkuudessa oleva poika ei ollut isänsä kanssa tekemisissä parin vuoden ikäisestä alkaen. Kun lastensuojelutarpeen selvitystä aloitettiin, kielsi äiti olemasta yhteydessä isään, koska pelkäsi hysteerisesti isää. Vuosia sitten eron yhteydessä isä oli tullut äidin kertoman mukaan heille kotiin ikkunan rikkoen ja käyttäytynyt uhkaavasti [...] mietin usein sitä, mitä isä olisi erosta ja tapaamisten ongelmista kertonut..." (S3)

Vastaavia tilanteita esiintyi sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa, mutta lähivanhempaa ei mielletty vieraannuttajaksi. Tämä johtui siitä, että etävanhemman kokemusta ja osuutta tapaamisten onnistumattomuuteen ei pystytty kartoittamaan lähivanhemman yksinhuoltajuudesta, dramaattisista kertomuksista, eri paikkakunnilla asumisesta sekä väkivallan pelosta johtuen. Sosiaalityöntekijän kertomuksissa lähivanhempaa ei ajateltu toimivaksi vieraannuttajan tavoin, mikäli etävanhempi ei ole aktiivinen lapsen tapaamisasiassa. Lapsen kokonaistilanteen selvittäminen jää kuitenkin hataraksi.

"...lapsi jouduttiin sijoittamaan kiireellisesti sosiaalipäivystyksen toimesta ja sosiaalipäivystys lähetti päätöksen taustasta tietämättä lapsen isälle. Isä aktivoitui lapsen tapaamisasiassa tämän jälkeen yli viiden vuoden jälkeen ja kertoi oman tarinansa [...] isä kertoi, että ero oli ollut niin vaikea ja äiti uhkaili ja kiristi häntä niin paljon lapsen asioilla ettei hän enää jaksanut taistella [...] isä kertoi murheellisena luovuttaneensa lapsen tapaamisasian ja kertoi, ettei hänen elämäntilanteensa ollut silloin täysin kunnossa ja pelkäsi äidin joka tapauksessa voittavan lapsen itselleen [...] isä pelkäsi varmaankin seurauksia, joita hänen aktiivisuudestaan olisi tullut hänelle itselleen ja oli luovuttanut..." (S3)

Sosiaalityöntekijät kertoivat usein kunnioittavansa lähivanhemman tahtoa, ettei etävanhempaan olla yhteydessä, mikäli lähivanhempi ei halua. Sosiaalityöntekijät kertoivat olevansa kyseenalaistamatta lähivanhemman kertomusta. Sosiaalityöntekijät eivät halunneet ottaa riskiä siinä, että vaarantaisivat lapsen ja perheen turvallisuuden, jos äidin kertomus olisikin totta. Näin sosiaalityöntekijä saattaa osallistua tietämättään lapsen vieraannuttamiseen toisesta vanhemmastaan.

"... olen törmännyt usein lastensuojelun asiakkuuksissa tilanteisiin, joissa nimenomaan murrosikäinen poika tai tyttö ei tapaa lainkaan isäänsä [...] Esimerkiksi eräs poika oireili näkyvästi käytöshäiriöin, tunne-elämän ongelmin ja aggressiivisesti. Poika oli tätä termiä käyttäkseni vieraantunut isästään vuosien myötä ja äiti vakuutti ettei isän elämäntilanne ole sellainen, että isään kannattaisi edes olla yhteydessä [...] äiti kielsi yhteyden ottamisen

isään ja äidillä olikin yksinhuoltajuus, jolloin tiedonsaantioikeutta isällä ei ollut lapsen asioista. Tällaiset tilanteet turhauttavat. Vaikka lapsi ei tuonutkaan suoranaisesti esille isänkäipuutaan, oli lapsi erityisen takertuvainen tukiperheensä isään ja selkeästi kaipasi miehen mallia..." (S3)

"...huomaan usein, että toista vanhempaa tapaamattoman lapsen käytöshäiriöihin etsitään ratkaisuja jostain aivan muualta, kuin lapselle oleellisista läheisistä ihmissuhteista ja niiden puutteista. Suhteen korjaaminen poissaolevaan vanhempaan on harvoin työn alla ja ainakin itse koen sen erityisen rankkana prosessina, etten mielelläni siihen edes lähtisi, etenkin jos se on toiselle vanhemmalle vastentahtoista [...] millä sitten saada äiti ymmärtämään, mikä lapsen etu on, etenkin suhteessa isäänsä?..." (S5)

Kokosin sosiaalityöntekijöiden kertomuksista syitä, miksei lapsen isä ollut tekemisissä lapsen kanssa ja miksi äiti katsoi, ettei isään voisi ottaa yhteyttä. Kertomuksissa korostuivat sukupuolirooleina isän pahuus ja vaarallisuus suhteessa äidin uhriuteen ja pelkoon. Syyt olivat seuraavanlaisia: isän kiinnostuksen puute, väkivallanuhka, perheen piilossa asuminen isän ulottuvilta, isän mielenterveysongelmat (vakavat psykoottiset oireet, itsetuhoisuus), isän narsistisuus ja naispuoleisen sosiaalityöntekijän kunnioituksen puute, isän päihitteiden käyttö, isän rikollisuus ja isän vankilatausta. Kertomuksia yhdisti äitien pelko ja halu olla aktivoimatta isää uudestaan muistamaan oman lapsensa olemassaoloa. Samaan aikaan lapsi saattoi tuoda esille hyvinkin epärealistisia mielikuvia isästään sekä pohtia ja kokea syyllisyyttä siitä, miksi isä ei halua olla tekemisissä hänen kanssaan.

Kaikki tutkimuksessani haastatellut lastensuojelun sosiaalityöntekijät kertoivat, että heidän kokemuksensa mukaan vieraannuttajavanhemmat olivat useimmiten äitejä. Yksi sosiaalityöntekijöistä kertoi tietävänsä tässä tutkielmassa määritellyn vieraannuttajan tavoin toimivan miehen, joka toimi hänen mielestään vieraannuttajaaideille ominaisella tavalla. Naisten tapa toimia vieraannuttamisen tilanteissa poikkeaa sosiaalityöntekijöiden mukaan miesten tavoista. Nyqvist (2003, 180–181) on todennut, että huomioitava on myös se seikka, että yhtä lailla äidit voivat kadota lasten elämästä isien estäessä tapaamasta tai ollessa tukematta lapsen suhdetta etävanhempaan. Vieraannuttamisen yhdistämistä ainoastaan äitien toimintatavoiksi ei voi yleistää tämän tutkimuksen haastateltujen sosiaalityöntekijöiden yhdenmukaisista huomioista huolimatta.

"...Äidit saattavat esittää hienoja ajatuksia ja ujuttaa älykkäästi pieniä asioita kertomuksiin, joiden perusteella sosiaalityöntekijä saa negatiivisen kuvan isästä. Vihjeet

ovat hyvin ovelia, joihin on vaikea puuttua ja joita on vaikea kyseenalaistaa. Vieraannuttajaäidit toimivat viekkaasti ja määrätietoisesti ehkä jopa voisi sanoa että systemaattisesti [...] Mun mielestä miehet eivät kykene vastaavaan kierouteen. Miten sosiaalityöntekijä voi ottaa kantaa siihen, onko lapsi oikeasti niin sairas, ettei häntä voi viedä isänsä hoitoon, kun äiti niin vakuuttaa. Voinko sosiaalityöntekijänä arvioida isää tuntematta esimerkiksi puhelinoiton perusteella, kykeneekö isä hoitamaan sairasta lasta vai ei? Äiti oli ainakin vankasti sitä mieltä, että isä ei osaa..." (S5)

"...poika oli kertonut tukihenkilölleen miettivänsä usein isäänsä ja sitä miksei isä halua häntä tavata [äidin kertomus rikollisesta ja väkivaltaisesta isästä]..." (S3)

Oikeuspsykiatri Hannu Lauerma on käsitellyt Turun Sanomien kolumnissa 8.10.2013 rajuja huoltajuuskiistoja seuraavasti: *"Joskus muun muassa huoltajuuskiistoissa lasten isää vastaan argumentoidaan oikeudessa väkivallan uhalla ilman, että ainoakaan asia miehen elämänhistoriassa, dokumentoidussa käyttäytymisessä, psyykkisessä tilassa tai olemuksessa puhuisi väkivaltariskin puolesta ja kaikki näytöt ovat päinvastaisella puolella. Silti naisen voimakkaaseen eläytymiseen, joskus manipulointiin ja joskus jopa vainoharhaisuuteen pohjautuvat tarina, joka on hänen päämääriensä kannalta sopiva, saatetaan ottaa esimerkiksi lastensuojelussa täytenä totena."*

Isyyden vajavaisuus lasten elämässä voi olla kauaskantoinen ilmiö, joka vaikuttaa lasten identiteetin, persoonallisuuden, moraalien ja kompetenssin kehitykseen ja arvojen sekä oman kulttuurin siirtämiseen omille lapsille (Sinkkonen 1998, 20–21). Isän puuttuminen lapsen elämästä ja lapsen tarpeita syrjäyttävä aikuislähtöinen ajattelutapa ovat lapsen elämän riskitekijöitä. Avioerotilanteessa narsistinen ajattelutapa korostuu molempien vanhempien toiveina toteuttaa avioero omien päämäärien mukaisesti. Avioero ja sen seuraukset johtuvat aikuisen tarpeista käsin, ei lapsen tarpeista. (Pulkinen 2002, 15–18.)

Isättömyyteen tulisi tarttua, koska huomattavan usein isättöminä kasvaneet kärsivät tunne-elämän vaikeuksista, jotka johtavat ammattiavun tarpeeseen ja vaikutukset näkyvät jopa aikuisuudessa eräänlaisena päämäärättömyytenä. Erityisesti poikien arvioidaan hyötyvän isän luona asumisesta. (Sinkkonen 1998, 229–230.)

Eräs haastatelluista sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että miehet toimivat vieraannuttajina suoraviivaisemmin. Kokemuksena oli, että mies toimii enemmän tavalla, joka täyttää lapsikaappauksen tunnusmerkit. Lapsen ja äidin tapaamiset katkeavat konkreettisesti ko-

konaan ilman, että asiaan liittyy ovelaa manipulointia.

"...Isä otti lapsen luokseen vastoin äidin tahtoa perustellen, että lapsen ei ole turvallista olla äidin kanssa vaarallisesta miesystävästä johtuen. Asian selvittelyn tuloksena näin heti, että lapsi ei ole vaarassa äitinsä luona, vaan kyse oli isän kiusanteosta äitiä kohtaan. Isä piti lasta luonaan useita kuukausia äidin näkemättä kaksi vuotiasta lastaan ja vei lapsen pidemmäksi aikaa jopa ulkomaille. Täytäntöönpano-oikeudenkäynneissä ja asian käsittelyssä meni aikaa ja tilanne oli sietämätön lapsen ja äidin kannalta...asiaa käsiteltiin lopulta myös poliisin toimesta omavaltaisena huostaanottona..." (S7)

Toinen sosiaalityöntekijä pelkäsi, että äiti ottaa lapset mukaansa ulkomaille eron yhteydessä. Äiti oli saanut työpaikan ulkomailta ja äidin esille tuoma isän pahoinpitelyepäily ei ollut johtanut poliisin tutkintaan, joten isä pelkäsi seuraavaa äidin tekoa.

"... isä elää jatkuvassa pelossa siitä, että äiti päättää muuttaa lasten kanssa ulkomaille. Äiti on vieraannuttanut aiemmasta liitosta olevat lapset heidän isästään [pahoinpitelysyytteet ja seksuaalisen hyväksikäytön syytteet] Isä kertoi minulle, ettei äidillä ei ole enää mitään muuta keinoa toimia [...] poliisi ei lähtenyt tutkimaan isään kohdistunutta pahoinpitelysyytettä..." (S4)

Vaikka tässä tutkimuksessa sosiaalityöntekijät kokivat sukupuolten välisiä eroja vieraannuttamisen tavoissa, on Häkkänen-Nyholmin ym. (2013, 82) tutkimus osoittanut, että vieraannuttajavanhemman sukupuolen ja käytettyjen toimintatapojen välillä ei ole eroja. Tämän ovat todistaneet myös aiemmat muutkin tutkimukset (Baker & Darnall, 2006; McKelvey, 2011). Vieraannuttamisen voidaan sanoa olevan sukupuolineutraalia, jolloin vieraannuttajana voi toimia niin isä kuin äitikin.

Eräs sosiaalityöntekijä kertoi tilanteesta, jossa lapsen äiti oli jälkikäteen kertonut, ettei erotilanteessa uskaltanut vaatia lasten asuinpaikkaa luokseen, eikä myöskään tapaamissopimusta, koska isä oli ollut häntä kohtaan väkivaltainen, kontrolloiva ja tilanne herätti hänessä pelkoa. Sosiaalitoimen vahvistaessa sopimusta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta on otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset. Vallitsevan käytännön mukaan sopimukset yleensä vahvistetaan olosuhteita kovin perusteellisesti tutkimatta, elleivät vanhempien sopimat asiat anna muuhun aihetta. (Gottberg 2012, 167.) Sosiaalityöntekijät toimivatkin sopimustilanteessa käytännössä vanhempien yksimielisen päätöksen ja kertomuksen varassa. Sopimustilanteessa voivat jäädä huomioimatta erotilanteen kokonaisuus ja erilaiset ristiriidat sekä valtasuhteet. (Valjakka 2002, 65.)

"...Koen, että äiti ei ollut tiennyt, mitä oikeuksia hänelle erotilanteessa oli ja tilanteen tarkemman selvittämisen puute johti siihen, että äiti ei uskaltanut sopimusten tekoilanteessa kertoa omia toiveitaan. Jälkikäteen äiti kertoi, ettei uskaltanut kertoa ajatuksistaan. Isä toimi asiassa erityisen määrätietoisesti ja jäi asumaan perheen vanhaan kotiin yhdessä lasten kanssa äidin muutettua pois. Isä ei hyväksynyt lainkaan äitiä poikien elämään ja vasta lasten kasvettua vanhemmiksi lapset alkoivat itse pitämään yhteyttä äidin kanssa. Tilanteeseen ei liittynyt mitään isän syytöksiä äitiä kohtaan, ainoastaan katkeruutta siitä, että äiti päätti lähteä pois ja jättää hänet..." (S1)

Sopimusten teko on kriittinen vaihe perheväkivaltaa kartoittaessa. Nyqvist on esittänyt, että sosiaalityöntekijän tulisi kartoittaa parisuhteen valta-asemaa ennen eroa ottamalla valta-asema puheeksi erotilanteessa ja sopimuksia tehtäessä. (Nyqvist 2003, 180–181.)

Bakerin ja Darnallin (2006) tutkimusaineiston tapauksissa oli nähtävissä, että vieraannuttamisen strategiat olivat yllättävän laajoja ja moniulotteisia. Vieraannuttamisessa käytetyt toimintatavat jaettiin kahdeksaan pääluokkaan. Yleisin toimintatapa oli vanhemman mustamaalaaminen ja mitätöinti, toiseksi yleisin lapsen ja vanhemman tapaamisten rajoittaminen tai niiden häiritseminen ja kolmanneksi yleisin emotionaalinen manipulointi. Toimintatapoina saattoi olla myös puhelimeen ja kirjeenvaihtoon perustuvan kontaktin häirintä.

"... kamppailin itseni kanssa jatkuvasti koko prosessin ajan ja mietin, että mitä jos äiti on sittenkin ollut oikeassa, että isä pahoinpitelee lapsia [...] mitä jos nyt tapahtuisikin jotain paha. Olisiko kaikki minun vastuullani ja olisiko omalta työltäni pohja pois virhearvioinnista johtuen?..." (S5)

"...isä kertoi yrittäneensä soittaa äidille ja tyttärelleen useasti, mutta ei koskaan saanut äitiä puhelimitse kiinni. Viesteihin ei vastattu. Äiti kiisti isän soittoyritykset ja väitti, ettei isää ole kiinnostanut lasten asioista..." (S6)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden mukaan tavatonta ei ole myöskään se, että lapset tuottavat heitä kuultaessaan, etteivät he halua tavata etävanhempaa. Lähivanhempi saattaa kertoa lapsen kertomaa tukien, että etävanhempi on niin paha ja ilkeä, ettei lapsi halua tavata häntä ja että etävanhemman luona on oltava jotain sellaista ikävää, jonka vuoksi lasta ei kuuluisi sinne väkisin viedä. Sosiaalityöntekijät puolestaan saattoivat nähdä tilanteen siten, että vanhempien ero, pahan puhuminen toisesta vanhemmasta ja lähivanhemman miellyttämisen halu ovat voineet olla niin voimakasta, että lapsi on haluton etävanhemman tapaamisiin välttääkseen lojaliteettiristiriidan lähivanhemman kanssa.

"...Olosuhdeselvitystä tehdessämme kysyin lapselta, mitä kaikkea kivaa olet tehnyt äidin kanssa kesän aikana. Poika vastasi minulle, että olemme käyneet uimassa, mutta isä ei koskaan vie minua uimaan, isä on tyhmä. Kysyin pojalta, oliko ulkona oleva pihakeittiö ollut kovassa käytössä kesän aikana äidin luona. Poika kertoi, että ovat paistaneet paljon makkaraa äidin kanssa, mutta isä ei tee hänen kanssaan koskaan mitään, juo vain kaljaa [...] ymmärsin heti, mistä pojan vastauksissa oli kyse. Hänellä ei ollut lupaa sanoa mitään positiivista isästään ja mahdollisesti painostettu puhumaan isästä negatiivisia asioita..." (S5)

Karttunen (2010) on tutkinut lapsen kuulemisen psykologista kehystä huolto- ja tapaamisriidoissa. Lapsi pyrkii olemaan lojaali kummallekin vanhemmalle ja vanhempi saattaa pyrkiä murentamaan lojaliteettia toiseen vanhempaan nähden. Lojaliteettiristiriita saa lapsen tuntemaan surua, syyllisyyttä ja vihaa, jolloin ristiriitatilanne saattaa saada lapsen tuskaiseksi, levottomaksi, ahdistuneeksi ja aggressiiviseksi. (Karttunen 2010, 97–98.)

"...Lapsi toisti minulle useita kertoja ettei halua tavata isäänsä. Kysyin häneltä mitä isän luona on sellaista, miksei hän halua mennä isälleen. Lapsi toisti äidin jo aiemmin kertomia perusteluja isän jatkuvasta työnteosta ja siitä, ettei isä tee kuitenkaan hänen kanssaan mitään eikä välitä hänestä [...] äiti kertoi minulle pakkaavansa aina laukun lapselle viikonloppua varten valmiiksi, mutta ei voi pakottaa lasta lähtemään, mikäli hän ei halua [...] Äidin oli vaikea nähdä yhteyttä siitä, että äiti puhui toistuvasti lapsen kuullen pahaa isästä ja isän uudesta puolisoista [...] lapsi oli isänsä luona tyytyväinen, huomattavasti vapautuneempi kuin äidin luona tavatessamme ja hakeutui kokoajan isänsä sekä äitipuolensa syliin..." (S2)

Mahdollista on, että lapsi on halunnut etäännyä erotilanteesta vanhemmastaan siksi, että ero aktivoi lapsessa kokemuksen huonosta vanhemmuudesta. Tähän ei välttämättä liity väkivaltaa tai hyväksikäyttöä. Lapsi saattaa kokea vanhemman olleen tyyliiltään liian kontrolloiva tai hänellä voi olla kokemus siitä, ettei häntä rakasteta tai arvosteta. Johnstonin (2003) vieraannuttamista koskevassa tutkimuksessa saatiin viitteitä siitä, että niissä perheissä, joissa lapset eivät halunneet tavata vanhempansa, oli vanhempi muutoinkin vähemmän tekemisissä lapsensa kanssa ja heillä oli toista vanhempaa heikommat taidot kommunikoida lapsen kanssa. He kykenivät heikommin vastaamaan lapsen emotionaalisiin tarpeisiin. (Johnston 2003, 160–165.)

Lapsen tunteita saattaa myös hallita yksipuolisen kielteiset tunteet ja ajatukset toista vanhempaa kohtaan. Kyse voi olla siitä, että lapsi on manipuloitu vihaamaan vanhempansa ja

tällä tavoin vieraannutettu vanhemmastaan. Lapsi saattaa myös itse syyttää vanhempansa uskomattomistakin asioista, kuten pahoinpitelystä, omaisuuden tuhoamisesta ja rakkauden puutteesta. Tällaisen lapsen on mahdotonta ajatella, että vanhempi olisi koskaan myötävai-
kuttanut positiivisella tavalla hänen kehitykseensä. Vanhemmasta eron seurauksena vie-
raannutettu ja etäännyntynyt lapsi ei epäröi ilmaista vanhempansa kohdistuvaa vihaa myös
muille ihmisille ja tekee sen avoimesti etenkin tapaamis- ja huoltoriidan oikeusprosessissa
oleville ihmisille. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 21.)

Sosiaalityöntekijöiden kertomuksista kävi myös ilmi, että sosiaalityöntekijät olivat erityi-
sen huolissaan vieraannutetun etävanhemman jaksamisesta vieraannuttamistilanteissa. Etä-
vanhempi on saattanut olla tapaamatta lastaan pitkiä aikoja. Tapaamis- ja huoltoriita on
saattanut tulla taloudellisesti kalliiksi oikeudenkäyntikulujen, töistä poissaolojen ja mah-
dollisten valvottujen tapaamisten kulujen vuoksi. Henkinen rasitus on vieraannutetulle etä-
vanhemmalle suuri.

*"... isän asianajaja sanoi minulle, että mikäli isä olisi tiennyt 5 vuotta sitten riidan alettua
ja ensimmäisen oikeudenkäynnin jälkeen, että oikeudenkäyntejä jatketaan edelleen, olisi
hän varmasti hirttäytynyt [...] isä sanoi, että olisi voinut ostaa näillä oikeudenkäynteihin
menneillä rahoilla itselleen jo hienon auton..." (S2)*

*"... eräällä asiakkaallani on ulosotossa velkaa sen vuoksi, että yhtäaikaan lankeivat
oikeudenkäyntikulut hänelle sekä hän joutui tapaamaan lapsia valvotuilla tapaamisilla
paikassa, jonka tuntihinta oli noin 40 euroa. Prosessi myötä isä oli muuttunut ulkoisesti,
iho ja silmät olivat väsyneen näköiset, isä oli laihtunut ja muuttunut apaattiseksi ja
flegmaattiseksi. Oikeudenkäynnissä tuomari kysyi minua kuullessaan, miten minun
mielestäni vieraannuttaminen vaikuttaa sen kohteeseen. Kerroin, että isä on väsynyt,
turhautunut, pettynyt, masentunut ja huolissaan lapsista. Kerroin ajattelevani, että tilanne
on pahimmillaan samanlainen, kuin oma lapsi olisi kuollut. Tuomari nyökytti päätään, kun
kerroin kokemuksistani isän tilanteesta..." (S5)*

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että heitä huolestutti se, mikäli etävanhempi ei jaksaisikaan
tilannetta ja luovuttaisi lasten tapaamisten osalta ollen vaatimatta tapaamisoikeuttaan. Poh-
dintaa herätti se, annettaisiinko kuitenkin vieraannuttamista ja kiusantekoa lapsen kustan-
nuksella tehneen lähivanhemman pitää lapsen huolto ja asuminen itsellään? Vieraannuttaja
on aiheuttanut omalla toiminnallaan lapselle ehkä jopa elinikäisen trauman tuhoamalla lap-
selle läheisen ja tärkeän suhteen isäänsä sekä mahdollisesti myös isänpuoleiseen sukuun ja
tuttaviin. Sosiaalityöntekijät kokivat vieraannutetun vanhemman jaksamisen tukemisen

erityisen tärkeänä, jotta hän jaksaa käydä vireille laittamaansa oikeudenkäyntiä lapsen asioissa.

"... pelkäsin kokoajan, milloin isä luovuttaa ja vetää hakemuksensa takaisin todeten, ettei jaksata taistella. Isä koki kuitenkin, että mikäli hän luovuttaisi eikä äidin halun mukaisesti tapaisi enää lastaan, tulisi äiti todennäköisesti puhumaan lapselle koko lapsen eliniän ajan, että isä ei välittänyt hänestä ja jätti heidät. Tämä sai tässä tilanteessa isän jaksamaan ja yrittämään [...] isä kertoi, että vaikka häviäisi oikeudenkäynnit, voisi lapselle myöhemmin kertoa edes yrittäneensä taistella hänen vuokseen..." (S1)

Sosiaalityöntekijät kävivät pohdintaa siitä, tulisiko lapsi sijoittaa lastaan vahingoittavalta vieraannuttajavanhemmalta vieraannutetun vanhemman luokse. Sosiaalityöntekijät kokivat, että vaikka sosiaalityöntekijä näkisi lapsen edunmukaisen ratkaisun selkeänä ja asiasta olisi pyydetty olosuhdeselvitys, ei oikeuden ratkaisua kuitenkaan voida pitää itsestäänselvänä sosiaalitoimiston näkemystä myötäilevänä. Nähtävissä oli sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa, että vaikka lapsella olisi ollut terve kiintymyssuhde toiseen vanhempansa, oli suhde saattanut katketa tai vaikeutua jatkuneesta vieraannuttamisesta johtuen, jolloin vieraannutetun vanhemman luokse lapsen sijoittaminen myöskään ei olisi täysin yksiselitteistä. Lapsen siirtäminen asumaan toisen vanhempansa luokse ei kuitenkaan nähty helppona ratkaisuna, koska oikeusprosesseihin menee aikaa.

"... jäämme odottamaan käräjäoikeuden ratkaisua [...] vaikka minusta näytti selvältä, että pojan kuuluisi asua isällään, oli asiassa huomioitava kuitenkin kaikkien asianosaisten näkemykset, todistajien lausunnot ja olemassaoleva näyttö. En ollut yhtään varma, miten loppuviimein asiassa tulee käymään..." (S2)

"... äiti toimi epävakaaasti ja nähtävissä oli, että lapsi kärsi tilanteesta, olin varma että oikeus ei olisi itsestäänselvästi tehnyt päätöstä asuinpaikan muutoksesta. Äiti oli niin vakuuttava ja sai isän näyttämään huonolta vanhemmalta [...] äiti syyllisti minua puolueellisuudesta ja osoitti jatkuvasti puutteita toimintatavoissani. Tiesin myös, että mikäli lapsen asuinpaikan muutosta olisi haettu, olisi aikaa mennyt prosessiin ainakin puoli vuotta ja prosessi olisi ollut ennenkaikkea lapselle rankka. Huostaanoton hakeminen oli harkinnassa ja selvää oli, ettei kiireellisen sijoituksen kriteerit täytyneet. Tilanne oli pitkään aika kestävä, olin kyllä todella keinoton ja huolissani lapsen puolesta..." (S8)

Sosiaalityön asiantuntemus riitautetaan usein oikeudenkäynneissä ja sitä joudutaan punnitsemaan kilpailevaa asiantuntemusta vastaan. Aikaisempien tutkimustietojen perusteella tiedossa kuitenkin on, että selvitykset ovat saaneet ratkaisevan merkityksen tuomioistuini-

ratkaisujen lopputuloksissa. Sosiaalitoimen rooli huoltoriitojen tiedonhankkijana on oikeuskäytännössä muodostunut keskeiseksi, mutta samalla selvitystyön ongelmia, puutteita ja puolueellisuutta kohtaan on toistuvasti esitetty kritiikkiä. Selvitysten tason ja sisällön ei ole katsottu vastanneen odotuksia ja sosiaalitoimen erilaiset roolit ovat hankaloittaneet selvitystyötä. Vaikka selvitysten laatu on ollut kirjava, on selvitysten väitetty saaneen asiantuntijalausannon arvon. Yksityis- ja julkisoikeudellisen säännösten rinnakkainen soveltaminen sosiaalitoimessa aiheuttaa ongelmia tuomioistuinten hankkiessa ratkaisumateriaalia huoltoriitojen ratkaisua varten. (Auvinen 2006, 4–5.)

Vaikka vieraannuttaminen olisi saatu loppumaan esimerkiksi lapsen huollon ja asuinpaikan muuttamisella, ei tilanne ole lapsen kannalta useinkaan ohi. Vieraannuttajavanhempi tapaa edelleen lasta, mikäli ei ole perusteltua syytä evätä tapaamisia. Käräjäoikeuden päätöksestä on saatettu valittaa korkeampaan valitusasteeseen ja prosessi jatkuu edelleen. Tapaamisten ongelmat saattavat jatkua edelleen ja täytäntöönpanohakemuksia saattaa olla vireillä. Lisäksi syytökset saattavat jatkua ja lapsen tilanne olla tukala.

"... asiakas totesi minulle, että kyllä nyt sitten hyvä isä hoitaa hienosti lapsen asioita. Taas oli liian pienet vaatteet ja reikäiset sukat, kun lapsi tuli luokseni viikonloppuna... lapsi kertoi myös äidille, että isä huutaa kokoajan ja lapsi pelkää..[Kertomus äidistä, jonka lapsen huolto oli siirretty isälle ja tapaamisoikeudesta päätetty vaikean tapaamisriidan yhteydessä]..." (S2)

"... äiti toi minulle pojalla tapaamisviikonloppuna mukana olleen kivikärjen, jonka isä oli äidin mukaan pojalle antanut. Äiti halusi osoittaa minulle, että isä on antanut pojalle välineen, jolla poika voi satuttaa itseään ja tämän johdosta isä on huono lähivanhempi oikeudenpäätöksestä huolimatta..." (S8)

Vanhempien ero aiheuttaa jo muutoksia perheen rakenteeseen ja toimivuuteen eli perheen sisäisiin suhteisiin. Sosiaalityössä voitaisiin tästä syystä ymmärtää, että ero ja huoltoriita vaarantavat perheyhteisyyden lisäksi perheenjäsenten turvallisuutta. Mikäli muutokset tai niiden uhat ulottuvat lapsen hyvinvointiin, tulisi sosiaalityön toimintakynnyksen ylittyä myös niissä tapauksissa, joissa henkinen väkivalta jatkuu. Lastensuojelulaista itsessään ei ole saavatissa välitöntä vastausta siitä, oikeuttaako huoltoriita itsessään lastensuojelutarpeen selvityksen. Sosiaalityöntekijän tulisi arvioida lapsen tilanteen kokonaisuutta. (Auvinen 2006, 135–136.)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat kokemuksiinsa vieraannuttamisen monimuotoisuudesta ja siitä, että vieraannuttamisen ongelma sekä tapaamis- ja huoltoriita yleisestikään ei ole yksiselitteinen lastensuojelullisen asiana. Vieraannuttamisen määrittelemine koettiin haastavaksi vieraannuttamiseen liittyvien asioiden monista eri puolista johtuen. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksista oli löydettävissä asioita, jotka osoittivat vieraannuttamisen lapsen edun vastaisiksi. Kiintymyssuhteen katkeaminen toiseen vanhempaan, sen vaikutukset lapsen kasvuun ja kehitykseen, vieraannuttamisen traumatisoivat muodot, mahdollisen väkivallan tai seksuaalisen hyväksikäytön epäilykset sekä vanhempien jaksamiseen liittyvät kysymykset olivat kertomuksissa esillä. Sosiaalityöntekijät kokivat voimattomuutta lapsen huolto- ja tapaamisriidan päätöksenteossa ja ratkaisemisessa ja usein lapsen asia jätettiin poliisin tai tuomioistuimen ratkaistavaksi. Nähtävissä on, että riita lapsen asioista ei pääty aina oikeuden päätökseen, vaan vanhempien keskinäinen riita saattoi jatkua edelleen samanlaisena tai muotoaan muuttaen (vrt. Gottberg 2012).

5.1.3. Sosiaalityöntekijän ristiriitainen rooli

Sosiaalityöntekijät kokivat, että vieraannuttajavanhempi hakee usein sosiaalityöntekijältä vahvistusta vieraannuttamiselle ja etävanhemman tapaamisen kieltämiselle. Lähivanhemmat pyrkivät saamaan sosiaalityöntekijöiltä kannanottoja, jotta lapsen ja etävanhemman tapaaminen olisi kielletty viranomaisen taholta. Sosiaalityöntekijät kokivat lastensuojeluilmoitusten ja soitteluiden perjantai-iltapäivinä vaihtopäivinä haasteellisena. Sosiaalipäivystykseltä haetaan myös sosiaalityöntekijöiden mukaan hyväksyntää ja vahvistusta sille, että lasta ei tarvitsisi viedä syystä tai toisesta etävanhemman luokse.

Sosiaalityöntekijät kertoivat siitä, että mikäli sosiaalityöntekijä ottaa kantaa lapsen ja isän tapaamisiin tilannetta tarkemmin selvittämättä, saattaa sosiaalityöntekijä pahimmillaan osallistua vieraannuttamisprosessiin. Toisaalta sitten taas tapaamista tukemalla, saattaa tilannetta tarkemmin tietämättään altistaa lapsen vaaraan.

"... Äiti soitteli minulle jatkuvasti siitä, että mitä tekee tilanteessa [riski punkinpuremille]. Toistin äidille samaa lausetta kuin rikkinäinen nauhuri. Kerroin hänelle, että voimassa olevaa tapaamissopimusta tulee noudattaa..." (S8)

"...vanhemmat saattavat soitella perjantaina iltapäivällä parkkipaikalta odottaen ohjetta,

miten toimia, antaako lapsi isälle vai ei..." (S2)

"...Mistä sitten voin tietää, mikä oikeasti tilanne on..." (S1)

Sosiaalityöntekijät kertoivat myös törmänneensä usein siihen, että keskusteltuaan vanhemman kanssa lapsen tapaamisasioista, vanhempi on saattanut kertoa toiselle vanhemmalle saaneensa sosiaalityöntekijältä ohjeen olla viemättä lasta tapaamiselle tai rajoittaa tapaamista jotenkin ja perustellen tapaamista sosiaalityöntekijän sanomilla asioilla. Vaikka sosiaalityöntekijä on vain kuunnellut lähivanhempaa, on lähivanhempi saattanut tulkita sosiaalityöntekijän kantaottamattomuuden hyväksynnäksi vanhemman omille ajatuksille.

"... äiti oli tulkinnut sen, että kuuntelin vain hänen vuodatustaan siten, että olen asiasta hänen kanssaan samaa mieltä. Tietenkään en voinut ottaa kantaa isän päihdeongelmaan isää kuulematta. Koin kuitenkin, etten voi lähteä asiaa suoralta käsin kyseenalaistamaan. Sovimme, että asiaa täytyy selvittää, mutta äiti oli kuitenkin ehtinyt heti jo soittamaan isälle ja kertomaan, että lapsi ei tule hänelle viikonloppuna, koska olin kieltänyt isän päihdeongelmasta johtuen. Isä tietenkin soitti minulle hyvin tulikivenkatkuisen puhelun, mutta rauhoittui kuitenkin kun selvitin asian oikean laidan [...] koska olin tehnyt pitkään töitä jo äidin kanssa, koki isä alkuun, että ajan vain äidin etua. Vanhemmille sai useita kertoja kertoa, että ajan lapsen etua, en vanhempien..." (S1)

"...Äiti haki selvästi ulkopuolisia viranomaisia mukaan tarinaansa, jotta huoli ei olisi yksin hänen ja käytti lapsia lääkärissä ja näytti lapsessa olevia mustelmia jopa sosiaalitoimiston perhetyöntekijälle. Lapsia oli selvästi painostettu puhumaan mustelmista niin, että ne olisivat isän aikaansaamia..." (S4)

Sosiaalityöntekijät näkivät vanhemman pyrkimykset saada viranomaisia ja muita työntekijöitä puolelleen ja toisiaan vastaan olennaisena osana vieraannuttamistapauksia. Muut perheen ympärillä olevat tahot esimerkiksi päivähoidon tai koulun työntekijät eivät välttämättä tiedä taustalla olevasta vanhempien riidasta ja näkevät asian vain toisen vanhemman näkökulmasta ja saattavat antaa tietämättömänä ja kokemattomana lausuntoja ja tai kannanottoja toista vanhempaa vastaan.

"...äiti oli toiminut hyvässä yhteistyössä opettajan kanssa näyttäen opettajalle yhteistyökykyisen ja mukavan puolen itsestään. Äiti oli saanut opettajan uskomaan, että isä oli lapselle paha ja ilkeä kaikkia kohtaan. Opettaja uskoi asian isää kuulematta ja koskaan näkemättä ja kirjoitti äidin pyynnöstä oikeudenkäyntiä varten äitiä puoltavan lausunnon tulkiten vahvasti pojan oireilun johtuvan isästä ja isän luona vietetyistä viikonlopuista..." (S2)

"... Äiti kysyi minulta, tuenko häntä hänen ajatuksissaan kun tapaamme yhdessä isän kanssa. [Äiti oli sitä mieltä, että isän pitäisi tavata lasta vain neljä tuntia kolmen viikon välein pitkästä välimatkasta johtuen.] Kerroin, etten voi sanoa muuta kuin että tuen lapsen edunmukaisen ratkaisun löytymistä [...] isää en ollut koskaan tavannutkaan..." (S6)

Puolueellisuussyytökset saattavat kohdistua rajuina sosiaalityöntekijää kohtaan, mikäli vieraannuttajavanhempi ei saa toivomallaan tavalla sosiaalityöntekijää puolelleen. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa heitä oli syytetty usein puolueellisuudesta isän eduksi. Äiti oli saattanut syyttää sosiaalityöntekijää ihastumisesta isään ja nähdä isän vakuuttaneen sosiaalityöntekijän jollain tavoin esimerkiksi lahjonnalla.

"... äiti oli vankasti sitä mieltä, että olen hurmaantunut isän charmista ja tämän vuoksi näen isän liian hyvänä, enkä heikkouksia lainkaan [...] eräässä palaverissa äiti syytti minua siitä, että makaan isän kanssa ja tästä johtuen en näe tilannetta realistisesti niin kuin hän sanoo..." (S8)

Eräs sosiaalityöntekijöistä kuvasi puolueellisuusasian haasteellisuutta lapsen tapaamis- ja huoltoriidan yhteydessä seuraavasti:

"... olo on kuin veitsen terällä seisoessa. Omien sanomisten ja tekoja kanssa tulee taiteilla ja olla varovainen. Sosiaalityöntekijän sanomisia saatetaan väännellä ja ymmärtää tahallaan väärin..." (S5)

Auvisen (2006, 180-181) väitöskirjassa korostuivat puolueellisuutta koskevat väitteet osana käräjäoikeuden määräämiä olosuhdeselvityksiä. Puolueettomuuden katsotaan olevan hyvän hallinnon mukaista. Tyypillisiä olivat väitteet vanhempia koskevien yhteydenottojen, kuulemisten toteuttamisten, keskustelujen painottumisten, mielipiteiden ymmärtämisen sekä niiden välittämisen puolueellisuudesta. Kritiikkiä annettiin myös siitä syystä, että selvitysten koettiin painottuvan liikaa naisnäkökulmaan, kun taas isien mukaan miesnäkökulma oli puuttunut.

Antikainen (2007, 165) on todennut tutkimuksessaan, että sopimuspalveluiden uudistus edellyttää ammatillisten diskurssien ajanmukaistamista etenkin sukupuolten osalta. Tavoitteena ei voi olla sukupuolten välinen neutraalisuus, vaan pikemminkin sukupuolen näkyväksi tekeminen äitiyden ja isyyden erillistävän merkityksen kautta.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijät kokivat tapaamis- ja huoltoriidoissa vaikeana sen, että vanhakantaiseksi koettu ajattelu äitien suosimisesta lapsen asioissa on edelleen vallalla. Lapsen isän luottamuksen saaminen ja vanhempien tasa-arvoinen kuuleminen saattoi olla haastavaa ennako-oletuksista johtuen.

"... isä tuli tapaamiselle jo valmiiksi sillä asenteella, että ensimmäisenä taistelussa on voitettava sosiaalityöntekijät [...] Ensimmäisellä tapaamisella mukana oli jo heti alkuun isän kärkäs asiamies kuulemassa, että isää kohdeltaisiin oikein..." (S7)

Äidin merkitystä lapsen kehityksen edistäjänä on korostettu edelleenkin. Äitiys on sosiaalityössä, etenkin lastensuojelutyössä läsnä oleva keskeinen ilmiö. Sen tarkastelu on sosiaalityön käytäntöjen kannalta tärkeää. (Nousiainen 2004, 10, 60.) Eriksson ja Hester (2001, 784) ovat todenneet, että lapsen etu ei voi olla sukupuolikysymys. Äidin arkielämän osaaminen tulisi nähdä arvokkaana, mutta äidin taidot tulisi erottaa äitiydestä. Lastensuojelun asiakkuuksissa korostuu tutkimusten mukaan aikuiskeskeisyys ja etenkin äitikeskeisyys. Perhekeskeinen työtapa tarkoittaa käytännössä yleensäkin vanhempikeskeisyyttä ja lapsen äidin kohtaamista. Sosiaalityöntekijän yhteistyötahona on usein pääasiassa perheen äiti. Naisten muodollinen ja käytännöllinen perhevastuu tulee esille sosiaalityössä. (Virtanen 1995, 58, 61.)

Valkama ja Litmala (2006) ovat tutkimuksessaan todenneet, että mikäli sosiaalitoimi vahvisti lasten lähihuoltajuudesta sopimuksen, oli 80 %:ssa tapauksista lähihuoltajuus määrätynä äidille. Käytännössä vanhemmat olivat jo keskenään sopineet asiasta. Mikäli asia ratkaistiin käräjäoikeudessa, joka kolmannessa tapauksessa lapsen lähihuoltajuus määrättiin isälle. Malmi (2006, 51) on tutkinut lisensiaatin tutkimuksessaan miehiin kohdistuvaa syrjintää ja todennut, että huoltajuuden määrittelyssä ja avioerojen yhteydessä ilmenee miesten syrjintää siten, että tuomioistuimet määräävät lapsia äidilleen. Tuomioistuimet saattavat käyttää seksistisiä ja tasa-arvolain vastaisia perusteluja, jotka naamioidaan lapsen eduksi. Sosiaalityöntekijöillä on taipumus suosittaa huoltajuuden myöntämistä lapsen äidille myös niissä tapauksissa, joissa isä olisi yhtä hyvä huoltaja objektiivisesti tarkasteltuna.

Lapsen jääminen asumaan isänsä kanssa on häpeällistä äidille suomalaisessa kulttuurissa. Kulttuurisessa merkityksessä isän menettäessä lasten lähivanhemmuuden, ei tilanne ole

samalla tavoin häpeällinen. Tärkeimmäksi äitiysidentiteetin rakentamisessa on suhde lapseen ja omien ratkaisujen arvioiminen lapsen edun näkökulmasta. Kun on hyväksynyt itsensä, voi myös toimia lapsen parhaaksi. (Nousiainen 2004, 154–159, 161–163.)

Vieraannuttaminen ei sosiaalityöntekijöiden mukaan koskenut ainoastaan toista vanhempaa. Vieraannuttamisessa myös toisen vanhemman koko suku saattoi olla yhtä haitallinen asia kuin isän läsnäolo lapsen elämässä. Lapsi menettää vieraannuttamisessa näin ollen yhteyden myös hänelle läheisiin ja tärkeisiin sukulaissuhteisiin.

"... äiti ei hyväksynyt, että isän vanhemmat eli lapsen isovanhemmat olisivat myöskään tekemisissä lapsen kanssa. Hän halusi, että isovanhemmat eivät saa olla lapsen kanssa mitenkään tekemisissä isoäidin uskonnollisesta vakaumuksesta johtuen. Äiti koki, että isoäiti tyrkyttää uskontoa lapsille, joka ei ole hänen mielestään hyväksyttävää..." (S2)

Saurama (2002, 34) on tuonut esille lastensuojelun ristiriitaista tehtävää, joka syntyy siitä, että lastensuojelun tehtävänä on suojella sekä lasta että perhettä. Jos perhettä pidetään pyhänä asiana, niin lasta pitäisi pystyä suojelemaan rikkomatta perhettä. Lastensuojelussa on keskeisenä ajatuksena se, että lapsen etu menee perheen edun edelle ja lastensuojelulaki velvoittaa myös tarpeen vaatiessa suojelemaan lasta perheeltään. Tämän puuttumisen jälkeen sosiaalityöntekijän on kuitenkin pystyttävä edelleen työskentelemään niin lapsen kuin vanhemmankin työntekijänä pyrkien hyvään vuorovaikutukseen ja luottamukselliseen suhteeseen. Tehtävä kuulostaa mahdottomalta toteuttaa ja herättää myös eettisiä kysymyksiä. Kenen etua lastensuojelun sosiaalityöntekijä päätyy ajamaan, kun hänen on toimittava molemmilla puolilla. Fox Harding (1991, 230–231) on todennut, että jos lastensuojelun väitteitään voivan olla samanaikaisesti sekä lapsen että vanhemman puolella, kieltäydytään näkemästä lastensuojelun keskeistä dilemmaa, konfliktia ja lastensuojelun ydintä.

Sosiaalityöntekijät kokivat hankalimmista vieraannuttamisen tilanteissa vieraannuttajan erityisen haasteellisena persoonana. Erään sosiaalityöntekijän mukaan vieraannuttamiseen puuttuminen ilman konfliktia työntekijän ja vieraannuttajan välillä on mahdotonta.

"...olen ollut useissa huoltoriita-asiassa mukana ja tiesin oikeastaan jo ennakkoon, että järjetön riitahan tästä tulee. Tiedän että hän suuttuu asioista mitä joudun hänelle kertomaan ja miten joudun asiassa julkilausumaan. Koin sen jo ennakkoon rankkana..." (S8.)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat vieraannuttajia usein epävakaina persoonallisuuksina. Kuvausten perusteella näkemyksenä oli se, että epävakaasti toimiva vanhempi ei koe omassa toiminnassaan vikaa ja oma sairaudentunto puuttuu, vaikka toiminta olisi hyvinkin sairaaloista ja mielivaltaista ulkopuolisen silmissä. Sosiaalityöntekijät kertoivat vanhemman mielialan vaihteluista masennuksesta ärtymykseen ja vihaisuuteen. Vanhemmalla saattaa olla itsehillinnän vaikeuksia ja asiakassuhteesta tulee hyvin epävakaata. Välillä vanhempi saattaa kokea sosiaalityöntekijän hyvänä yhteistyökumppanina lapsen asioissa, mutta hetkessä suhde sosiaalityöntekijään voi muuttua vihaksi ja inhoksi. Vanhemman epävakaata käytöstä kuvattiin myös impulsiivisena ja äkkipikaisena käytöksenä, jolloin hän ajautuu ristiriitoihin ja yhteentörmäyksiin hetken mielijohteesta.

"... näin heti äidistä, että hän toimi hyvin epävakaasti kaikissa asioissa, aiheutti hämmennystä ja pelkoa ja riiteli kaikkien kanssa käyttäen hyvin rajuja sanamuotoja.. seuraavassa hetkessä hän soitti taas ystävällisen puhelun. Olin ihan hämmentynyt..." (S8)

"...välillä äiti itki ja raivosi, välillä hän oli rauhallinen ja seesteinen. Riitoja oli jatkuvasti joka puolelle menossa, lapsen isän kanssa tapaamis- ja huoltoriita, naapurin kanssa rajariita, uuden puolison työnantajan kanssa riita puolison työajoista, pojan jalkapallovalmentajan kanssa riita ihan mitättömistä asioista, mutta äidille niin tärkeistä asioista..." (S2)

Häkkänen-Nyholmin (2013) mukaan vieraannuttajavanhempien on todettu olevan persoonallisuudeltaan muita narsistisempia ja kyvyttömämpiä kokemaan empatiaa (Ehrenberg ym. 1996; Lowenstein 2007; Siegel & Langford 1998). Vaikutelmanluonti, vakuuttavuus ja tarvittaessa valehtelu esimerkiksi lastensuojelutarpeen selvityksen tai olosuhdeselvityksen yhteydessä on näille henkilöille korostuneen ominaisia. Vieraannuttajavanhemman kohtaaminen voi olla haastavaa myös johtuen hänen mustavalkoisesta ajattelustaan ja defensiivisyydestään johtuen.

Ongelmaksi koettiin, että vaikka sosiaalityöntekijä näkisi vanhemman epävakaan suhteessa lapseen ja toiseen vanhempaan sekä epävakaan persoonallisuuden ja narsistisuuden piirteitä, on sosiaalityöntekijän lähes mahdoton saada vanhempaa psykiatrisen arvion ja avun piiriin. Vanhempi ei suostu arvioitavaksi ja jos suostuu, on kokemuksena se, ettei psykiatriassa pystytä vanhempaa hoitamaan esimerkiksi vanhemman sitoutumattomuudesta

ja oman sairaudentunnon puutteesta johtuen. Vanhempi saattaa ensikäynnillä olla asiallinen ja rauhallinen, jolloin hän saa perusteltua myös lääkärille tutkimusten tarpeettomuuden. Sosiaalityöntekijät kokivat myös asian puheeksi ottamisen haasteellisena ja riitaa työntekijän ja asiakkaan välille aiheuttavana.

"...koen että epävakaasti toimivan vanhemman auttaminen on lähes mahdotonta. Vaikka olen saanut suostuteltua ja velvoitettuaakin tietyissä tapauksissa lääkärin arvioitavaksi, en muista että koskaan olisin nähnyt vanhemman saavan psykiatrasta apua oikeasti siten, että lapsi ja koko perhe olisi asiasta hyötynyt..." (S4)

"...velvoitin lasten sijoituksen aikana äitiä käymään lääkärin arviossa. Äiti suostui käymään vain yksityisellä lääkärillä ja kävi siellä ainoastaan kaksi kertaa, jonka perusteella toi minulle hyvin lausunnon, jossa suositeltiin ainoastaan keskusteluaikoja mielenterveystoimistossa. Eihän hän sinne sitten mennyt, joten en kokenut, et hän olisi tullut autetuksi ja koin kanssa että en voi asialle mitään..." (S7)

"... psykiatri totesi lausunnossaan, ettei äiti koe tarvitsevänsä apua ja jatkokäyntejä, joten hoitosuhde päätetään..." (S1)

"... lääkäri teki hyvin neutraalin lausunnon äidistä, vaikka käytös isää ja minua sekä olosuhdeselvittäjiä kohtaan oli aivan kammottavaa ja pelottavaa [...] sitä oli vaikea käsittää..." (S8)

Vanhemman epävakaa persoonallisuus voi luoda lapselle turvattomuutta, ellei lapsella ole riittävästi muita korvaavia ihmissuhteita. Epävakaata persoonallisuutta sairastavan tulisi olla pitkäaikaisen hoidon piirissä, jolloin myös lapsen tilannetta pitäisi arvioida riittävän usein. (Tyni 2012, 75.) Epävakaa persoonallisuus tuo vanhemmuuteen arvaamattomuutta ja kielteisiä tunteita. Lapsi oppii varomaan vanhempaansa, jotta tämä ei ärsyntyisi. Epävakaa vanhempi saattaa hemmotella ja hylkiä lastaan vuorotellen. Impulsiiviset ja vaihtuvat ihmissuhteet saattavat kuormittaa lasta ja huoltajuuskiistat ovat yleisiä. Epävakaa vanhempi ei pysty riittävän empaattisesti ymmärtämään lapsen viestejä, vaan vanhemman omat tarpeet ohjaavat vuorovaikutusta. (Kiviniemi 2012, 55.)

Kaksi sosiaalityöntekijää kuvasi mielenkiintoisesti äidin ulkoista olemusta oikeudenkäynneissä ja tapaamisilla:

"...äiti istui oikeudenkäynnissä ja tapaamisella kuin nukke. Hän ei sanonut mitään, oli ilmeeton ja eleeton..." (S5)

"...äiti vaipui keskustelun aikana usein omaan hiljaisuuteensa ja oli ilmeeton ja eleeton ja välillä kommentoi jotain vaipuen sitten taas omaan tilaansa. Minulle jäi huoli hänen voinnistaan..." (S4)

Sosiaalityöntekijöiden havaintoja ei tietenkään voi yleistää ja tarkastella osana vieraannuttamisprosessia, mutta mielenkiintoinen havainto yhdistää kuitenkin kertomuksia osana monimutkaista tapaamis- ja huoltoriitaa ja vieraannuttamiseen pyrkivää käytöstä. Mielenkiintoista olisi psykiatrinen tulkinta ilmiöstä, mikä käytöksen taustalla on. Molemmat sosiaalityöntekijät jakoivat kokemuksensa äidin käytöksestä pelottavana ja huolta herättävänä. Ilmiön yhteys huolto- ja tapaamisriitaan, väkivaltasyytteisiin ja vieraannuttamisen ongelmaan oli kuitenkin sosiaalityöntekijän kertomuksissa hämmentävä.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä joutuu tekemään erityisiä valintoja. Hän joutuu valitsemaan, kenen etuja hän polkee lapsen edun toteuttamiseksi. Sosiaalityöntekijän on valittava, kenelle tai mille hän on lojaali. Lojaalisuusristiriitaa voidaan kuvata ulkoisten odotusten ja sisäisten velvoitteiden väliseksi. Jos tämän dilemman ratkaiseminen epäonnistuu, tuottaa se syyllisyyden tuntoa. (Boszormenyi-Nagy & Spark 1974, 37–38.)

Moniammatillisuus ja perheen ympärillä toimivat useat työntekijät tuovat myös osaltaan haasteita ja ristiriitaa. Eräs sosiaalityöntekijöistä kertoi tapauksesta, jossa sosiaalityöntekijät olivat lähteneet äidin esittämiin pahoinpitelysyytteisiin mukaan siten, että sosiaalitoimesta oli avustettu äitiä ja lapsia muuttamaan perheen kotoa pois isää kuulematta. Muutto oli tapahtunut salaa isän ollessa pois kotoa. Äiti oli väittänyt isän pahoinpidelleen häntä ja sosiaalityöntekijät olivat avustaneet hänet ja lapset turvakotiin. Turvakodissa työntekijät olivat lähteneet myös äidin tarinaan mukaan kuulematta isään millään tavoin. Lapset olivat pitkään pois isän tavoittamattomissa. Työntekijät olivat tukeneet äitiä vieraannuttamisessa.

"... isä oli penännyt oikeuksiaan niin sosiaalityöntekijöiltä, turvakodin työntekijöiltä, kuin myös oikeudesta. Asia eteni oikeudessa ja oikeus määräsi olosuhdeselvityksen tehtäväksi. Isä oli tähän mennessä tavannut kerran vain lapsensa, joka oli nyt vuoden vanha. Äidin ja lasten asuinpaikkakunnan viranomaiset kertoivat minulle, että isä on hyvin vaikea ja hankala. En kokenut häntä lainkaan sellaiseksi vaan hän toimi hyvässä yhteistyössä ja olin kauhuissani siitä, miten häneen oltiin suhtauduttu. [...] Pahoinpitelysyytettä hän ei ollut koskaan saanut [...] Kävi ilmi, että lasten asuinpaikkakunnan sosiaalityöntekijät olivat tehneet jopa lastensuojelutarpeen selvityksen kuulematta isää [huoltaja] lainkaan [...] hovioikeus päätti lopulta isän lähihuoltajuudesta..." (S5)

Aiemmin käsittelemäni puolueellisuussyytökset voivat riitaisissa tapaamis- ja huoltoriidoissa laajentua viranomaisverkostoon. Etenkin tilanteissa, joissa tapaavalle vanhemmalle esitetään kohtuuttoman paljon oikeuksia, koetaan selvitystyö ja asiakkuus puolueelliseksi ja oma asema loukatuksi. Tällöin on mahdollista se, että näkökulmat jakaantuvat ja työntekijöiden tunteenomainen puolueellisuus saa vallan. Asiantuntijat saattavat tästä johtuen antaa toisistaan hyvinkin paljon poikkeavia lausuntoja. (Auvinen 2006, 181.)

Lastensuojelun oikeudellistuminen ja lastensuojelun saama negatiivinen julkisuus muodostavat haastavan tilanteen sosiaalityöntekijälle. Asiakkaat sekä yhteistyökumppanit kritisoi- vat päätöksentekoa entistä enemmän ja paine päätösten tekemiseen saattaa olla hyvinkin suuri. Lisäksi sosiaalityöntekijän käytettävissä olevat vähäiset resurssit ja kuntien taloudelliset raamitukset tuovat osaltaan paineita päätöksentekoon. Sosiaalityöntekijällä on velvollisuuksia asiakkaitaan ja oman ammattinsa eettisiä periaatteita kohtaan ja toisaalta velvollisuuksia myös omaa organisaatiotaan ja yhteiskuntaa kohtaan. (Juhila 2006, 94.)

Asiakkaat ovat tulleet tietoisiksi oikeusturvastaan ja valittavat ja kantelevat lastensuojelun päätöksenteosta yhä useammin. Tämä heijastuu kaikkeen sosiaalityöntekijän arkityöhön. Lastensuojelutyön juridisoituminen tunkeutuu koko lastensuojelun työprosessiin, ajatukseen, odotuksiin, asenteisiin ja tapaan dokumentoida. Lastensuojelun juridisoitumisen vaarana on, että jos näyttövaatimus alkaa dominoida sosiaalityöntekijöiden ajattelua, lastensuojelun fokus voi muuttua. Rajankäynti ja yksilöllisen ratkaisun hakeminen kuhunkin tilanteeseen vaikeutuu ja kauhuskenaariona on se, että sosiaalityöntekijän tulee odottaa, että jotakin ”kamalaa” tapahtuu, ennen kuin aletaan toimia. Tämän näyttövaatimuksen myötä on selvää, että lapsen etu jää monissa tapauksissa toteutumatta ja lapsen oikeus suojeluun ei tule toteutuneeksi. (Sinko 2004, 70–71.)

Sosiaalityöntekijöiden mielestä vaikeassa tapaamis- ja huoltoriidoissa lapsen etu ja ajatus lapsen edun mukaisesta työskentelystä unohtuu.

"... vieraannuttamista jo vuosia tehnyt vanhempi hyökkäsi täysin kimppuuni sanallisesti ja käyttäytyi, ihan kuin tapaamis- ja huoltoriita olisi minun syy..." (S8)

"... oikeudenkäynnitkin ovat usein sitä, että asianajajat hyökkäävät lapsen asiassa

todistajana olevan sosiaalityöntekijän koulutusta, pätevyyttä ja ammattitaitoa kohtaan..."
(S5)

Sosiaalityöntekijät kuvasivat vieraannuttamisen tilanteissa tilanteeseen puuttuessaan fyysisen väkivallan uhkaa, mutta myös rajua henkistä väkivaltaa ja epävarmuutta. Rajuissa vieraannuttamistilanteissa ja huolto- ja tapaamisriidoissa mukana olleet sosiaalityöntekijät kertoivat, että vieraannuttaja oli ollut yhteydessä esimieheen, sosiaaliasiamieheen ja asianajajiin, tehnyt muistutuksia ja kanteluita. Vanhemmalla saattoi olla apunaan asiamiehiä, joilla ei ollut käytännön kokemusta lastensuojelu- tai tapaamis- ja huoltoriita-asioista ja jotka toimivat vanhemman antamalla valtakirjalla lasta koskevissa asioissa. Sosiaalityöntekijöiden mukaan vieraannuttaja kokee niin suurta vääryyttä ja puolueellisuutta sosiaalityöntekijän mielipiteitä ja ajatuksia kohtaan, että toivomuksena on usein sosiaalityöntekijän vaihtaminen itselle mielekkäämpään ja omia ajatuksia tukevampaan työntekijään.

"... tein sen vuoden aikana, kun lapsen asiaa hoidin kaksi vastinetta muistutukseen, joista esimieheni minua kuuli sekä yhden vastineen aluehallintovirastoon tulleeeseen kanteluun. Muistutuksia en esimieheltäni saanut ja kanteluasia on edelleen vireillä. Kantelu liittyi siihen, etten olisi ollut sopiva todistamaan lapsen huoltoriidassa oikeudessa. Kanteluasiassa tuli tietooni vasta useamman kuukauden jälkeen kun oikeudenkäynti oli jo ollut. Kaikki tämä ylimääräinen kuormittaa ja tekee työstä erityisen rankkaa. Olen saattanut hyvinkin tehdä virheitä työssäni, mutta en itse koe että huomautukselle tai muistutuksille olisi aihetta. Epävarmuus ja varpaillaan oleminen kuitenkin kuormittavat ja aikaa menee asioihin, jotka ovat muilta töiltä pois. Huomaan varovani koko ajan sanojani ja tekemisiäni. Ajattelen, että mikäli äiti saisi muistutuksen tai huomautuksen menemään läpi aluehallintovirastossa, olisi pohja omalta työltäni lapsen asioissa pois enkä tiedä voisinko enää jatkaa. Tämä olisi sääli, koska olen saanut luotua lapseen hyvän suhteen..."
(S2)

"... asiakkaat pyytävät riitaisissa tilanteissa asiakaskertomustekstejä ja haluavat nähdä mitä heidän perheestään on kirjattu. Asiakaskertomustekstit konkretisoivat sosiaalityön näkemystä lasten tilanteesta ja aiheuttaa jommassa kummassa vanhemmassa närää [...] tekstejä käydään sitten tolkkottomasti läpi ja selvitetään, mitä missäkin kohdassa on tarkoitettu. Tämä vie myös aikaa ja kuormittaa kohtuuttomasti.." (S8)

"... äidin tuli suoraan sanottuna iholle ja asenteella, että kaikki maailman sosiaalityöntekijät tekevät ainoastaan vääryyttä asiakkaille [...] pelkäsin oikeudenkäynnistä ulos tullessani, että äiti odottaa minua haulikon kanssa ulko-ovella..."
(S7)

Vanhemman kohtaamiseen liittyviä eettisiä pohdintoja sosiaalityöntekijät kävivät sen suhteen, miten suhtautua asiakkaan negatiiviseenkin suhtautumiseen ja miten saada kohdattua

lapsen sekä aikuisen häätä, viha ja suru sekä kriisissä oleva asiakas. Asiakkaat saattavat reagoida omaan elämäänsä puuttumisen ja kohtelun siten, että he näkevät sosiaalityöntekijän vastapelurinaan, jota vastaan taistella. Vastakkainasetteluja tulee asiakkaan kokemasta kunnioituksen puutteesta, kun lähtökohdaltaan tilanne on jo epätasa-arvoinen. Sosiaalityöntekijällä on enemmän määrittely- ja toimenpidevaltaa kuin asiakkaalla. Asiakkaat kyseenalaistavat yksityisyyteensä puuttumisen tai kokevat saamansa sosiaalityöntekijän kohtelun ja tarjotut palvelut riittämättöminä tai laaduttomina. (Juhila 2006, 96–97.)

”... näen että vanhempien välinen riita usein kääntyy riidaksi sosiaalitoimea vastaan. Ajattelen, että tällöin toinen vanhempi ja lapsi saattaa ehkä päästä helpommalla. Ajattelen usein, että parempi niin, teen tätä työkseni...” (S2)

Häkkänen-Nyholm (2013, 93) on tutkimuksessaan todennut vieraannuttamista käsittävien huoltoriitatapausten kanssa työskentelemisen emotionaalisesti raskaana syytä sen tarkemmin tietämättä. Traumatisoituneen vieraannutetun vanhemman tai aggressiivisesti toista vanhempansa yksipuolisesti vihaavan lapsen kohtaaminen altistaa kokeneenkin työntekijän myötätuntouupumukselle. Vieraannuttajavanhemman kohtaaminen on yhtäläillä haastavaa johtuen mustavalkeasta ajattelutavasta ja defensiivisyydestä johtuen. Vieraannuttajavanhempien on todettu olevan persoonallisuudeltaan muita narsistisempia ja kyvyttömämpiä tuntemaan empatiaa. Tästä johtuen vaikutelmanluonti, vakuuttavuus ja valehtelu ovat heille ominaisia. Todettavissa on, että sosiaalityöntekijän tehtävä ole yksiselitteinen ja helppo lapsen tilannetta selvittäessään.

5.2. Lastensuojelun sosiaalityön interventiomahdollisuudet

Seuraavassa käsittelen haastatteluaineiston perusteella sosiaalityöntekijöiden kokemuksia interventiomahdollisuuksista vieraannuttamisen haastavissa tilanteissa. Olen koonnut koostamiani teemoja alaluvuiksi, joissa käsittelen mahdollisuuksina varhaista vieraannuttamisen tunnistamista, asiantuntemuksen, kokemuksen ja ammattitaidon merkitystä, moniammatillisen yhteistyön tärkeyttä, lastensuojelutarpeen selvityksen huolellista tekemistä sekä lastensuojelun tukitoimia sekä pakkokeinoina huostaanottopäätöstä ja käräjäoikeuden ratkaisua.

5.2.1. Varhainen vieraannuttamisen tunnistaminen

Aineistoon perustuen sosiaalityöntekijät näkivät tärkeänä, että vieraannuttamisen merkit ja riski vieraannuttamiselle tulisi tunnistaa hyvin varhaisissa vaiheissa. Mahdollinen vieraannuttaminen tulisi ottaa asia puheeksi esimerkiksi eron yhteydessä lastenvalvojan tapaamisilla. Lastenvalvojien olisi tärkeää kertoa riidattomissakin tilanteissa, miten sopimusasiat etenevät, mikäli vanhemmille tulee sopimuksesta riitaa myöhemmin ja esimerkiksi ongelmia lapsen tapaamisissa.

"...jos näistä ongelmista puhuttaisiin jo ajoissa, olisi vanhemmilla tieto siitä miten toimia... ettei tilanne pääsisi niin pahaksi tapaamisten osalta..." (S7)

"...riitaisia tapaamisasioita menee varmasti suoraankin käräjäoikeuden käsittelyyn [...] onhan käräjäoikeudestakin ja olosuhdeselvittäjillä velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus, mikäli tilanne näyttää huonolta lapsen kannalta. En muuten ole koskaan kuullut, että oikeudesta tai tapaamis- ja huoltoriidan yhteydessä asianajajalta tai olosuhdeselvittäjältä olisi tullut lastensuojeluilmoitus vieraannuttamisesta tai ylipäänsä tapaamis- ja huoltoriidan kuormittavuudesta..." (S6)

Varhainen puuttuminen merkitsee myös saapuvien lastensuojeluilmoitusten tarkkaa selvittelyä ja ilmoituksen sisältöjen huolellista tutkimista. Sosiaalityöntekijän tulisi nähdä lastensuojeluilmoituksen syyn taakse lapsen tapaamis- ja huoltoriidan yhteydessä ja tuoda esille tämä yhteys osana lastensuojelutarpeen selvittämistä, jotta mahdolliset ilmoituksen taustalla vaikuttavat oman edun tavoittelupyrkimykset ja vieraannuttamisyrietykset muuttuisivat näkyviksi.

Vaikka vanhemmat olisivatkin riidoissa, pidettiin vanhempien yhteistä tapaamista tärkeänä, jotta molemmat vanhemmat kuulevat yhdessä, mitä lasten asioista puhutaan ja miten kumpaankin vanhempaan suhtaudutaan lastensuojelussa. Tämä hälventää vanhempien epäilystä siitä, että sosiaalityöntekijä olisi asettunut toisen vanhemman puolelle.

"... vaikka vanhemmat olivatkin riidoissa ja piikittelivät toinen toisiaan, tuli asiassa ainakin selväksi se, että ajamme lastensuojelusta lasten etua, emme kummankaan aikuisen. Toin esille, että mikäli riita jatkuu edelleen ja kuormittaa lasta, joudumme miettimään

myös lapsen sijoitusta kodin ulkopuolelle..” (S2)

”... ei kyse ollut siitä, että olisin asiassa vain isän puolella. Näin aidosti sen, että isä oli perheen aikuisista ainoa selväjärkinen ja pystyisi turvaamaan lapselle turvallisen ja ristiriidattoman arjen [...] äiti ei nähnyt omalla toiminnallaan mitään vaikutusta pojan hyvinvointiin...” (S1)

Brobergin & Hakovirran (2005, 150) tutkimuksessa äidin ja isän välinen luonnollinen keskusteluyhteys takasi joustavuutta tapaamisneuvotteluihin. Vanhempien keskinäinen keskusteluyhteys tukee suhteen säilymistä tapaavaan vanhempaan, koska äiti on aktiivinen tukemisessa. Saman on myös todennut Nousiainen (2004, 94) todennut lapsistaan erillään asuvia äitejä koskevassa tutkimuksessaan.

Sosiaalityöntekijät ovat pyrkineet ratkomaan tapaamisten ongelmia ja puuttumaan lapsen vieraannuttamiseen vanhempien kanssa keskustelemalla ja asiaa sovittelemalla yhdessä molempien vanhempien kanssa sekä tekemään ongelman näkyväksi lapsen näkökulmasta. Sosiaalityöntekijöiden havaintona oli, että käytännössä vieraannuttajavanhempi tuo esille halukkuuttaan ja toivettaan lapsen ja etävanhemman tapaamisille. Vanhemman käytännön toimet saattavat kuitenkin olla näennäisiä ja ristiriidassa tämän toiveen kanssa.

”... äiti kertoi, että haluaa tyttären tapaavan isäänsä. Totesimme yhdessä, että tässä asiassa vanhemmat ovat samaa mieltä. Kun keskustelimme yhdessä äidin ja isän kanssa tapaamisella siitä, miten tapaamiset sitten saataisiin alkuun, oli äiti sitä mieltä että mikäli isä ei allekirjoita hänen toivomaansa tapaamissopimusta, ei äiti ole valmis sopimaan tapaamisista väliaikaisesti millään tavoin [tapaamisasia oli jo vireillä oikeudessa ja isä ei ollut tavannut kolme-vuotiaasta tyttärtään seitsemään kuukauteen] Äiti koki, että isän pitäisi ensin suostua hänen toiveeseensa, vaikka vakuutti olevansa siitä samaa mieltä, että tyttärellä on oikeus tavata isäänsä [...] Mielestäni äidin toive siitä, että isä tapaisi lasta kolmen viikon välein ainoastaan neljän tunnin ajan oli jo osaltaan vieraannuttamiseen pyrkivää. Isä ei ollut kuitenkaan millään tavoin todettu vaaraksi lapselle...” (S6)

”... äiti esitti minulle, että haluaa tukea lapsen ja isän tapaamisia ja kokee väärytenä, mikäli kirjattaisiin, että hän estää tapaamiset, koska hän oli kuitenkin ehdottanut isälle, että voisi tavata tyttärtään kahden tunnin ajan valvottuna joka toinen viikonloppu. Äiti piti mahdollisena, että muutaman vuoden vanhan tytön kiintymyssuhde ei katkea tässä ajassa [...] Perusteltua syytä ei ollut isän tapaamisen järjestämiselle valvottuna...” (S7)

Vieraannuttamisen näkyväksi tekeminen ja siitä vanhemmille puhuminen olivat sosiaalityöntekijöiden mielestä edellytys intervention alkuun pääsemiseksi.

5.2.2. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus, kokemus ja ammattitaito

Huolestuttavaa on Häkkänen-Nyholmin (2013) tutkimuksen toteamus siitä, että vieraannutetut vanhemmat kokivat selviytymiskeinoista ainoastaan vertaistuen ja tiedon hakemisen hyödyllisiksi, kun taas viranomaisten ja vieraannuttajavanhemman puoleen kääntyminen koettiin poikkeuksetta hyödyttömiksi. Aineistoon perustuen herää kysymys siitä, että sosiaalityössä ei vieraannuttamistilanteita osata havainnoida tai sitten niitä ei koeta lastensuojellullisena ilmiönä tapaamis- ja huoltoriidan rajapinnassa. Mahdollista on myös se, etteivät sosiaalityöntekijät koe omaavansa riittävästi taitoja ja menetelmiä puuttua vieraannuttamisen tilanteisiin.

"...Koin itse, ettei ammattitaitoni riittänyt enää vanhempien välisten solmujen aukaisijaksi [...] Koin, että minun olisi pitänyt olla lastenpsykiatri, psykologi, perheterapeutti ja lakimies, jotta olisin saanut tilanteen korjaantumaan lapsen kannalta edes vähän siedettävämmäksi..." (S2)

Lapsen huolto- ja tapaamisriitojen ratkaisemiseen ja sovitteluun sekä vieraannuttamiseen liittyvän koulutuksen ja ammattitaidon lisääminen oli aineistoon perustuen sosiaalityöntekijöiden toiveena. Nähtävissä on sosiaalityöntekijöiden mielipiteissä, niinkuin Auvisen (2006, 175) tutkimuksessakin, että sosiaalityöntekijöiden epäyhtenäinen ja puutteellinen pätevyys sekä koulutuksen puute eivät välttämättä tue lapsen edun mukaista ratkaisua ja laadukasta työskentelyä lapsen tapaamis- ja huoltoriita-asiassa.

"... välillä minusta tuntui äidin kanssa vääntäessäni, että olisin tarvinnut tähän erityisosaamista ja koulusta [...] keskustelimme perheen tilanteesta paljon myös työnohjauksessa..." (S8)

Sosiaalityöntekijöiden pätevyyttä, osaamista ja täydennyskoulutusta koskevat kysymykset ovat olleet sosiaalityön neuvottelukunnan huolen aiheina, sillä pätevistä sosiaalityöntekijöistä on ollut pulaa jo pitkään. Sosiaalityöntekijöiden tarvetta on lisäämässä muun muassa perheiden ja lasten ongelmien vaikeutumisen. Osaamista on haluttu vahvistaa, jotta ammattikunta kykenisi vastaamaan dynamiikaltaan monimutkaisiin sosiaalisiin ilmiöihin, kuten perheväkivaltaan ja lasten tarpeiden laiminlyömiseen. (Auvinen 2006, 79.)

Sosiaalityön asiantuntijuus muodostuu Sipilän (2011, 19) mukaan ammattitiedosta, ammatitaidosta ja eettisistä toimintaperiaatteista. Sosiaalityöntekijöillä on tietoa yhteiskunnallisista asioista sekä psyykkiseen ja fyysiseen terveyteen vaikuttavista tekijöistä. Tietoa on psykososiaalisista sekä oikeudellisesta asiantuntijatiedosta. Sosiaalityöntekijät arvioivat tärkeimpänä taitoina taidon toimia neutraalina ongelmatilanteita jäsentävänä asiantuntijana ja toiseksi tärkeimpänä palveluohjauksen taitoja. Eettisissä toimintaperiaatteissa korostui asiakkaan ihmisarvoinen kohtaaminen ja kohtelu, oikeudenmukaisuus ja tasa-arvoisuus. Perinteet näkyvät selvimmin psykososiaalisessa sosiaalityössä sekä juridis-hallinnollisena toimintana. Ominaista professionaalille sosiaalityölle on työn monimutkaisuus, joihin sisältyy tuen ja kontrollin elementit. Monimutkaiset ja kompleksiset tapaamis- ja huoltoriidat vaativat erityistä sosiaalityön asiantuntijuutta.

Tutkimustietoa sovelletaan käytännön työhön ja sen vaikutuksiin jokapäiväisessä sosiaalityössä. Interventioiden pitäisi liittyä tai olla ainakin johdettuja käyttäytymisen teorioista. Kriittisen ajattelun taidot ovat keskeisiä sosiaalityöntekijälle, joka johdonmukaisesti ja tarkasti hakee tietoa pohjaksi ihmisen käytöksestä. Kriittisen ajattelun taidot ovat kognitiivisia taitoja, jotka auttavat sosiaalityöntekijää saamaan järkiperäisen kuvan hyvin epäselvistäkin havainnoista ja tiedosta. Sosiaalityöntekijää usein kehoitetaan luottamaan omaan vaitoonsa. Kriittinen sosiaalityöntekijä suhtautuu tähän epäilevästi ja käyttää myös tieteellistä näyttöä arvioinnin ja interventiosuunnitelmien pohjana. (O'Hare 2007, 40–51.)

Sosiaalityöntekijät näkivät oman ammatillisuuden reflektiivisen pohdinnan tärkeänä asiakasprosessien aikana. Sosiaalityöntekijät kuvasivat omaa epävarmuuttaan siitä, oliko ottanut liian puolueellisen kannan toisen vanhemman suuntaan tai sitten näkeekö asiat ihan oikeasti niin kuin ne ovat ja objektiivisesti. Hämmennystä herättää se, että usko oman toiminnan oikeellisuuteen horjuu sekavassa ja riitaisessa lapsen tilanteessa.

"...mietin monta kertaa, että mitä jos olenkin äidin syyttämällä tavalla puolueellinen isää kohtaan. Sain vakuutella itselleni monta kertaa, että olen lapsen edun valvojana ja ajan lapsen etua ja pyrin saamaan lapselle tasapainoisen kasvuympäristön, jonka isä todennetusti pystyy järjestämään verrattuna äidin epävakaaseen tilanteeseen..." (S8)

"...olin tulla hulluksi, kun mietin sitä, että kuka tässä nyt sitten loppuviimein vieraannuttaa

ja manipuloi. Kunnes sitten sain taas järjen käteen ja koin arvioivani tilanteen ihan oikein ja sain takaisin varmuuteni siitä, että vein asiaa oikeaan suuntaan..." (S6)

Antikainen (2007) on ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessa käsitellyt sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalveluissa. Hän on tutkimuksessaan katsonut, että neuvottelutyötä tekevillä on erityisasiantuntemusta tukea erovanhemmuutta ja auttaa lasta selviytymään erokriisistä. Antikainen on esitellyt teoria-, kokemus- ja intuitiopohjaista ammatillista ymmärrystä sosiaalityöntekijöiden työtavoissa neuvottelutyötä tehdessään.

"...yritin kaikkeni, että molemmat vanhemmat ymmärtäisivät tilanteen lapsen näkökulmasta [...] käytin kaikki neuvottelutaitoni mitä vähänkin osasin, mutta koen ettei se riittänyt..." (S3)

Sinkon (2004, 106–114) mukaan sosiaalityön asiantuntijuus on tilannekohtaista, neuvottelevaa, joustavaa ja kommunikoiavaa. Tällainen asiantuntijuus on avoin ongelmille kytesään prosessoimaan tietoa sekä sietämään epävarmuutta. Tiedostettuna on myös toisen toimimisen mahdollisuus. Sosiaalityö on jaettava asiantuntijuutta, jossa kuvaa totuudesta rakennetaan moniäänisesti ja yhteistoiminnallisesti. Sosiaalityöntekijä voi käyttää työssään muiden asiantuntijoiden, kuten lääketieteen tai psykologian edustajia. Vastaavasti Antikainen (2004, 80) on huomauttanut sosiaalityöntekijöiden mielellään turvautuvan perheneuvonnan tai lastenpsykiatrian asiantuntemukseen tuomioistuimelle selvitystyötä tehdessään. Sosiaalityön asiantuntemus nähdään arjen asiantuntijuutena, joka kykenee havaitsemaan sosiaalisista ilmiöistä enemmän kuin tiedollisesti tietämään niistä. Sosiaalityöntekijät tarvitsivat enemmän koulutusta perheongelmista, eroprosessin psykologiasta ja lapsen huoltoon liittyvästä lainsäädännöstä.

"... vaikka olenkin lastensuojelun asiantuntijana sosiaalityötä tehdessäni, toiveenani olisi, että saisin lastenpsykiatriasta tai perheneuvolasta selkeitä kannanottoja työni tueksi lapsen näkökulmasta. Jotenkin en aina täysin luota kuitenkaan omaan ammattitaitooni, että osaan tehdä oikean arvion, etenkin kun tilanne on riittävästi epäselvä..." (S2)

Sosiaalitoimen erilaisia rooleja on tutkinut Kirsti Kurki-Suonio väitöskirjassaan. Hänen havaintonsa mukaan ne huoltoselvitykset, jotka on tehty yhteistyössä asiantuntijan kanssa,

ovat olleet hyvätasoisia, kun taas selvitykset muutoin oli tehty yksittäisen työntekijän oman ammattitaidon varassa. (Kurki-Suonio 1999, 469–481, 520.)

Suomalaisessa oikeuskirjallisuudessa on suhtauduttu kriittisesti selvitysten asiantuntijuu-teen, on kuitenkin todettavissa, että runsaasti selvitystyötä tekeville ja lisäkoulutetuille sosiaalityöntekijöille kertyy varteenotettavaa asiantuntemusta. Sosiaalitoimen selvitys todistuskeinona ei ole luonteeltaan asiantuntijatodiste, vaan kiistanalainen ja kritiikille altis dokumentti. (Auvinen 2006, 48.)

Eräs sosiaalityöntekijä toi esille, että kokematon sosiaalityöntekijä saattaa omalla toiminnallaan vaarantaa lapsen terveyden ja kehityksen, mikäli ei havaitse lapsen tapaamis- ja huoltoriidan taustalla vallitsevia seikkoja. Hänen mukaansa olosuhdeselvityksiin ei välttämättä kunnissa panosteta ja sellaiset työntekijät tekevät olosuhdeselvityksiä, joilla ei ole asioista kokemusta. Kunnat saattavat käyttää ulkopuolisia olosuhdeselvitysten tekijöitä ostopalveluina ja kustannussyistä tapaamismääriä rajoitetaan. Olosuhdeselvitys saattaa näin ollen jäädä pintapuoliseksi.

"... ihmettelen vaan, miten sosiaalityöntekijä pystyy oikeudessa puolustamaan omaa näkemystään lapsen tilanteesta ja lapsen edusta, jollei ole täysin asiasta varma..." (S5)

Tuomioistuimissa on tiedossa se, että sosiaalitoimen asiantuntemus riitautetaan usein oikeudenkäynneissä ja sitä joudutaan punnitsemaan kilpailevaan asiantuntemusta vastaan. Aikaisempien tutkimustietojen perusteella tiedossa kuitenkin on, että selvitykset ovat saaneet ratkaisevan merkityksen tuomioistuinratkaisujen lopputuloksissa. Sosiaalitoimen rooli huoltoriitojen tiedonhankkijana on oikeuskäytännössä muodostunut keskeiseksi, mutta samalla selvitystyön ongelmia, puutteita ja puolueellisuutta kohtaan on esitetty kritiikkiä. Selvitysten tason ja sisällön ei ole katsottu vastanneen odotuksia ja sosiaalitoimen erilaiset roolit ovat hankaloittaneet selvitystyötä. Vaikka selvitysten laatu on ollut kirjava, on selvitysten väitetty saaneen asiantuntijalausannon arvon. Auvisen 2006 tutkimuksen mukaisesti syytä on olettaa, että yksityis- ja julkisoikeudellisen säännösten rinnakkainen soveltaminen sosiaalitoimessa aiheuttaa ongelmia tuomioistuinten hankkiessa ratkaisumateriaalia huoltoriitojen ratkaisua varten. (Auvinen 2006, 4–5.)

Huoltoratkaisujen oikeudellisiin ongelmiin ei ole löydetty aina tulkinta-apua niin kirjallisuuden kuin ennakkoratkaisujenkaan avulla. Erityisen vaikeita ovat kroonistuneet riidat, joilla on pitkä prosessihistoria. Näissä riidoissa riitakysymyksenä on tapaamisoikeuden lisäksi huoltajakyvyn ja sopivuuden arviointi. Tasapeliriidoissa puolestaan riitakysymyksenä on se, kumman vanhemman luona lapsen tulisi asua. Nämä kysymykset tulevat myös sosiaalitoimen selvitettäväksi ja arvioitavaksi. Kummassakin riitaryhmässä selvitystyötä on kritisoitu puutteelliseksi ja puolueelliseksi. (Auvinen 2006, 13–14.)

"...tässä tapauksessa olin tehnyt jo aiemmin, ennen huoltoriidan vireilletuloa lastensuojelutarpeen selvityksen. Koin tilanteeni toisaalta helpoksi, koska minulla oli selkeä näkemys siitä, miten lapsen asuminen tulisi järjestää, mutta toisaalta taas ristiriitaiseksi, koska koin olevani jäävi olosuhdeselvityksen tekemiseen ja tiesin, että isä haluaa kuulla näkemyksiäni todennäköisesti oikeudessa..." (S5)

Riitaisimmissa tilanteissa lasten kaappaukset, tapaamissabotaasit, seksuaalinen hyväksikäyttö, komplisoituneet monikulttuuriset konfliktit ja lasten oirehtiminen kysyvät riitoja käsitteleviltä vahvaa asiantuntemusta, jonka hallitsemisesta kuitenkin oikeuskäytännössä vallitsee ristiriitaisia käsityksiä. Sosiaalitoimen resursseja tehdä selvityksiä on kritisoitu puutteelliseksi ja sosiaalitoimen selvitysten kanssa esitetään enenevissä määrin kilpailevia asiantuntijalausuntoja. (Auvinen 2006, 14.)

Häkkänen-Nyholmin (2010, 91) tutkimuksen perusteella vieraannutetut vanhemmat kokivat lapselle puhumisen hyödyllisimmäksi keinoksi vaikuttaa vieraannuttamiseen. Moni vieraannutettu vanhempi empii puhua asiasta lapselle pelätessään tuottavansa hänelle lisävahinkoa. Tutkimusten tulosten mukaan lapselle puhuminen on kuitenkin suositeltavaa, koska moni vanhempi oli näin toiminut ja havainnut sen hyödylliseksi.

Tässä tutkielmassa sosiaalityöntekijät eivät ottaneet lapsen kuulemista ja lapsen kanssa keskustelua millään tavoin puheeksi vieraannuttamisen interventiomenetelmänä. Lapsen kanssa työskentelyssä voi olla taustalla myös Häkkänen-Nyholmin epäily siitä, että lasta pyritään suojelemaan lisävahingon pelossa, eikä häntä haluta ottaa riidan keskelle mukaan.

Asiantuntijuustarpeen taustalla on yhteiskunnallisia muutostekijöitä. Ihmisten ongelmat

koetaan entistä monimutkaisemmiksi ja vaikeammin ymmärrettäviksi. Sosiaalityön viimeaikaisessa kehityksessä painotetaan ihmisen yksilöllisyyttä, yksilöllistä selviämistä, omien voimavarojen etsimistä ja vastuun ottamista sekä asiantuntijuuden käyttämisen viimesijaisuutta. Samalla kuitenkin on korostettu avoimen, vuorovaikutteisen ja moniammatillisen verkostotyön tarpeellisuutta niillä perheongelmien osa-alueille, jotka monimutkaisuudessaan edellyttävät syvempää erikoisosaamista. (Raunio 2002, 14–16, 18–19.)

"...kokemukseni vieraannuttamisen tilanteesta oli kyllä niin haastava ja kokemusta sekä ammattitaitoa vaativaa, että en ihmettele yhtään, jos joku sosiaalityöntekijä toteaa, että helpompaa on olla puuttumatta ja ummistaa silmänsä..." (S2)

5.2.3. Moniammatillinen yhteistyö

Sosiaalityöntekijät kokivat tärkeänä moniammatillisten työryhmien ja moniammatillisen työotteiden tärkeyden. Mikäli näkemykset vieraannuttamistilanteista perustuvat ainoastaan yhden sosiaalityöntekijän näkemykseen, saattaa sosiaalityöntekijä olla heikoilla lapsen asiaa ajaessaan. Työparityöskentely koettiin tärkeänä oman oikeusturvan kannalta. Lisäksi tärkeänä koettiin se, että olosuhdeselvitykset tehdään muu tahon toimesta kuin lastensuojelua perheessä hoitavien sosiaalityöntekijöiden toimesta. Näin saadaan puolueeton näkemys perheen tilanteesta. Tämä tuo haasteen pienille paikkakunnille, joissa on vain vähän henkilöuntaa.

"... koska äiti kielsi minua enää hoitamasta perheen asioita ja kieltäytyi yhteistyöstä, suostui hän, että perhetyöntekijät tulevat selvittämään lasten tilannetta ja pahoinpitelyasiaa. Perhetyöntekijät havainnoivat perheen tilannetta ja totesivat saman, että taustalla on vanhempien riita-asia lasten tapaamisista, ei pahoinpitelyyn viittaavia asioita. Lastensuojelutarpeen selvityksestä tuli mielestäni tällöin luotettavampi, kun saman havainnon olivat nyt tehneet jo useat sosiaalitoimen työntekijät..." (S2)

Työparin ja työryhmän avulla on mahdollisuus tarkastella työtä etäämmältä ja seurata tavoitteiden toteutumista, irrottautua juuttumista, syyttelyistä ja kilpailutilanteesta, joihin erokriiseissä on riski ajautua. Erityisesti puolisoitten tasapuolisen kohtelun ja objektiivisuuden turvaamiseksi etäämmällä olevat sovittelijat ovat tarpeen, sillä tällöin voidaan välttää liittoutumisyritykset, jotka kohdistuvat keskustelua vetävään työntekijään. (Taskinen 2001, 44, 56.)

Sosiaalityöntekijät näkivät tapaamis- ja huoltoriidoissa, jotka tulevat lastensuojelun käsitte-
lyyn tärkeänä, että viranomaiset ja lapsen ympärillä työskentelevät työntekijät voivat tehdä
avointa ja hyvää yhteistyötä. Yhteiset verkostopalaverit, moniammatilliset työryhmät ja
asioista yhdessä keskusteleminen koettiin tärkeänä, jotta kaikki lapsen ympärillä toimivat
aikuiset tietävät, mistä asioissa on kyse. Yhteistyöhön harjaantunut työryhmä tai työpari on
parhaiten hyödyksi asiakkaille ja auttavat myös työntekijöitä jaksamaan vaativaa työtä
(Taskinen 2001, 56).

*".. Pidin kouluverkostopalaverin järjestämisestä tärkeänä, jotta vanhemmat eivät pystyneet
käyttämään hyväksi tilannetta siten, että jollekin kertovat erilaista totuutta kuin toisille..."
(S1)*

*"... moniammatillinen asiakastapaaminen, johon osallistui myös poliisi, oli toimiva ja
katkaisi jatkuvat syytökset isän pahoinpitelyjä kohtaan..." (S4)*

Tärkeänä pidettiin moniammatillisissa työryhmissä lastenpsykiatrisen asiantuntemuksen
läsnäoloa. Sosiaalityöntekijöillä oli kokemuksena, että yhteistyö voisi vähentää myös risti-
riitaisten lausuntojen tekemistä.

*"...pelkään joskus pyytää ulkopuolista asiantuntijaa mukaan ihan vaan sen vuoksi, että jos
asiantuntija näkeekin lapsen tilanteen ihan päinvastoin kuin itse teemme tai lähtee mukaan
toisen vanhemman kertomuksiin, jotkut asiakkaat osaavat pyörittää viranomaisia
mielinmäärin ja riitauttamaan jopa heitäkin..." (S7)*

Olosuhdeselvityksiä tehnyt lastensuojelun sosiaalityöntekijä kertoi, että olosuhdeselvityk-
siä tehdessään tärkeää on havainnoida sitä, miten lapsi käyttäytyy kummankin vanhemman
luona ollessaan. Tällainen havainnointi koettiin erityisen informatiiviseksi. Lapsi saattoi
ennakkotiedoista poiketen olla etävanhempansa luona rauhallinen ja tyytyväinen, vaikka
äidin luona osoittikin tyytymättömyyttään isäänsä kohtaan. Saman havainnon oli tehnyt
myös toinen sosiaalityöntekijä lastensuojelutarpeen selvityksiä tehdessään.

*"... Äidin luona lapset olivat erityisen varautuneita ja jäykkiä ja tilanne oli tunnelmaltaan
ahdistava, vaikka keskustelimme yleisesti perheen tilanteesta ja arjesta. Vältimme
tietoisesti keskustelemasta lasten kuullen isän pahoinpitelyepäilyistä [...] Isän luona lapset
olivat puolestaan rentoja ja vapautuneita. Lapset kiipeilivät isän syliin ja leikkivät rennon
oloisesti. Tällaiset tilanteet tuntuvat toistavan itseään saman tyyppisissä riitatilanteissa.*

Ristiriita lasten käytöksessä herättää miettimään, mistä äidin käytöksessä ja syytöksissä on kyse..." (S4)

Eräs sosiaalityöntekijöistä kertoi, että kun sosiaalitoimi halusi havainnoida lasta isän kanssa järjestämällä valvotun tapaamisen, ei äiti ollut antanut pienelle lapselle ruokaa ja oli herättänyt kesken unien siten, että lapsi oli itkuinen ja kitisevä koko isän tapaamisen ajan. Lapsen reaktion äiti selitti lapsen haluttomuudella olla isän kanssa. Isä näki tilanteen ja osasi tunnistaa lapsen käytöksen ja kertoi huolestaan sosiaalityöntekijälle. Havainnointi-kaan ei näin ollen aina ole itsestäänselvää ja tulkinnat etenkin pienen lapsen käytöksestä vaativat huolellista selvittelyä. Toinen sosiaalityöntekijä kertoi esimerkissään erityisen väsyneistä lapsista.

"... isä kertoi, että kun lapset tulevat hänen luokseen, saattavat he nukkua yli puolet tapaamisajasta nukkuen 12 tuntia yössä sekä kahden-kolmen tunnin päiväunet [...] isä oli huolissaan ensin siitä, mikä äidin luona saa lapset väsyneeksi, kunnes hän ymmärsi äidin tekemän asialla hänelle kiusaa [oikeus oli määrännyt uhkasakon nojalla tapaamiset toteutettavaksi]..." (S7)

Mikäli vanhemmat asuvat eri paikkakunnilla ja välimatkaa on paljon, saattaa lapsen havainnoiminen olla erityisen haastavaa lapsen kotikunnan työntekijöiden toimesta. Sosiaalityöntekijöiden mielestä sosiaalityöntekijöillä tulisi olla resursseja käydä tapaamassa itse lasta myös toisen vanhemman kotona välimatkasta huolimatta. Osa sosiaalityöntekijöistä oli sitä mieltä, että virka-apupyynnönä tehty lapsen havainnointi toisella paikkakunnalla ei aina anna sosiaalityöntekijälle luotettavaa ja vertailukelpoista kuvaa lapsen ja vanhempien vuorovaikutuksesta ja yhdessäolosta eikä aseta vanhempia tasa-arvoiseen asemaan.

"... mielestäni mun tulisi itse nähdä lapsen reagointi ja käytös molempien vanhempien luona, jotta pystyn vertailemaan käytöstä [...] taustaa tietämättömän sosiaalityöntekijän on vaikea päästä asiaan sisään samalla tavoin kuin itse tiedän tilanteen taustoineen..." (S1)

"...kun lapsen tapaamisasioita lähdetään neuvottelemaan toisella paikkakunnalla olevan vanhemman kanssa, kulkevat usein asiakirjat lastenvalvojien välityksellä [...] ymmärrän kyllä, ettei lastenvalvojilla ja sosiaalityöntekijöillä ole aikaa yhteisille tapaamisille, mut pitäisin niitä kuitenkin tärkeänä. Mun mielestä iso osa lastensuojelullista arviointia jää vajaavaiseksi, mikäli ei toista vanhempaa tapaa..." (S8)

Sosiaalityöntekijöiden mukaan välimatkoihin liittyvät kysymykset vaativat huolellista ja

tiivistä sekä avointa yhteistyötä eri osapuolten kanssa, jotta tilanne tulee arvioiduksi huolellisesti.

5.2.4. Lastensuojelutarpeen selvitys ja lastensuojelun tukitoimet

Eräs sosiaalityöntekijä oli sitä mieltä, että konfliktoituneissa huolto- ja tapaamisriitatilanteissa olisi tärkeää kattavan, laajan ja tarkan lastensuojelutarpeen selvityksen tekeminen molempien lapsen vanhempien kanssa, jolloin vieraannuttaminen ilmiönä tulee näkyviin. Toiset sosiaalityöntekijät sivusivat myös tätä asiaa.

"... en näe muuta vaihtoehtoa kuin sen, että vaikeassa tapaamis- ja huoltoriidassa lähdetään tekemään tarkkaan lastensuojelutarpeen selvitystä molempien vanhempien osalta kartoittaen lapsen tilannetta. Tarkalla, molemmat vanhemmat huomioivalla selvitystyöllä on mahdollista saada näkyviin mahdollinen vieraannuttaminen..." (S2)

Sosiaalityöntekijät näkivät arvioinnin ohella sovittävän työotteen myös tärkeänä, jotta vanhemmat näkisivät lapsen edun ensisijaisuuden. Sosiaalityöntekijät kertoivat ymmärtävänsä vallitsevan työntekijöiden resurssipulan ja sen, että sovitteluihin menee aikaa. Sosiaalityöntekijät kokivat konfliktoituneiden tapaamis- ja huoltoriitojen selvittelyn työläänä.

"... lastenvalvojat tekevät varmasti pääasiassa sopimuksia, eikä sovittelua tehdä kovin pitkään, mikäli yhteisymmärrystä vanhempien välillä ei meinaa muutamien tapaamisten jälkeen löytyä [...] Töitä on riittämiin muutenkin. Eräässä koulutuksessa luennoitsija totesi lastenvalvojan tehtävän olevan helppo, koska mikäli vanhemmat eivät löydä lapsen huolto- ja tapaamisasioissa yhteisymmärrystä, voi lastenvalvoja todeta vanhempien voivan mennä aurinkoisemmille keväthangille selvittämään tilannetta [viitaten siihen, että sopimuksen tekeminen ja sovintoon pääseminen on vanhempien vastuulla] Ajattelin silloin vielä, että niin, niinhän se on ja helpottava kuulla, että vanhempien kanssa ei tarvitsekaan jatkaa pitempään vääntöä pikkuseikoista, mikäli yhteisymmärrystä löydy [...] tästä unohtuu mielestäni kuitenkin sosiaalityöntekijän herkkyyys huomata tilanteet, joissa lapsen etu vaarantuu..." (S7)

Tärkeää olisi saada vanhemmat keskustelemaan konkreettisesti lapsen liittyvistä järjestelyistä ja vanhemmuuden uusista käytännöistä ennemmin kuin siitä, kumman huoltoon lapsi jää. Työmenetelminä läheisneuvonpito, jossa on asianosaisten lisäksi lähisukulaisia ja verkostoa mukana, on toimiva menetelmä. Samoin toimivia käytäntöjä ovat verkostotyypiset yhteisneuvottelut ja ennakointidialogin käyttäminen. Ennakointidialogissa keskitytään tu-

levaisuuteen, ei menneisyyteen ja nykyhetkeen, johon vieraannuttajavanhempi on saattanut juuttua. (Taskinen 2001, 54–56, 58.)

Vaikeissakin tilanteissa olisi tärkeää pohtia, löytyykö vanhempien välillä sellaista yhteydenpitomuotoa, joka säilyttäisi lapsen realistisen käsityksen vanhemmastaan ja antaisi hänelle tunteen välittävistä vanhemmista. Kartoitettavissa olisi, onko tapaamisia mahdollista hoitaa sukulaisten välityksellä ja onko mahdollista käyttää puhelinta tai sähköpostia lapsen kanssa. Keskeistä on lapsen oma toive yhteydenpidon muodosta ja luonteesta. (Taskinen 2001, 40.)

Vanhempien syytöksissä ja aiemmin kuvatuissa absurdeissakin väitteissä olisi hyvä tuoda sosiaalityöntekijänä esille, että mitä on riittävän hyvä vanhemmuus ja käydä siitä keskusteluja vanhempien kanssa. Tätä olisi hyvä pitää mielessä sosiaalityöntekijänä kuunnellessa vanhempien esittämiä huolenaiheita. Hyvä kysymys on se, mitkä ovat riittävän vanhemmuuden edellytykset, jotta vanhempi pystyy turvaamaan lapsen hyvän kehityksen. (Taskinen 2001, 44.) Itikoiden tai punkin puremille altistaminen tuskin vielä kuitenkaan kumoaa riittävän vanhemmuuden edellytyksiä.

Antikainen (2007, 86–90) toteaa väitöstutkimuksessaan, että yksi merkittävä tulos oli se, että isän tai äidin katoamisen uhka tai sen arviointi ei sisällynyt sosiaalitoimen sopimuspalveluihin. Isän katoamisen diskurssi oli yhteydessä riitaisaan eroon, sopimusten raukeamiseen, miehen katkeruuteen ja tapaamisten vaikeuttamiseen. Äidin osalta asiaa selitti puolestaan mielenterveyden ongelmat. Katoamisen riskiä aavisteltiin, mutta sen arvioiminen ei kuitenkaan sisällynyt sopimuspalveluun. Kysymys isän katoamisesta on sosiaalityön näkökulmasta erityinen. Sosiaalityön eettiset periaatteet edellyttävät sosiaalityöntekijän toimivan yksilön parhaaksi. Kadonnutta vanhempaa tulisi näin ollen tukea perhesuhteiden uudelleenrakentamiseen ja ylläpitämiseen.

Tätä puoltaa sosiaalityöntekijöiden haasteina kokemat tilanteet lastensuojelun asiakkuuksista, joissa oireilevan lapsen taustalta löytyi toisen vanhemman tapaamattomuus tai tapaamisten pulmat. Sosiaalityöntekijöiden kokemusten mukaan jälkikäteinen suhteiden korjaaminen on haastavaa, miltei mahdotonta.

Sosiaalityöntekijät olivat sitä mieltä erotilannetta sovitellessaan, että vaikka sosiaalityöntekijä tulkitse tilanteessa äidin toimivan vieraannuttajan tavoin, ei hän kuitenkaan ajatellut hoitavansa asiaa lastensuojelullisena asiana vaan asiakkaita ohjaavana ja sovittelijana sosiaalityönä. Asia ei edennyt sosiaalityöntekijän mukaan lastensuojelulliseksi asiaksi, vaan tilanteessa jäätiin odottamaan käräjäoikeuden päätöstä, koska neuvottelujen perusteella vanhemmat eivät päässeet sovintoon.

"... Ajattelin, että heillä on kuitenkin käräjäoikeuden käsittely tulossa ja asia etenemässä sitä kautta, joten en ajatellut asiaa lainkaan lastensuojelun näkökulmasta. Ajattelin, että oikeus sen sitten ratkaisee. Nyt kun asiaa ajattelee, en sanonut kyllä edes ääneenkään ajatustani siitä, että äiti vieraannuttaa lasta isästä..." (S6)

Avoin keskustelu vieraannuttamisesta ja sen todentamisesta oli sosiaalityöntekijöiden mielestä tärkeää. Vieraannuttamisen epäileminen saattoi hillitä vanhempaa toimimasta tavalla, jonka oli osoitettu vahingoittavan lasta. Vieraannuttamisen ja toisen vanhemman tapaamisten ongelmien seurauksista lapsen kasvuun ja kehitykseen tulisi puhua sosiaalityöntekijöiden mielestä vanhempien kanssa.

"... Totesin äidille, että huoli on siitä, että hän aikaisemmasta liitosta olevat lapset vieraannuttanut isästään pahoinpitely- sekä seksuaalisen hyväksikäytön syytteillä, näiden pienten lasten kohdalla olemme tietoisia menettelytavasta ja siitä, että hänellä on taipumusta tällaiseen toimintaan. Äiti suutahti asiasta, kiisti kaiken ja kieltäytyi tämän jälkeen enää asioimasta kanssani. Vieraannuttaminen kuitenkin loppui ja äiti piti huolen, että lapset tapaavat isäänsä..." (S4)

Sosiaalityöntekijöiden mukaan lastensuojelun lapsen tilanteen selvittämisen jälkeinen suunnitelmallinen työote sekä palveluntarpeen kartoittaminen voivat auttaa niin lasta kuin vanhempia jaksamaan vaikeassa tilanteessa sekä tarjota jaksamisen tueksi tarvittavia palveluita. Käytyjen keskustelujen, tukihenkilön, vertaistuen, tukiperheen, perhetyön tai lapsen harrastusten tukemisen kautta perhe voi saada ajatuksia ja tukea lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta, jotta lapsen asema vanhempien riidan välissä muuttuisi paremmaksi.

"... perhetyöntekijä tapasi poikaa säännöllisesti, jotta äiti vakuuttui siitä, ettei isän luona ollut mitään lapselle epäsovivaa. Lisäksi tukihenkilö tuki poikaa kodin ulkopuolisiin harrastuksiin menemisessä sekä samalla vanhempien eron liittyvässä tilanteessa lapsen

kuuntelijana. Tukihenkilö oli alkuun lapsen tapaamisten vaihtotilanteissa mukana, jonka avulla saimme isän tapaamiset käyntiin..." (S1)

Sosiaalityöntekijät kertoivat, että koska valvotut tapaamiset eivät ole lakisääteisiä kunnan järjestämiä palveluita, saattaa vanhempien olla mahdotonta järjestää tapaamista omin resurssein. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden kokemuksen mukaan on, että valvottujen tapaamisten järjestäminen ei ole yksiselitteistä tilanteessa, jossa toinen vanhemmista kieltäytyy valvotun tapaamisen toteuttamisesta. Lainsäädäntö ei velvoita valvottujen tapaamisten järjestämiseen muutoin kuin käräjäoikeuden päätöksellä. Sosiaalihuoltolain 17 §:ssä säädetään yleisistä sosiaalipalveluista, joita kunnan tulee järjestää. Lapsen ja tämän vanhemman välisten tapaamisten valvontaa momentissa ei mainita. Valvottujen tapaamisten järjestäminen on kunnan oman harkinnan varassa. Lastensuojelussa valvottu tapaaminen voidaan käsittää avohuollon tukitoimena. (Peuralahti 2012, 129)

"... jotta isän ja lapsen suhde olisi saatu turvattua, olisi pitänyt äitiä velvoittaa valvottujen tapaamisten järjestämiseen. Pakkokeinoja ei kuitenkaan tähän ollut, eikä lapsen huostaanotto voinut olla perusteltuna valvottujen tapaamisten tarpeelle..." (S6)

"...valvottu tapaaminen on myös vanhemmalle resurssikysymys, kunta ei sitä maksa ja kulut jäävät etävanhemman piikkiin..." (S1)

Käräjäoikeus määrää harvoin tuettuja tai valvottuja tapaamisia. Käytäntönä on se, että valvottu tapaaminen tulee kyseeseen tuomioistuimen ratkaisussa ainoastaan tilanteessa, jossa harkitaan tapaamisten määräämistä tai sitten niiden pois jättämistä kokonaan erityisen painavista syistä. Valvotun tapaamisen perusteena tulee olla lapsen vanhemman tapaamisen haitta lapsen edulle, terveydelle tai turvallisuudelle. (Peuralahti 2012, 128–129.)

Sosiaali- ja terveysministeriön esityksessä (2006) on ehdotettu valvottuihin tapaamisiin järjestettävä tuki ja valvonta vanhemmille maksuttomiksi sosiaalipalveluiksi. Tämä uudistus ei kuitenkaan ole toistaiseksi toteutunut. Matalalla kynnyksellä toteutetut valvotut tapaamiset alentavat vanhemman kynnystä vaatia tai suostua lapsen tapaamiseen valvontakustannusten lankeamisen poistumisesta johtuen. Lisäksi valvonnan avulla on mahdollista havainnoida lasta tapaavan vanhemman ja lapsen välistä vuorovaikutusta sekä tukea suhteen pysyvyyttä. (Peuralahti 2012, 136–137.) 2.5.2014 on julkaistu luonnos hallituksen esityksestä sosiaalihuoltolain muuttamiseksi. Luonnoksessa on esitetty valvottujen tapaamis-

ten muuttamista kuntien järjestämäksi sosiaalipalveluksi. Nähtäväksi jää, toteutuuko lakimuutos. (Sosiaali- ja terveysministeriö, viitattu 6.5.2014.)

Lastensuojelun sosiaalityön haasteena on lastensuojelullisten ongelmien ja tarjolla olevien palveluiden kohtaamattomuus. Työtavat ovat epäsopivia ongelmallisille perheille. Lastensuojelun sosiaalityössä turvaututaan muiden palvelutahojen tuottamiin palveluihin, joiden piiriin asiakkaita ohjataan. Kohtaamattomuus näkyy sekä asiakkuuden alussa, että vaikeissa moniongelmaisissa asiakkuuksissa. Asiakas ohjataan helposti muualle, eikä lasta näin ollen määritetä lastensuojelun asiakkaaksi. (Forssén 1993)

5.2.5. Pakkokeinot interventiomahdollisuuksina

Sosiaalityöntekijän määrittelemistä ja suosittelemista toimenpiteistä kieltäytyminen tai niihin motivoimattomuus vaatii sosiaalityöntekijää pohtimaan pakkokeinojen mahdollisuutta, johon sosiaalityöntekijöillä on lainsäädäntöön perustuva velvollisuus. Valinnanvaraa asiakkaalla on vain sen suhteen, hyväksyykö hän sosiaalityöntekijän tekemän arvion ja motivoituuko hän tarvittavaan muutokseen vai asettuuko hän aktiiviseen tai passiiviseen vastarintaan, jonka seurauksena voi olla pakkotoimi. Jos vanhemmat eivät tarjotuista toimista huolimatta kykene tarjoamaan lapsille turvallisia olosuhteita, voi seurauksena olla sijoitus kodin ulkopuolelle. (Juhila 2006, 85–86.)

Sosiaalityöntekijät pohtivat huostaanottoa ratkaisuna vaikean vieraannuttamisen sekä huolto- ja tapaamisriidan katkaisemiseksi. Tällöin lapsi voisi asua puolueettomalla maaperällä, josta käsin tavata ja pitää yhteyttä molempiin vanhempiin. Sijaishuoltopaikka pystyisi osallistumaan myös lapsen ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen sekä tarkoituksien arviointiin. Sosiaalityöntekijät toivat toisaalta kuitenkin esille ristiriitaisena sen, että lastensuojelulain mukaisesti läheisverkosto tulisi kartoittaa huostaanottoa valmistellessa. Mikäli on todettavissa, että lapsen tilanteen ratkaisisi muutto toisen vanhemman luokse, tulisi lapsi sijoittaa ensisijaisesti läheisverkostoon eli etävanhemmalle.

"... mietin vaihtoehtona jo lapsen huostaanottoa, jolloin yhteydenpitoa äitiin olisi voitu rajoittaa. [Lapsi oli käräjäoikeuden päätöksellä siirretty asumaan isänsä luokse.] Äiti jatkoi kiusantekoa edelleen lapsen kustannuksella isän saatua lapsen lähihuoltajuuden. Viikonlopputapaamiset äidin luona olivat lapselle kuormittavia, äiti jatkoi edelleen pahan

puhumista isästä. Alkuun äiti jaksoi vielä lietsoa isän pahoinpitelyepäilyjä, mutta tilanne rauhoittui aika nopeasti..." (S2)

"...jos lapsen asuinpaikan muutosta haetaan käräjäoikeudelta, menee siihen ainakin puoli vuotta, jos lapsen asuinpaikan muutosta haetaan huostaanottopäätöksellä, menee siihenkin ainakin puoli vuotta [...] Tilanne saattaa olla kestävä..." (S8)

Sosiaalityöntekijät eivät olleet kuitenkaan ryhtyneet huostaanoton valmisteluun lapsen tilanteen turvaamiseksi. Hallitsemattomissa huoltoriidoissa tulisi ehkä aiempaa herkemmin ottaa huomioon myös mahdollisuus lapsen sijoittamiseen ainakin väliaikaisesti kodin ulkopuolelle rauhoitettuihin olosuhteisiin. Vanhemmat voisivat kumpikin tavata lasta, mutta tilanne saattaisi pysäyttää vanhemmat syvällisemmin miettimään omia motiivejaan ja tarkoituksensa lapsen asiassa ja kertoa heille sen, etteivät he omista lastaan rajattomasti ja tämän edun ja hyvinvoinnin sivuuttavien oikeuksien. (Gottberg 2012, 55–56.)

"...Lapsen tilanne ei meinannut millään ratketa ja aina vaan tuli uusia syytöksiä. Mietimme jo työryhmässä lapsen sijoittamista puolueettomalle maaperälle, edes hetkeksi [...] Kuitenkaan emme sitä sitten tehneet..." (S7)

Lapsen siirtämistä asumaan toisen vanhempansa luokse ei nähty helppona ratkaisuna, koska oikeusprosesseihin menee aikaa niin huostaanottopäätöksen kuin lapsen asuinpaikan muutosta koskevan käräjäoikeuden hakemuksen osalta. Lapsi on ehtinyt jo tässä ajassa vieraantumaan etävanhemmastaan sekä elämään hänelle haitallisessa elämäntilanteessa. Lisäksi oikeuden ratkaisua, joka olisi sosiaalityöntekijän näkemyksen mukainen, ei voitu pitää itsestäänselvänä sosiaalityöntekijän vankasta näkemyksestä huolimatta. Lapsen asia jää usein odottamaan kuitenkin etävanhemman vireille laittamaa oikeuden päätöstä.

"... jäimme odottamaan käräjäoikeuden ratkaisua [...] vaikka minusta näytti selvältä, että pojan kuuluisi asua isällään, oli asiassa huomioitava kuitenkin kaikkien asianosaisten näkemykset, todistajien lausunnot ja olemassaoleva näyttö [...] en ollut yhtään varma, miten loppuviimein asiassa tulee käymään..." (S2)

"... vaikka äiti toimi epävakaa ja nähtävissä oli, että lapsi kärsi tilanteesta, olin varma että oikeus ei olisi itsestäänselvästi tehnyt päätöstä asuinpaikan muutoksesta. Äiti oli niin vakuuttava ja sai isän näyttämään huonolta vanhemmalta [...] äiti syyllisti minua puolueellisuudesta ja osoitti jatkuvasti puutteita toimintatavoissani. Tiesin myös, että mikäli lapsen asuinpaikan muutosta olisi haettu, olisi aikaa mennyt prosessiin ainakin puoli vuotta ja prosessi olisi ollut ennenkaikkea lapselle rankka. Huostaanoton hakeminen

oli harkinnassa ja selvää oli, ettei kiireellisen sijoituksen kriteerit täyttyneet. Tilanne oli pitkään aika kestävä, olin kyllä todella keinoton ja huolissani lapsen puolesta..." (S8)

Lapsen edun käsite on vaikeasti määriteltävä. Perus- ja ihmisoikeuksista muodostuu lapsen edun käsitteen ydinsisältö, joka ei voi vaihdella tapauksittain. Lapsen edun määrittelyn sitominen lapsen perus- ja ihmisoikeuksiin saattaa tuoda muutoksia joihinkin kaavamaisiin käytäntöihin tapaamis- ja elatusriitojen käsittelyssä. Äitien vahva asema lapsen asumisesta päätettäessä sekä niin sanottu Status Quo -oppi ovat esimerkkeinä, jonka mukaan lapsen olosuhteet on mahdollisuuksien mukaan pidettävä muuttumattomina. Nämä saattavat olla joissakin tapauksissa este lapsen edun objektiiviselle arvioinnille. Se, että erotilanteessa toinen vanhemmista jättää yhteisen kodin ja muuttaa muualle asumaan, saattaa muodostua riskiksi lapsen tulevaa asuinpaikkaa ajatellen. Mitä kauemmin lasten kanssa asuva vanhempi kykenee pitkittämään konfliktitilannetta ja esimerkiksi pitämään oikeusriitaa yllä, sitä todennäköisemmin lapsi jää hänelle. Vakiintuneeseen tilanteeseen vedoten lapsen olosuhteita ei tuomioistuimessa haluta muuttaa. (Valjakka 2002, 54.)

Sosiaalityöntekijöillä oli kokemuksia siitä, että lapsen vieraannuttamistilanne oli ratkennut sillä, että huolto oli käräjäoikeuden päätöksellä siirretty vieraannutetulle vanhemmalle. Tämä oli nähty toimivana käytäntönä.

"... lapsen siirto isänsä luokse asumaan rauhoitti tilannetta, joskaan ei lopettanut riitelyä. Lapsen oli ainakin silminnähden helpompi olla..." (S2)

"...oikeus määräsi lapsen huoltajuuden isälle sekä isän luona asumisen, vieraannuttajaäidille tiedonsaantioikeuden ja tapaamisoikeuden..." (S8)

Huoltoriitoihin liittyy erityistä asiantuntijuutta vaativana osa-alueena väkivalta ongelmana huolto- ja tapaamiskäytännöissä. Tämä koskee myös vieraannuttamista henkisen väkivallan muotona. Tavoitteena on saada vanhemmat sopimaan eron jälkeen lasten huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta ja lisäksi yleisesti halutaan molempien vanhempien vanhemmuuden jatkuvan yhteishuollon ja tapaamisoikeuden avulla eron jälkeen. Väkivalta perheessä kuten myös vanhemman päihde- ja mielenterveysongelmat asettavat nämä periaatteet kuitenkin kyseenalaisiksi. Väkivallan tutkijat ja sen parissa työskentelevät ammattilai-

set ovat kiinnittäneet huomiota ongelmiin, joita syntyy perhesuhteissa tapahtuvan väkivallan ja huolto- ja tapaamiskäytäntöjen kohdatessa. (Hautanen 2010, 24.)

Yhteishuollon ihannetta ei katsota sopivaksi tilanteisiin, joissa parisuhdeväkivalta on ollut osa perhe-elämää. Yhteishuolto edellyttää vanhemmilta hyvää yhteistyökykyä, jonka väkivaltalta vahvasti kyseenalaistaa. Yhteishuolto mahdollistaa häirinnän, kontrollin ja uhkailun jatkumisen ja väkivallan uhri ei pääse eronkaan jälkeen tilanteeseen, jossa ei tarvitsisi jatkuvasti toimia väkivallan tekijän kanssa. (Hautanen 2010, 25.)

Hannuniemi (2009) käsittelee artikkelissaan Gardnerin (1998) suosittelemia pakkokeinoja vieraannuttamisen poistamiseksi. Hän suosittelee vakavammassa tapauksessa lapsen huollon ja asumisen siirtämistä etävanhemmalleen sekä elatusavun poistamista lähivanhemman kuriinsaattamiseksi. Lapsen asuinpaikan siirto perustuu lapsen huoltolain ensimmäiseen pykälään, jonka mukaisesti lapsen huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet lapsen ja vanhempien välillä. (Hannuniemi 2009, 239–240.)

Ongelmalliseksi sosiaalityöntekijät kokivat sen, että vanhemmassa saattaa olla nähtävissä piirteitä, jotka toistuvat huolto- ja tapaamisriidoissa ja ovat vahingollisia lapselle, mutta sosiaalityöntekijät kokevat voimattomuutta tilanteen korjaamiseksi. Hannuniemi (2012) on ottanut vahvasti kantaa Ilkka -lehdessä 22.10.2012 siihen, että sosiaalityöntekijöitä ei ole opetettu, kuinka oikeuteen tehdään huoltohakemuksia. Hän kokee, että lapsi sijoitetaan herkemmin kodin ulkopuolelle, kuin toiselle huoltajalleen. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksista oli havaittavissa, että tätä vaihtoehtoa ei ollut käytetty. Sosiaalityöntekijöiden kertomuksissa ei tullut esille, että sosiaalityöntekijä olisi laittanut lapsen huoltajuutta ja asuinpaikkaa koskevaa hakemusta vireille käräjäoikeuteen.

Sosiaalityöntekijät totesivat myös riittävän yksiselitteisen ja tarkan tapaamissopimuksen olevan ratkaisu riitaisaan tapaamis- ja huoltoriitaan. Sosiaalityöntekijöistä osa näki orjallisen tapaamissopimuksen noudattamisen riitaisen tilanteen ratkaisemiseksi tärkeänä. Vanhempien välinen strukturoitu sopimus voi alun jälkeen saada ajan myötä joustoa (Taskinen 2001, 58).

"... sopimuksen pilkuntarkka noudattaminen rauhoitti tilannetta ja raamitti lapsen ja etävanhemman tapaamista [...] toivoin mielessäni, että oikeus tekee riittävän tarkan ja yksiselitteisen sopimuksen [...]Kun vanhemmat saivat päätöksen, ottivat he usein yhteyttä sopimuksesta joustamiseksi. En kuitenkaan suositellut kummallekaan vanhemmalle joustoa, vaan totesin, että nyt on parempi noudattaa sopimusta tarkkaan epäselvyyksien välttämiseksi..." (S1)

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Lastensuojelun sosiaalityössä nähdään lapsen vieraannuttaminen sekä konfliktoituneet tapaamis- ja huoltoriidat lapsen edun vastaisena. Niiden nähdään vaikuttavat lasten elämään ja hyvinvointiin kokonaisvaltaisesti. Prosessit ovat pitkäkestoisia ja emotionaalisesti hyvin raskaita. Vieraannuttaminen tulkitaan traumatisoivana kaltoinkohteluna sekä henkisenä väkivaltana lapsen ohella myös vieraannutettua vanhempaa kohtaan. Tutkielmani keskeisenä tuloksena on, että lapsen vieraannuttamista ei kuitenkaan aina mielletä lastensuojelullisen puuttumiskyynnyksen ylittäväksi asiaksi sen traumaattisuudesta ja kauaskantoisista vaikutuksista huolimatta. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät tunnistivat lapsen vieraannuttamistilanteisiin sekä konfliktoituneisiin tapaamis- ja huoltoriitoihin liittyvät riskit lapsen kasvulle ja kehitykselle ja pystyivät kertomaan vieraannuttamistilanteisiin liittyvistä kokemuksistaan.

Lastensuojeluilmoituksiin suhtautuminen lapsen tapaamis- ja huoltoriidan yhteydessä aiheuttivat sosiaalityöntekijöissä negatiivista suhtautumista. Tapaamis- ja huoltoriita-asia siirretään helposti muille tahoille selvitettäväksi. Mikäli lastensuojeluilmoitus koskee toisen vanhemman pahoinpitelyä tai seksuaalista hyväksikäyttöä, asia siirretään poliisiin tutkintaan ja syytöksiin saatetaan suhtautua epäilevästi. Mikäli kyse on tapaamisten onnistumattomuudesta, ohjataan vanhempi lastenvalvojan, perheasiain sovittelun tai perheneuvolan palveluihin. Tapaamis- ja huoltoriitoja lähdetään harvoin selvittämään sosiaalityöntekijän toimesta. Vanhempia ohjataan helposti hakemaan tilanteeseen ratkaisua käräjäoikeuden kautta.

Vieraannuttamisen määrittelemisen lastensuojelullisena ongelmana nähdään haastavana. Vieraannuttaja osaa usein toimia salakavalasti ja hämmennystä aiheuttaen. Vieraannuttamisen havaitseminen ei ole yksiselitteistä ja sosiaalityöntekijän tulee perehtyä lapsen tilanteeseen erityisen tarkasti. Riskinä on se, että sosiaalityöntekijä saattaa tietämättään ja vieraannuttajan kertomuksiin mukaan tempautuessaan osaltaan myötävaikuttaa lapsen vieraantumiseen toisesta vanhemmastaan.

Sosiaalityöntekijällä on vanhempien keskinäisen riidan välissä erityisen haastava ja ristiriit-

tainen rooli. Puolueellisuussytökset sekä keskelle vanhempien riitaa joutuminen vaativat ammattitaitoa ja rohkeutta nähdä lapsen tilanne sekä vanhempien motiivit riidan keskeltä. Sosiaalityötä koskevien ennakkoluulojen työstäminen asiakkaan kanssa aiheuttaa myös haasteen työskentelylle. Etenkin äitiyden suosiminen ja lastenvalvojen toimintatavat ovat edelleen vahvojen ennakkoluulojen kohteena. Vieraannuttamisen tilanteet ja niihin puuttuminen vaativat pitkäjänteistä ja huolellista selvittelyä. Vanhempien intressit vievät puolueettomuuteen pyrkivää sosiaalityöntekijää puolelta toiselle ja pyrkivät horjuttamaan sosiaalityöntekijän ammatillisuutta sekä asiantuntija-asemaa.

Sosiaalityöntekijät kokivat vieraannuttamisen tilanteet kuormittavina sekä henkisesti raskaina. Syytökset saattoivat kohdistua myös tilannetta selvittävään sosiaalityöntekijään ja riita saattoi henkilöityä sosiaalityöntekijään, jolloin varsinainen riidan kohde saattoi jäädä sivuseikaksi. Sosiaalityöntekijän omien sanomisten ja tekemisten varominen kuvattiin veitsen terällä olemiseksi, jotta työskentely lapsen edunmukaisen ratkaisun ja intervention takaamiseksi onnistuisi.

Interventiomahdollisuuksina sosiaalityöntekijät kokivat vieraannuttamispyrkimysten mahdollisimman varhaisen tunnistamisen, jotta tilanteisiin pystyttäisiin puuttumaan jo varhain ennen tapaamis- ja huoltoriidan pitkäaikaista konfliktoitumista. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuudelle, kokemukselle sekä ammattitaidolle nähtiin erityisiä vaatimuksia. Sosiaalityöntekijät kokivat keinottomuutta, ammattitaidon ja koulutuksen puutetta vaativissa vieraannuttamisen tilanteissa. Avoin ja toimiva moniammatillinen yhteistyö nähtiin myös tärkeänä, jotta lapsen vieraannuttamisen tilanteeseen puuttuminen ei nähtäisi vain yksittäisen sosiaalityöntekijän vastuuna. Moniammatillinen asiantuntijuus tukee myös sosiaalityöntekijän asiantuntijuutta ja tuo lisää painoarvoa lapsen tilanteen ratkaisemiseksi.

Lastensuojelutarpeen huolellinen selvittäminen sekä vieraannuttamisen taustalla olevien syiden havaitseminen nähtiin tärkeänä. Lastensuojelun avohuollon tukitoimien nähtiin parantavan lapsen ja vanhempien jaksamista, mutta interventiokeinoina ne todettiin tehottomiksi.

Pakkokeinot nähtiin viimesijaisena interventiokeinona. Sosiaalityöntekijöiden puheissa oli

huostaanottopäätös vieraannuttamiseen puuttumisen pakkokeinona, mutta sitä ei ollut kuitenkaan käytetty. Huostaanotto nähtiin keinona saada vanhemmat miettimään toimiensa vahingollisuutta lapselle ja saada lapsi puolueettomalle maaperälle vanhempien keskinäisen riidan keskellä. Huostaanottopäätöksen hakeminen hallinto-oikeudelta vie kuitenkin aikaa ja ensisijaisesti lapsi tulisi sijoittaa kuitenkin lähiverkoston. Etävanhemman kyetyssä todennetusti vastaamaan lapsen hoidosta, ei häntä voi sivuuttaa.

Keskeistä tutkielmani tuloksissa oli, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät jättivät lapsen tilanteen usein käräjäoikeuden ratkaistavaksi. Sosiaalityöntekijä itse ei ollut kuitenkaan hakemuksen vireillepanijana. Käräjäoikeuden päätöksistä sosiaalityöntekijät havaitsivat toimivana ja hyvänä ratkaisuna sen, että lapsi siirtyy asumaan vieraannutetun vanhempansa luokse ja että vieraannutetulle vanhemmalle määritellään yksinhuoltajuus. Tämä on ristiriidassa sen kanssa, etteivät sosiaalityöntekijät kuitenkaan nähneet itseään aktiivisena toimijana tämän tavoitteen saavuttamiseksi, vaikka näkivät vieraannuttajavanhemman toiminnan lapsen edun vastaisena.

Sosiaalityöntekijöiden saama vanhempien, etenkin vieraannuttajavanhemman kohtelu, syytökset, kantelut, valituskierteet, jatkuvat lastensuojeluilmoitukset, halu vaihtaa sosiaalityöntekijää sekä koko viranomaisverkoston sekoittaminen toinen toisiaan vastaan on ominaista vaikeille tapaamis- ja huoltoriidoille sekä vieraannuttamisen tilanteille. Ymmärrettävää on, ettei yksittäinen sosiaalityöntekijä pysty puuttumaan tilanteeseen vaan tarvitsee taustalle käräjäoikeuden sekä muun asiantuntijuuden tuen. Lastensuojelun interventiomahdollisuudet jäävät usein sovittelun, neuvottelun ja lasta sekä perhettä tukevien avohuollon tukitoimien varaan. Sosiaalityöntekijät toivat esille turhautumista ja keinottomuutta.

Nähtäväksi tulevaisuudessa jää, mitä lakivaliokunnan käsittelyssä olevat lakialoitteet vieraannuttamiskiellon sekä vieraannuttamisen kriminalisoinnin osalta aiheuttavat tapaamis- ja huoltoriidoissa tulevaisuudessa. Tämän tutkimuksen perusteella olen vahvasti sitä mieltä, että lakimuutosten myötä vieraannuttamisesta tulee näkyvämpi ja yleisesti enemmän puheessa oleva ilmiö. Kriminalisoinnin myötä lastensuojelun sosiaalityöntekijät saavat tarvitsemaansa tukea omalle työlleen ja asiantuntijuudelleen. Oletan, että vanhemmat tulevat mahdollisten lakimuutosten myötä tietoisemmaksi siitä, että vieraannuttamispyrkimykset

tulevat jatkossa näkyvämmiksi. Rangaistaviksi teoiksi määrittelemisen myötä oletettavissa on, että vieraannuttamista sisältävät tapaamis- ja huoltoriidat saattaisivat vähentyä käräjäoikeuksien käsittelemistä tapaamis- ja huoltoriidoista. Vieraannuttamisesta tulisi näin ollen fyysiseen pahoinpitelyyn ja seksuaaliseen hyväksikäyttöön verrattava ja rangaistava lapsen kaltoinkohtelun muoto.

Täysin ymmärrettävää on tutkimustuloksiini viitaten, että Häkkänen-Nyholmin (2013, 92–93) tutkimuksen mukaisesti viranomaiseen yhteyttä ottaneista vanhemmista reilusti yli puolet eivät ole kokeneet hyötyvänsä yhteydenotosta. Konfliktoituneissa huolto- ja tapaamisriidoissa vieraannuttamistapauksista saadut tulokset herättävät kysymyksiä nykyisen perhe- ja lastensuojelutyön sekä tuomioistuimen toimivuudesta.

Palvelujärjestelmässä on havaittavissa puutteita. Eroperheet eivät usein ole tietoisia saatavilla olevista palveluista ja lastenvalvojan työtavoista. Ennakko-oletukset äitiyden suosimisesta sekä lastenvalvojen toimintatavoista voivat nostaa kynnystä yhteydenottoihin riitaisissa tilanteissa. Mahdollisuus valvottuihin tapaamisiin sekä sen kautta lapsen ja etävänhemman välisen suhteen selvittämisen tulisi olla helpompaa ja osa kuntien palvelujärjestelmää.

Lastenvalvojilla tulisi olla enemmän aikaa ja resursseja selvittää vanhemmille lapsen oikeuksia sekä ratkaisumalleja riitaisissa tilanteissa. Psykososiaalisen tuen ja lapsilähtöisen sovittelun järjestäminen osana sopimuspalveluita olisi tärkeää ja tarjoaisi paremman tuen erotilanteessa verrattuna rutiininomaiseen sopimusten vahvistamiseen.

Sosiaalityöntekijä pystyy todennäköisesti samaistumaan riitaisassa prosessissa tunnetiloiltaan ja voimattomuudeltaan vieraannuttamisen kohteena olevaan vanhempaan. Tunteet ovat usein kaikkein haastavimpia ja herkimpiä onnistumisen mittareita. Vaikeissa ja monimutkaisissa lastensuojelun tilanteissa ei ole mahdollista välttää ristiriitoja, epätoivoa ja hättää. Niiden hoitaminen on keskeistä. Tärkeää on kysymys siitä, kokevatko lapsi ja molemmat vanhemmat, että heitä on kuunneltu, ymmärretty ja otettu huomioon päätöksiä valmisteltaessa ja täytäntöön pantaessa. Tärkeää on se, onko heidän mahdolliset raivon purkaukset otettu vastaan empaattisesti, mutta ammatillisesti, tyyneesti ja lujuuudella. Tärkeää on

myös kysymys siitä, onko perheelle annettu tarpeeksi aikaa pohtia oman perheensä tilannetta. (Taskinen 2001, 45.)

Suomessa on ollut vuoden 2011 alusta käytössä kokeiluna huoltoriita-asioiden vapaaehtoinen niin sanottu asiantuntija-avusteinen sovittelumenettely, jossa tuomarin avustajana toimii psykologi tai kokenut sosiaalityöntekijä. Kokeilusta on erityisen hyvät kokemukset ja asiantuntijapalveluita on esitetty järjestettäväksi huoltoriitojen sovitteluun kuntien lakisääteiseksi palveluksi. Tämä voi osaltaan olla ratkaisemassa sovintoratkaisuihin pääsyä tulevaisuudessa. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 94–95.)

Nähtävissä on, että vieraannuttamisen tilanteissa tapaamis- ja huoltoriitojen yhteydessä perheiden palvelujärjestelmä on pirstaloitunut ja vastuu lapsen tilanteen etenemisestä on lähinnä vanhemmilla. Konfliktoituneen tapaamis- ja huoltoriita-asian osalta totean tutkimuksen perusteella tärkeäksi, että lasta koskeva prosessi olisi jonkun puolueettoman tahon hallussa. Tärkeää olisi, että lapselle olisi mahdollista määrätä edunvalvojan sijainen myös huolto- ja tapaamisprosessissa samalla tavoin kuin lastensuojelullisissakin asioissa. Edunvalvojan määrääminen on ollut myös Toimiva lastensuojelu -selvitystyöryhmän loppuraportin toimenpide-ehdotuksena (STM 2013, 44).

Näen tärkeänä, että konfliktoituneet ja etenkin vieraannuttamista sisältävät tapaamis- ja huoltoriita-asiat tulisi näkyä myös lastensuojelun asiakkuuksissa. Lastensuojelun tukitoimien kautta lapsen hyvinvoinnin arvioiminen osana pitkittyneitä tapaamis- ja huoltoriitakierteitä tekisi lapsen tilanteesta myös lastensuojelun näkökulmasta näkyvän. Lastensuojelun koko perhettä tukevat toimintatavat auttaisivat vanhempia löytämään tarvitsemiaan palveluita tilanteen ratkaisemiseksi. Lastensuojelun rooli tukea antavana ja kontrolloivana tahona varmistaisi lapsen tilanteen ja vanhempien ero-prosessin etenemisen sekä riittävän seurannan lapsen tilanteen rauhoittumiseksi.

LÄHTEET

- Aaltonen, A-K. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita.
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Antikainen, M. 2007. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalveluissa. Kuopio: Kopijyvä.
- Arajärvi, T. & Koski, M-L. 1989. Lapset ja avioero. Helsinki: Tammi.
- Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu käräjäoikeuksissa. 2012. Helsinki: Oikeusministeriö, mietintöjä ja lausuntoja 25/2013.
- Auvinen, M. 2002. Huoltoriita ja sosiaalitoimi. Teoksessa: Litmala, M. (toim.) Lapsen asema erossa. Juva: WS Bookwell Oy, 113–168.
- Auvinen, M. 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Baker, A. 2005. The cult of parenthood: A qualitative study of parental alienation. *Cultic Studies Review* 4, 1–29.
- Baker, A. & Darnall, D. 2006. Behaviors and strategies employed in parental alienation: A survey of parental experiences. *Journal of Divorce and Remarriage*, 45, 97–124.
- Bone, M. & Walsh, M. 1999. Parental Alienation Syndrome: How to Detect It and What to Do About It? *The Florida Bar Journal*, 1999 (73) 3, 44–48.
- Borzormenyi-Nagy, I. & Spark, G.M. 1984. *Invisible Loyalties. Reciprocity In Intergenerational Family Therapy*. Brunner/Mazel, Inc., New York.
- Brown, T., Frederico, M., Hewitt, L. & Sheehan, R. 2000. Revealing the Existence of Child Abuse in Child Custody Cases. *Professional Psychology: Research and Practise* 33 (6), 849–859.
- Broberg, M. & Hakovirta, M. 2005. Lapsen ja etävanhemman tapaaminen yksinhuoltaja- ja uusperheissä – lähivanhemman näkökulma. *Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*. Volume 13, 137–153.
- Burr, V. 2003. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Castrén, A-M. 2009. Onko perhettä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe. Helsinki: Hakapaino.
- Darnall, D.C. 1998. *Divorce casualties: protecting your children from parental alienation*.

Dallas Texas: Taylor Publishing Company.

Donner, M. 2006. Tearing the children apart: The contribution of narcissism, envy and perverse modes of thought to child custody wars. *Psychoanalytic Psychology* 23, 542–553.

Eriksson, M. & Hester, M. 2001. Violent Men as Good-enough Fathers. *Violence Against Women* 7, 779–798.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Forssén, K. 1993. Suojaverkon lapsiperheet. Tutkimus kasvuolopuutteiden takia lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden elämänhallinnan ongelmista ja perheiden kanssa tehdystä sosiaalityöstä. Turun yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Sosiaalipolitiikan julkaisuja. Sarja A:2. Turun yliopiston offsetpaino.

Fox Harding, L. 1991. *Perspectives in Child Care Policy*. London: Longman.

Gardner, RA. 1998. *The parental alienation syndrome*. Cresskill: Creative Therapeutics.

Gilgun, J. 2010. Methods for Enchancing Theory and Knowledge about Problems, Policies and Practice. Teoksessa: Shaw, I., Briar-Lawson, K., Orme, J. ja Ruckdeschel, R. (toim.) *The SAGE Handbook of Social Work Research*. London: SAGE Publications Ltd, 281–298.

Gottberg, E. 1997. Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytöntöönpano. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Gottberg, E. 2012. Lapsen juridiset oikeudet. Teoksessa: Söderholm A. & Kivittie-kallio, S. (toim.) 2012. *Lapsen kaltoinkohtelu*. Porvoo: Bookwell Oy.

Gredig D. & Marsh, J. 2010. Improving Intervention and Practice. Teoksessa: Shaw I., Briar-Lawson K., Orme J. & Ruckdeschel R. (toim.) *The SAGE Handbook of Social Work Research*. London: SAGE Publications Ltd, 64–82.

Hannuniemi, A. 2009. Vanhemmasta vieraannuttaminen vaarantaa vakavasti lapsen kehityksen. Teoksessa: Jousimäki, A. & Kosonen, L. *Syytettynä isä*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Hautanen, T. 2010. *Väkivalta ja huoltoriidat*. Tampere: Juvenes Print.

Heikkinen, H. J.T. 2002. Tarinat opettajakoulutuksen välineenä. Teoksessa: Heikkinen, H. L.T. & Syrjälä L. (toim.) *Minussa elää monta tarinaa. Kirjoituksia opettajuudesta*. Helsinki: Kansanvalistusseura, 101–105.

Heikkinen, H. L.T. 2010. Narratiivinen tutkimus – todellisuus kertomuksena. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Jyväskylä: PS-kustannus, 143–159.

- Heiskala, R. 2000. Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktionistista synteisiä yhteiskuntateoriassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2003. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2000. Tutkimushaastattelu. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hokkanen, T. 2002. Sitä eletään sitä eronneen perheen elämää. Teoksessa: Rönkä, A. & Kinnunen, U. (toim.) 2002. Perhe ja vanhemmuus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hokkanen, T. 2005. Äitinä ja isänä eron jälkeen. Yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Horsma, T. & Jauhiainen, E. 2004. Sosiaalihuollon tehtävä- ja ammattirakenteen kehittämiprojektin loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Hurtig, J. 2006. Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa: Forsberg, H., Ritala-Koskinen, A. & Törrönen, M. (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–194.
- Häkkänen- Nyholm, H. 2010. Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa. *Duodecim* 126, 499–505.
- Häkkänen-Nyholm, H., Laajasalo, T. & Tuuri, T. 2013. Lapsen vieraannuttaminen vanhemmasta: Toimintatavat ja niiden vaikutus lapsen ja vanhemman hyvinvointiin. Helsinki: Unigrafia.
- Hämäläinen J. 2012. Huoltoriitojen kustannukset yhteiskunnalle: Taloudellisen arvioinnin teoreettisia ja metodologisia haasteita. Teoksessa: Kääriäinen, A., Hämäläinen J. & Pölkki, P. (toim.) Eron haasteet, väliintulot ja lapset. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 187–212.
- Jaffe, P., Lemon N. & Poisson, S. 2003. *Child Custody & Domestic Violence. A Call for Safety and Accoubtability*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Johnston, J.R. 2003. Parental alignments and rejection: An empirical study of alienation in children of divorce. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 31 (2), 158–170.
- Jokinen, A. & Juhila, K. 2008. Jännitteitä ja suuntaviittoja aikuisten sosiaalityössä. Teoksessa Jokinen, A. & Juhila, K. (toim.) Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 282–289.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Pösö, T. 1995. Tulkitseva sosiaalityö. Teoksessa Jokinen A., Juhila, K. & Pösö, T. (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9–31.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

- Juhila, K. 2008. Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön yhteiskunnallinen paikka. Teoksessa: Jokinen, A. & Juhila, K. Sosiaalityö aikuisten parissa. Tampere: Vastapaino, 48–81.
- Kain, D.L. 2004. *Owning Significance: The Critical Incident Technique in Research*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 69–85.
- Karttunen, R. 2010. Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampere: Juvenes Print.
- Karvinen, S. 1993. Reflektiivinen ammatillisuus sosiaalityössä. Teoksessa: Granfelt, R., Karvinen, S., Jokiranta, H., Matthies, A-L. & Pohjola, A. (toim.) *Monisärmäinen sosiaalityö*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 15–51.
- Kiviniemi, P. 2012. Sukupolvien ketju on mahdollista katkaista. Teoksessa: Hankkila, K. (toim.) *Epävakaudesta elmään. Kokemusasiatuntijat ja ammattilaiset kertovat*. Espoo: Prometheus kustannus Oy.
- Kylmä, J., Pietilä, A-M. & Vehviläinen-Julkunen, K. 2002. Terveystiedon edistämisen etiikan lähtökohtia. Teoksessa: Pietilä, A-M., Hakulinen, T., Hirvonen, E., Koponen, P., Salminen, E-M. & Sirola, K. (toim.) *Terveystiedon edistäminen: uudistuvat työmenetelmät*. Helsinki: WSOY, 62–74.
- Lakialoite 27/2012 vp. Laki lapsen huollosta ja tapaamisesta annetun lain 2 §:n muuttamisesta. Saatavilla myös www-muodossa: http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/la_27_2012_p.shtml. Viitattu 21.11.2013.
- Lakialoite 28/2012 vp. Laki rikoslain 25 luvun muuttamisesta. Saatavilla myös www-muodossa: http://www.eduskunta.fi/faktatmp/utatmp/akxtmp/la_28_2012_p.shtml. Viitattu 21.11.2013.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL) 1983/361. Saatavilla myös www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1983/19830361>. Viitattu 21.11.2013.
- Lastensuojelulaki (LSL) 2007/417. Saatavilla myös www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>. Viitattu 21.11.2013.
- Malmi, P. 2006. Miehiin kohdistuva syrjintä. Lisensiaatin tutkielma. Lapin yliopisto.
- Mason, J. 2011. *Qualitative researching*. Second edition. Lontoo: SAGE.
- McKelvey M. M. 2011. *Parental Alienation in Ontario: What Is Parental Alienation, and What Should Be Done About It? Opinnäytetyö*. University of Toronto.
- Moxnes, K. 2003. Risk Factors in Divorce: Perceptions by the Children Involved. *Childhood* 2003 (10). 131–145. Saatavilla myös www-muodossa:

<http://chd.sagepub.com/content/10/2/131>. Viitattu 4.2.2014.

Mäki, H. 2006. Hyvä kysymys. Sosiaalityöntekijän asiakaskohtaisen työn sisältöä etsimässä 1960-luvulla. Juva: PS-kustannus.

Niiniluoto, I. 1999. Johdatus tieteenfilosofiaan. Helsinki: Otava.

Nousiainen, K. 2004. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Nyqvist, L. 2003. Lasten pahoinpitely, sosiaalityö ja juridiikka. Sosiaaliturva 6, 21–22.

O'Hare, T. 2007: Essential Skills of Social Work Practice. Assessment, Intervention and Evaluation. Lyceum Books, Chicago.

Oranen, M. 2004. Suojellut ja valvotut suhteet. Teoksessa: Kalavainen, S. (toim.) Valvotut tapaamiset lapsen turvana. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 9–13.

Parton, N. & Kirk, S. 2010. The Nature and Purposes of Social Work. Teoksessa: Shaw, I. & Briar-Lawson, K., Orme, J. & Ruckdeschel, R. (toim.) The SAGE Handbook of Social Work Research. London: SAGE Publications Ltd, 23–36.

Parton, N. & O'Byrne, P. 2000. Constructive Social Work. Towards a new practise. London: Palgrave MacMillan.

Payne, M. 1991. Modern Social Work Theory. A Critical Introduction. Chicago: Lyceum Books.

Payne, M. 1998. Social work theories and reflektive practice. Teoksessa Adams R., Dominelli L. & Payne M. Social work Themes, Issues and critical debates. London: Macmillan Press, 117–137.

Peuralahti, E. 2012. Lapsen tapaamisoikeus ja sen toteuttamisen ongelmakohtia. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Pietarinen, J. & Launis, V. 2002. Etiikan luonne ja alueet. Teoksessa: Tutkijan eettiset valinnat. Karjalainen, S., Launis, V., Pelkonen, R. & Pietarinen, J. (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus, 42-57.

Pulkkinen, L. 2002. Koti, koulu ja yksityinen elämänpiiri elämän ankkureina. Teoksessa: Rönkä, A. & Kinnunen, U. (toim.) Perhe ja vanhemmuus. Jyväskylä: PS-kustannus, 14–29.

Rantalaiho, U-M. 2004. Ongelmanratkaisuprosessi – Eräs lähestymistapa sosiaalityön käytäntöihin. Teoksessa: Niskala, A. 2004. (toim.) Sosiaalityön paikallisten käytäntöjen mallinnus. Pohjois-Suomen osaamiskeskus. Lapin toimintayksikkö. Oulu: Oulun kaupungin painatuskeskus, 20–33.

Rauhala, P-L. & Vironkannas, E. 2011. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja

tietoarvo. Teoksessa: Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Jyväskylä: PS-kustannus, 235–256.

Rostila, I. 2001. Tavoitelähtöinen sosiaalityö. Voimavarakeskeisen ongelmanratkaisun perusteet. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Saarnio, P. 1993. Noviisista ekspertiksi. Sosiaalityön taitojen yksilöllinen kehittyminen. Janus 1/1993. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu.

Satka, M. 2007. Huolenkantajat – eilen, tänään, tulevaisuudessa. Teoksessa: Satka, M., Auvinen, A., Aho S. & Jaakkola, H. (toim.) Huolenkantajat: Kokemuksia ja sattumuksia vuosikymmeniltä. Jyväskylä: PS-kustannus, 212–217.

Saurama, E. 2002. Vastoin vanhempien tahtoa. Tutkimuksia 7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus.

Savolainen, M. 1984. Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Helsinki: Suomen lakimiesliiton kustannus.

Sinkkonen, J. 1998. Yhdessä isän kanssa. Juva: WSOY.

Sinkkonen, J. & Kalland, M. 2011. Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro Oy.

Sinko, P. 2004. Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsingin yliopisto. Helsinki: Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

Sipilä, A. 2011. Sosiaalityön asiantuntijuuden ulottuvuudet – Tiedot, taidot ja etiikka työntekijöiden näkökulmasta kunnallisessa sosiaalityössä. Joensuu: Kopijyvä Oy.

Soine-Rajanummi, S., Kuosmanen, P. & Hornborg, J. 2006. ”Yhä akuutimpaa palvelua” Itä-Uudenmaan ylikunnallisen lastensuojelupäivystyksen arviointi. Päijät-Hämeen ja Itä-Uudenmaan sosiaalialan osaamiskeskus Verso.

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710. Saatavilla myös www-muodossa: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1982/19820710>. Viitattu 21.11.2013.

Sosiaali- ja terveysministeriö. 2013. Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19.

Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Helsinki: Stakes.

Trocme, N. & Bala, N. 2005, False Allegations of Abuse and Neglect when Parents Separate. *Child Abuse & Neglect*; 29(12), 1333–1345.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tyni, J. 2012. Epävakaata persoonallisuus sosiaalisuuden haasteena. Teoksessa: Hankkila, K. (toim.) Epävakaudesta elämään. Kokemusasiantuntijat ja ammattilaiset kertovat. Espoo: Prometheus kustannus Oy.

Valjakka, E. 2002. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa: Litmala M. (toim.) Lapsen asema erossa. Juva: WS Bookwell Oy, 35–109.

Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat kärjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Helsinki: Hakapaino oy.

Virtanen, P. 1995. Perhekeskeinen ajattelu yhteiskuntapolitiikassa ja lastensuojelun sosiaalisuudessa. Utopioita, illusioita ja todellisuuskuvia. Lastensuojelun keskusliitto. Helsinki.

Vornanen, R. 2007. Arviointi lastensuojelussa. Teoksessa: Pehkonen, A. & Pakarinen E. (toim.) Lasten hyvinvoinnin ulottuvuuksia. Kuopio: Kuopion yliopisto, 11–42.

Sanomalehdet:

"Suomalainen mies ei ole väkivaltainen." Kolumni Turun Sanomat. Oikeuspsykiatri Hannu Lauerma. 8.10.2013. Saatavilla myös www-muodossa: <http://www.ts.fi/mielipiteet/kolumnit/544097/Suomalainen+mies+ei+ole+vakivaltainen>. Viitattu 11.5.2014.

"Vieraannuttamisesta pitää rangaista." Artikkelit Ilkka. Tarja Riihimäki. 22.10.2012. Saatavilla myös www-muodossa: <http://www.ilkka.fi/arki-ja-el%C3%A4m%C3%A4/vieraannuttamisesta-pitaa-rangaista-1.1275854>. Viitattu 11.5.2014.